

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra**

Kosto Baužos

Magistro darbas

**NEPILNAMEČIŲ GLOBA (RŪPYBA) KAIP ALTERNATYVI AUKLĖJIMO
BEI PRIEŽIŪROS FORMA**

Child Guardianship (Curatorship) as an Alternative Form of Child Care and Upbringing

Vadovas: dr. S. Aviža
Recenzentas: dr. D. Bublienė

Vilnius

2008

TURINYS

ĮŽANGA.....	3
I. NEPILNAMEČIŲ GLOBOS IR RŪPYBOS SAMPRATA.....	4
1.1 Globos ir rūpybos samprata kaip socialinis-istorinis reiškinys.....	4
1.2 Globos ir rūpybos sampratos pedagoginiu, psichologiniu bei ekonominiu aspektais.....	6
1.3 Socialinės globos samprata	9
1.4 Teisinė nepilnamečių globos ir rūpybos samprata.....	12
II. <i>NEPILNAMEČIO IR VAIKO SAŲOKOS TAIKANT GLOBOS (RŪPYBOS) TEISĖS</i> NORMAS.....	17
III. NEPILNAMEČIŲ GLOBA (RŪPYBA) KAIP ALTERNATYVI AUKLĖJIMO BEI PRIEŽIŪROS FORMA	23
3.1. Vaikas ir šeima.....	23
3.2. Valstybės intervencija ir šeimos autonomija.....	25
3.3. Tėvų valdžios apribojimo pagrindai.....	28
3.4. Laikinosios globos (rūpybos) nustatymo pagrindai.....	33
3.5 Nuolatinės vaiko globos (rūpybos) nustatymo pagrindai.....	39
3.6 Vaiko globos (rūpybos) nustatymo optimizavimas.....	41
IV. GLOBOTINIO (RŪPINTINIO) VAIKO IR GLOBĖJO (RŪPINTOJO) TEISINIAI SANTYKIAI.....	46
V. NEPILNAMEČIŲ GLOBOS (RŪPYBOS) NUSTATYMO BEI ĮGYVENDINIMO PRINCIPAI.....	55
5.1 Vaiko interesų pirmumas.....	56
5.2 Kiti nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo bei įgyvendinimo principai kaip vaikų interesų pirmumo principo išdava.....	61
IŠVADOS.....	73
SANTRAUKA.....	78
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	87

Ižanga

Nagrinėjama tema aktuali, kiekvienais metais virš tūkstančio atvejų laikinai ir neterminuotai apribojama tėvų valdžia, steigiami nepilnamečių globa (rūpyba). Lietuvai tapus ES nare, Šengeno erdvės nare, padidėjo jos piliečių migracija, padaugėjo nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymų su užsienio elementu. Pastaraisiais metais šimtai tėvų išvyko dirbti į užsienį, paliko vaikus be priežiūros. Tėvų atsakomybė už vaikų priežiūrą numatyta, tačiau esantis vaiko teisių apsaugos kontrolės mechanizmas neužtikrina beglobių vaiko teisių bei interesų apsaugos. Iki 2001 metų dabartinio Civilinio kodekso įsigaliojimo galiojusiam Šeimos ir santuokos kodekse nepilnamečių globos (rūpybos) institutas buvo reglamentuotas fragmentiškai ir tik pastarąjį dešimtmetį daugiau skiriama dėmesio nepilnamečių globos (rūpybos) reglamentavimui, vis dažniau atsižvelgiama į dešimtmečius kauptą Europos žmogaus teisių teismo (toliau - EŽTT) suformuotą patirtį vaiko teisių apsaugos srityje.

Darbo tema yra nagrinėta pedagoginiu, socialiniu aspektais šiose Lietuvos monografijose bei studijose: Sakalauskas G. „Vaiko teisių apsauga Lietuvoje“, Barkauskaitė M., Griepėdienė V. „Vaikų globos ir rūpybos Lietuvoje istorinės pedagoginės raidos apžvalga“.

Pastaruoju metu Lietuvoje nepilnamečių globos (rūpybos) tema nagrinėta įvairiais aspektais rašant magistrinius darbus: 2007 - 2008 metais magistro darbus rašė R. Jakubonytė „Vaiko globa Lietuvoje: pasikeitimai įstojus į Europos Sąjungą“, T. Jasiulionis „nepilnamečių globa ir rūpyba“ (MRU). Labiausiai reikšminga darbo atžvilgiu yra G. Sagačio monografija „Vaiko teisės į šeimos ryšius“, kur teisiniu požiūriu nagrinėjama nepilnamečių globa bei rūpyba, pateikiama daug apibendrintos Europos žmogaus teisių teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos šiuo klausimu, bei P. Vitkevičius monografija „Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai,“ kur nagrinėjama šeimos turtiniai teisiniai santykiai, apibrėžiama bendrai vaiko teisinis subjektiškumas bei kai kuriais aspektais bendrai paliečiami nepilnamečių globos (rūpybos) klausimai.

Darbo tikslas – išnagrinėti nepilnamečių globos (rūpybos) institutus.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti nepilnamečių globos ir rūpybos institutų sampratą bei turinį.
2. Nagrinėjant nepilnamečių bei vaiko sąvokų sampratas, atskleisti nepilnamečių globos (rūpybos) teisės normų reguliavimo apimtį.
3. Išnagrinėti nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo pagrindines prielaidas tėvų valdžios, šeimos autonomijos įgyvendinimo požiūriu, nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo pagrindus.
4. Atskleisti bei išnagrinėti globotinio (rūpintinio) bei globėjo (rūpintojo) teisinių santykių turinį bei išsiaiškinti, ar esamas nepilnamečių globos (rūpybos) teisinio reguliavimo mechanizmas veiksmingai tuos santykius reguliuoja.

5. Išnagrinėti nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo, įgyvendinimo principus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, EŽTT priimtų sprendimų kontekste bei atskleisti problemas praktikoje nustatant nepilnamečių globą bei rūpybą Lietuvoje.

Darbo objektas: nepilnamečių globos (rūpybos) steigimo, įgyvendinimo bei priežiūros vertinimas teisės požiūriu.

Tyrimo metodai: dedukcinis, lyginamasis, sisteminis analizės, hipotetinis.

Darbo ribos - darbe nenagrinėjami ugdymo, auklėjimo procesai įgyvendinant vaiko globą (rūpybą), o tik bandoma apžvelgti, ar Lietuvoje sudarytos tinkamos teisinės prielaidos nepilnamečių globos (rūpybos) auklėjimo funkcijai atlikti; ar organizuojant, įgyvendinant nepilnamečių globą bei rūpybą nenukrypstama nuo tarptautinių teisės normų reikalavimų; ar visados laikomasi vaiko interesų pirmumo principo, kitų vaiko globos (rūpybos) nustatymo bei įgyvendinimo principų. Tėvų valdžios turinys ir ribojimo pagrindai darbe nagrinėjama tiek, kiek tai susiję su nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymu. Darbe stengiamasi atsiriboti nuo institucinės vaiko globos įstaigų veiklos vertinimo, nuo vaikų su psichine negalia globos organizavimo ir įgyvendinimo veiklos įvertinimo, tačiau skiriamas dėmesys nepilnamečių globos (rūpybos) įgyvendinimo teisinėms problemoms šeimoje, šeimynoje. Darbe autorius nesiekė atlikti nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo, vykdymo bei priežiūros reglamentavimo šaltinių išsamios analizės, o tik tiek, kiek reikia pasiekti numatytiems darbo tikslams.

Darbo originalumas – kadangi kol kas nėra pakankamai nei straipsnių, nei monografijų, skirtų atskirai vien tik nepilnamečių globos (rūpybos) institutų pastarųjų dešimtmečių Lietuvoje teisiniam vertinimui, autorius tikisi, kad jo darbas bus reikšmingas ir tikisi ateityje didesnės ir gilesnės diskusijos, vertinimų atskirais klausimais.

I. NEPILNAMEČIŲ GLOBOS IR RŪPYBOS SAMPRATA

Nepilnamečių globos (rūpybos) sampratą galima nagrinėti įvairiais aspektais, nes pati globa, rūpyba kaip reiškinys susijęs su daugeliu gyvenimo sričių, priklausantis nuo politinių, teisinių, ekonominių, edukologinių ir kt. aplinkybių. R. Pabedinskienė nagrinėdama globą išskiria 4 jos aspektus: socialinį - istorinį, pedagoginį - psichologinį, teisinį bei ekonominį.¹ Šiame skyriuje autorius siekia trumpai apžvelgti globos (rūpybos) sampratą ir įvertinti, kiek tai svarbu nagrinėjant šiuos institutus teisine prasme.

1.1 Globos ir rūpybos samprata kaip socialinis-istorinis reiškinys

Pirmiausia vaiko globą galima apibūdinti kaip socialinį - istorinį reiškinį, kurį istorijos procese nuolat kuria žmogus. Vargu ar rasime pasaulyje žmonių bendruomenę, kurioje nebūtų likusių be tėvų globos vaikų. Tačiau kiekvienoje bendruomenėje likusių be tėvų globos vaikų globa

organizuojama atsižvelgiant į šalies tradicijas, papročius, religiją, politinę sistemą, kultūrą bei ekonomines galimybes. Todėl istorijos eigoje kiekviena visuomenė individualiai spręsdama likusių be tėvų globos vaikų problemas sukūrė įvairias vaikų globos sistemas, būdingas kiekvienai visuomenei.

Globos supratimas bei jos formos istorijos eigoje labai skyrėsi, priklausomai nuo jos organizavimo tikslų. Jei bendruomeninėse visuomenėse individas buvo vertinamas kaip potencialus pagalbininkas aprūpinti bendruomenę maistu, pratęsti giminę, tai išsivysčius turtiniams santykiams visuomenės požiūris į globą pasikeitė - globa buvo steigiama ne globotinio interesais, o asmenų, kurie buvo labiausiai suinteresuoti globotinio turto apsauga.

Reikia pastebėti, kad Romos laikais suformuoti globos principai iš esmės išliko tie patys kaip dabar ir beveik nesikeitė: pvz. vaiko interesų prioritetas, globotinio turtas valdomas atskirai nuo globėjo ir t.t.²

Romos valstybės gyvavimo pradžioje globa buvo įgyvendinama per pater familias valdžią, ir tik vėliau imperijos laikotarpiu globos supratimas keitėsi įgaudamas visuomeninės prievolės (munus publicum) pobūdį.³

Europoje viduriniais amžiais teisinis globos reglamentavimas buvo skiriamas visų pirma kilmingųjų asmenų turto administravimui, nekilmingų sluoksnių vaikų globa užsiėmė daugiausiai vienuolynai, bažnytinės organizacijos. Pirmąsias socialinių paslaugų įstaigas Europoje XVII-XVIII amžiuje įkūrė religinės organizacijos, labdaros draugijos.

Lietuvoje pradžioje taip pat vyravo nuomonė, kad už pagalbą vargšams pirmiausia yra atsakinga bažnyčia, vienuolynai. Tik vėliau pamažu atsirado supratimas, kad valstybė taip pat yra atsakinga už pagalbos organizavimą, globos įstaigų kūrimą.⁴

Reikėtų paminėti, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Statutuose buvo numatyta globa tik bajorams ir turintiems turtą, asmeniniai santykiai globos institute buvo antraeiliai, globa iki 18 amžiaus pabaigos buvo suprantama kaip nuolatinis pagalbos teikimas vaikams, turintiems turtą nuo jų gimimo iki pilnametystės (sūnums), o merginoms – kol ištekės. Rūpybos teisinis institutas Lietuvos Statutuose buvo neišplėtotas. Kai kurie jo elementai pastebimi vienintelėje normoje, įpareigojančioje našlę gauti artimųjų sutikimą santuokai sudaryti su žemesnio luomo žmogumi.⁵

Lietuvos Statutuose buvo išskiriamos šios globos rūšys:

1. Išimtinė tėvo teisė į vaikų turto globą.
2. Testamentinė globa.
3. Įstatyminė globa.

2 Paul Frederic Girard. Romėnų teisė. Kaunas. T.1 1931, p. 276-277. - „mažametis kaip sui juris turi savo turtą, kuriam valdyti reikalinga atlikti daug tokių teisinių kurių jis pats atlikti negali, tai turi atlikti globėjas per negatorium gestio ir autoritatis interpositio“, „mažametis yra veiksnus savo padėti pagerinti, bet jis negali pabloginti“.

3 Римское частное право. Москва: Юриспруденция, 1999, с.139.

4 Žalimienė L. Socialinės paslaugos. Vilnius: VPU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003, p. 119.

5 Andriulis V. Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 M.) šeimos teisė. Vilnius: Teisinės Informacijos Centras, 2003, p. 177-178.

4. Valstybės skiriama globa.

Pagrindas vaiko globai skirti pagal Lietuvos Statutus buvo tėvo mirties faktas. Būtina sąlyga globos skyrimui - nepilnametis turėjo būti bajoras ir turėjo turėti turto.

Darbo ir socialinių tyrimų instituto atliktame moksliniame tyrime „Šeimose gyvenančių vaikų globos įvertinimas“ išskiriama keletas Vakarų Europos šalyse vaiko globos istorinių etapų:⁶

1. Laikotarpis iki institucionalizavimo.
2. Rastinukų namai ir kūdikių apgyvendinimas su žindyvėmis.
3. Ankstyvieji Vargšų įstatymai ir jų ryšys su vaikų globa.
4. Ilgalaikė vaikų globa šeimose kaip pakeičiamoji tėvystė.
5. Vaikų globa šeimose kaip trumpalaikė globa.
6. Vaikų globos šeimose profesionalizavimas

Pagal prof. Mariją Barkauskaitę Lietuvoje vaiko globos istorinę raidą galima būtų suskirstyti į šiuos etapus:⁷

1. Vaikų globos raida iki 1918 m.
2. Globa, rūpyba ir labdara tarpukario Lietuvoje 1918 – 1940 m.
3. Vaikų globa 1940 – 1945 m.
4. Vaikų globa 1945 – 1990 m. (Vaiko institucinė globa)
5. Vaikų globa ir rūpyba Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę.

Apibendrinant galima teigti, kad nepilnamečių globos (rūpybos) formos, kaip ir pats organizavimo tikslas vystantis visuomeniniams santykiams kito ta linkme, kad buvo pereita nuo pavienių asmenų turtinių santykių, turto apsaugos prie tinkamos aplinkos sukūrimo kiekvieno visuomenės individo vystimuisi. Vertybe tapo ne vaiko turtas, galimybės būti naudingu vertę kuriančiu ekonominiu vienetu, o pats vaikas kaip asmuo. Tik pastaraisiais paskutiniais šimtmečiais už nepilnamečių globos (rūpybos) organizavimą atsakingais tapo visa visuomenė, valstybė.

1.2 Globos ir rūpybos sampratos pedagoginiu, psichologiniu bei ekonominiu aspektais

Nagrinėjant nepilnamečių globą (rūpybą) pedagoginiu aspektu, neišvengiamai susiduriame su pedagoginiu procesu. L. Jovaiša teigia, kad pedagoginis procesas - tai tikslingas žmogaus ugdymo vyksmas tiesiogiai ar netiesiogiai ugdymo veikėjams bendraujant su ugdytiniais, remiantis objektyviosiomis gėrybėmis, naudojamomis ugdymo priemonėmis, būdais, metodais ir organizacinėmis formomis. Pedagoginio proceso esminis komponentas yra bendravimas. Bendraujant ne tik kontaktuojama, bet ir santykiaujama, sąveikaujama, organizuojama ugdytinių veikla.⁸ Taigi vaiko globos procese vyksta nuolatinis pedagoginis procesas, kurį nuolat reguliuoja ir sąlygoja objektyvios kultūros vertybės, ekonominės sąlygos, ugdytojų ir ugdytinių psichologija,

⁶ Darbo ir socialinių tyrimų instituto mokslinis tyrimas „Šeimose gyvenančių vaikų globos įvertinimas“, 2002. (Pats tyrimas buvo atliktas SADM užsakymu, viešai nepublikuotas).

⁷ Barkauskaitė M., Griškėdienė V. Vaikų globos ir rūpybos Lietuvoje istorinės pedagoginės raidos apžvalga, 1998.

⁸ Jovaiša L. Pedagogikos terminų žodynas. Kaunas: Šviesa, 1993.

etika, tarpusavio santykiai, kolektyvas ar grupės ir jų nuostatos bei pedagogo kaip vaiko globėjo gebėjimai organizuoti, valdyti situacijas ir įvykius, daryti ugdomąjį poveikį. Taigi nepilnamečių globa (rūpyba) – ir pedagoginis procesas, kuris visada yra konkretus, gyvas, kūrybiškas procesas tarp ugdymo veikėjų, t. y. vaiko globėjo (rūpintojo) ir globojamo (rūpinamo) vaiko.

Reikia užsiminti kad nepilnamečių globa (rūpyba) steigama siekiant užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis, tobulėti. Tad nepilnamečių globos (rūpybos) sampratą galima nagrinėti ir per auklėjimo procesą. Auklėjimo procesą būtų galima suprasti kaip:

- ugdymą, kryptingą poveikį žmogaus dvasinei ir fizinei plėtotei, kurio tikslas parengti jį visuomenės gyvenimui, gamybinei, kultūrinei veiklai, suteikti žinių, išmokyti veiklos įgūdžių ir būdų, suformuoti vertybių sistemą, kad jis galėtų kuo sėkmingiau plėtotis ir reikštis kaip asmenybė;⁹

- procesą, kai vyksta asmenybės santykių su aplinka, darbu ir savimi formavimas ir branda. Tuos santykius lemia pasaulėžiūra, dorovė ir charakteris. Šie santykių determiniantai yra tiesioginis praktinio auklėjamojo darbo objektas, t. y. pirmiausia turi būti ugdomos pažiūros ir įsitikinimai, dorybės ir geri charakterio bruožai. Auklėjimas - seniausia žmogaus ugdymo funkcija. Lavinimas atsirado daug vėliau, kai susikūrė valstybės ir mokyklos. Visais laikais auklėjimo turinį, metodus ir formas lėmė istorinės, kultūrinės sąlygos.¹⁰

Reikia pastebėti, kad nustatant nepilnamečių globą (rūpybą), nuolat kontroliuojant, kaip globėjai (rūpintojai) atlieka savo pareigas auklėjimo, ugdymo, lavinimo procesuose, gali pasirodyti sunku objektyviai įvertinti, kaip kokybiškai globėjai (rūpintojai) atlieka savo pareigas globotinio atžvilgiu. Tam turi būti sukurti bendri konkretūs vertinimo kriterijai, o ne pasiremiant tarkim Vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovo kompetencija, subjektyvia nuomone. Pažymėtina, kad pareigų atlikimo kokybės nustatymą padeda įvertinti socialinių globos normų aprašas, patvirtintas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymu Nr. A1-46 „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“.

Akivaizdu, kad nustatant nepilnamečių globą (rūpybą) nėra tikslinga vaiko globėjus (rūpintojus) paversti kvalifikuotais pedagogais, auklėtojais. Jie turi turėti reikiamą bazinį pedagogikos, psichologijos žinių kiekį. Tačiau kur kas svarbiau, kad jie sugebėtų sukurti reikiamą aplinką, gebėtų tinkamai savo globotinius (rūpintinius) įtakoti, ugdyti pilnavertes asmenybes. Teisine prasme svarbu, kad esamas teisinis nepilnamečių globos (rūpybos) reglamentavimas sudarytų tinkamas prielaidas įgyvendinti auklėjimo procesą globojamam (rūpinamam) vaikui.

⁹ Psichologijos žodynas. Vilnius. 1993, p. 35.

¹⁰Jovaiša L. Pedagogikos terminų žodynas. Kaunas: Šviesa, 1993.

Vaiko globos procese labai svarbus yra psichologinis aspektas. Kiekvienas žmogus jau gimdamas turi užprogramuotą savo gyvenimo scenarijų. Žmogaus gyvenimo scenarijus formuojasi nuo gyvybės pradžios motinos iščiose iki pat mirties. Gyvenimo scenarijų įtakoja fiziniai ir socialiniai aplinkos veiksniai, tačiau svarbiausi iš jų yra vaiko biologiniai tėvai, šeima bei giminė. Pastarųjų įtakoje formuojasi natūralus vaiko gyvenimo scenarijus, t.y. vaiko asmenybės bruožai, moralinės nuostatos, vertybės ir t.t. Tačiau kai vaikas netenka tėvų globos, šis procesas nutrūksta, įvyksta intervencija, ir vaiko globos procese vaiko gyvenimo scenarijaus formavimą perima jo globėjai (rūpintojai) ir vaikų globos įstaigų darbuotojai, kurie tiesiogiai ir netiesiogiai savo veiksmais ir sprendimais įtakoja vaiko gyvenimą.

Nepilnamečių globos (rūpybos) procese turi būti įvertinamas vaiko individualumas ir atsižvelgiama į vaiko individualius poreikius ir galimybes, iki tol turėtą tėvų, bendruomenės, kultūros aplinką. Akivaizdu, kad nepilnamečių globos (rūpybos) organizavimas šeimoje yra priimtinesnis ir dėl to, kad šeimoje sukuriama aplinka, kur vaikas gali pasijusti labiau emociškai saugus, pasitikintis, nei kad organizuojant nepilnamečių globą (rūpybą) kitomis formomis. Teisine prasme psichologinis aspektas svarbus tiek steigiant, tiek vykdant, tiek panaikinant nepilnamečių globą (rūpybą). Tinkamos aplinkos vaikui suformavimas reiškia taip pat ir jo emocinį saugumą, psichologinės būsenos stabilumą.

Analizuojant nepilnamečių globą (rūpybą) ekonominiu aspektu R.Pabedinskienė pastebi, kad būtina įvertinti vaiko globai keliamus tikslus ir uždavinius bei skiriamas lėšas šiems tikslams įgyvendinti. Pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą nepilnamečių globos (rūpybos) tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų augti, vystytis ir tobulėti. Tačiau šiam tikslui įgyvendinti lėšos yra skiriamos pagal vaiko globėjo statusą. Pavyzdžiui, jeigu vaikas yra globojamas šeimoje, šeimynoje ar nevalstybiniuose vaikų globos namuose, jo poreikiams tenkinti ir išlaikymui valstybė skiria 500 litų, o vaikui, gyvenančiam valstybinėje vaikų globos institucijoje, yra skiriama dvigubai, ar net trigubai daugiau lėšų. Todėl svarstytinas klausimas, kokiais kriterijais vadovaujamesi nustatant lėšų poreikį globojamam vaikui išlaikyti, siekiant objektyviai ribotomis pedagoginėmis sąnaudomis realizuoti vaiko globos tikslą ir uždavinius? Be to, kokiais kriterijais reikia vadovautis, norint apskaičiuoti objektyvias lėšas, reikalingas vaiko globos tikslui ir uždaviniams realizuoti. Trečia, kiek valstybė gali skirti lėšų vaiko globai? Ketvirta, kaip kontroliuoti, ar skiriamų lėšų pakanka vaiko globos tikslui realizuoti? Lietuvoje pagal kiekvieną vaiko globos organizavimo modelį šie klausimai realizuojami skirtingai, todėl ateityje vaiko globos finansavimo sistemą būtina tobulinti.

Šiuo metu valstybinis finansavimas pagal nepilnamečių globos (rūpybos) organizavimo formas yra nenuoseklus ir neracionalus. Per pastaruosius metus valstybės skiriamos lėšos didinamos

globos namuose globojamam vaikui, ir visiškai nedidindamos šeimynose, šeimose, kai visiems akivaizdu, kad aplinka šeimoje, šeimynoje sudaroma palankesnė.¹¹

Svarbu sudaryti tokią aplinką globojant (rūpinantis) vaiku, kad pastarasis turėtų visas būtinas minimalias materialines sąlygas normaliam vystimuisi. Tinkamas materialinis apsirūpinimas, pastovios darbo pajamos yra viena iš pagrindinių sąlygų asmenims, leidžiančių tapti vaiko globėjais (rūpintojais). Pažymėtina, kad negalėjimas materialiai palaikyti globotiniui (rūpintiniui) tinkamą aplinką („turtinės padėties pablogėjimas“) pagal CK 3.246 2 d. yra pakankamas pagrindas atleisti globėją ir rūpintoją nuo pareigų atlikimo.

Ekonominis faktorius vaiko globos organizavimo procese atspindi valstybės ekonominę išsivystymą ir socialinę politiką sprendžiant vaiko gerovės klausimus.¹² Tinkamas materialinis apsirūpinimas norintiems tapti vaiko globėjais (rūpintojais), materialinės valstybės pagalbos globėjams, (rūpintojams) dydžio nustatymas, lėšų panaudojimas globojimo rūpinamo vaiko reikmėms ir t.t. - tai ekonominiai veiksniai, kurie labai svarbūs siekiant įgyvendinti nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo tikslus.

1.3 Socialinės globos samprata

Labai dažnai susiduriame su socialinės globos samprata, kuri nėra iš viso minima civiliniame kodekse.

Socialinė globos samprata yra pateikta Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme: socialinė globa yra visuma paslaugų, kuriomis asmeniui teikiama kompleksinė pagalba, kuriai reikia nuolatinės specialistų priežiūros.

Per socialinės globos sampratą atsiskleidžia apskritai globos, rūpybos socialinis pobūdis, apskritai poreikis globai visuomenėje dėl žmogaus socialinės prigimties ir poreikis tai globai suteikti teisinę jos organizavimo formą.

Socialinės globos sampratą ir jos santykį su vaiko globa plačiai ir išsamiai išnagrinėjo S. Derkinytė magistro darbe „Socialinės globos ir rūpybos teisinis reguliavimas ir jo socialinis veiksmingumas“.¹³

Žmogus apibrėžiamas kaip biosocialinė būtybė, nes jam būdingas ir biologinis, ir socialinis pradas. Biologinis pradas yra pirminis, jis atsiranda paveldėjimo keliu ir įgimtomis aplinkybėmis. Socialinis pradas prasideda ir kinta, vystosi individo realaus gyvenimo kelyje, ugdymo, bendravimo, veiklos socialinėje aplinkoje procese.¹⁴ L. Jovaiša taip pat teigia, kad “žmogaus gyvavimo ir klestėjimo sąlyga yra ne tik gamta, bet ir žmonių junginys, bendrija, sąveikaujanti

11 Vaikų globėjai sako bankrutuojantys. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-10-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=18713635>>.

12 Pabedinskienė R. Teoriniai vaiko globos metmenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=61286da6-8b0a-43ba-8d83-41a6ca60e0ce>>.

13 Derkinytė S. Socialinės globos ir rūpybos teisinis reguliavimas ir jo socialinis veiksmingumas. Magistro darbas, MRU, 2004.

14 Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: Egaldas, 1995, p. 70.

informacijos keitimosi, veiksmų koordinavimo pagrindu”.¹⁵ Šis junginys, bendrija - tai sociumas, į kurį žmogų jungia šeima, mokykla, draugijos, korporacija, religinė bendruomenė, tauta, visuomenė, valstybė. Sociumo dalimi žmogus tampa socializacijos procese. Socializacija apibrėžiama kaip individo tapimas visuomeniniu žmogumi, asmenybe.¹⁶ Ji (socializacija) pirmiausia reiškiasi tuo, kad žmogus gyvendamas bendrijoje (šeimoje, visuomenėje) įsisavina jos kalbą, papročius, patirtį ir tampa šios bendrijos pilnaverčiu nariu. Kita vertus, visuomenė globoja savo narį, sudaro sąlygas jam veikti, galimybes jam augti bei vystytis. Todėl tik gyvendamas visuomenėje, žmogus gali ugdyti savo fizines, intelekto bei dvasines galias.¹⁷

Vaiko socializacijos procese pagrindinį vaidmenį atlieka šeima. Ji – pirmoji ir svarbiausia institucija, siejanti kiekvieną savo narį su socialine aplinka. Nuo šeimoje padėtų pamatų priklauso žmogaus ateitis, kaip vaikas tolimesniame gyvenime pajėgs spręsti iškilusias problemas, kaip galės įveikti krizes. “Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas”, - skelbia Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucijos) 38 str. 1 d.. Anot J. Vaitkevičiaus, šeima užima svarbiausią vietą ugdant ir socializuojant asmenybę, kadangi ji veikia vaiką, kaip ir kiekvieną kitą šeimos narį tiesiogiai visose savo gyvenimo srityse, nuo jos priklauso, kaip vyksta fizinis, socialinis ir emocinis žmogaus vystimasis visą gyvenimą.¹⁸ Šeima atlieka įvairias funkcijas vaiko socializacijos procese. L. Jovaiša ir J.Vaitkevičius išskiria tokias pagrindines šeimos funkcijas¹⁹:

- žmonių giminės tęsimas;
- jaunosios kartos auklėjimas ir socializavimas;
- visuomenės kultūros perdavimas ir tęsimas;
- šeimos ūkio tvarkymas;
- šeimos narių gyvenimo organizavimas ir kontrolė, tarpusavio parama.

Visas šeimos funkcijas sieja ir vienija globos, rūpesčio, tarpusavio paramos dvasinis principas. Tėvai turėtų sukurti specifinę gyvenimo vietą ir dvasinę erdvę, kurioje įgyvendinamos pagrindinės šeimos vertybės ir funkcijos. Alkoholizmas ir narkomanija, asocialios šeimos, esamas nepakankamo darbo įvertinimas piniginiu darbo užmokesčiu, vaikus be priežiūros paliekantys emigruojantys tėvai, naujai atsiradusi asmenų judėjimo laisvė po Šengeno erdvę sukelia rimtas problemas ir galvosūkius, į kuriuos ne visada randama atsakymų. Todėl tokiais atvejais būtinas valstybės įsikišimas, tinkamų sprendimų suradimas.

Vaiko teisių apsauga siejasi su vaiko kaip nesusiformavusios asmenybės pažeidžiamumu. Visuomenė suteikia vaikui specialų statusą, pripažindama suaugusiuosius atsakingais už vaikų

15 Jovaiša L. Hodogetika. Kaunas: Technologija, 1994, p. 78.

16 Leonavičius J. Sociologijos žodynas. Vilnius: Academia, 1993, p. 321.

17 Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: Egalda, 1995, p. 71.

18 Ten pat, p. 195.

19 Ten pat, p. 195.

Jovaiša L. Hodogetika. Kaunas: Technologija, 1994, p.185.

apsaugą ir užtikrinančiais vaikų globą. Šeima yra pripažinta kaip saugiausia ir tinkamiausia vieta vaikui. Deja dažnai šeimos neturi ekonominių išteklių ar įgūdžių vaiko poreikiams patenkinti. Kita vertus, socialinės ir ekonominės struktūros negali pakankamai aprūpinti šeimų. Todėl atsakomybės pasidalijimas tarp šeimos ir valstybės aprūpinant vaikus yra neišvengiamas. Kad šeima galėtų vykdyti visas visuomenės nustatytas užduotis, jai reikia lėšų ir paslaugų.²⁰

Taigi galima teigti, kad socialine prasme vaikų globos samprata apima jų išlaikymą, auginimą, auklėjimą, interesų apsaugą ir kitų sąlygų, reikalingų jiems tinkamai fiziškai ir dvasiškai vystytis, sudarymą bei palaikymą.

V. Kučinskas ir R. Kučinskienė išskiria dvi globos reikšmes: 1) globa - tai tėvų netekusių vaikų teisių apsaugos ir auklėjimo forma ir 2) globa – tai giminių, draugų, kaimynų teikiama pagalba asmenims, kurie patys negali atlikti kai kurios kasdienės veiklos.²¹

J. Pivorienė išskiria globos teikime atskirai moters kaip globėjos kultą bei išryškina globos vykdymo šeimoje privalumus. Iki susiformuojant industrinėms visuomenėms globa buvo įvardijama kaip viena moters pareigų. Pagal prieš daugybę šimtmečių susiformavusius lietuvių papročius moters globa lydėjo kiekvieną žmogų nuo gimimo iki mirties. Moters identiteto formavimuisi gana svarbų vaidmenį atliko Katalikų Bažnyčia, skatindama laikytis moterų pareigų šeimoje – rūpintis namais, prižiūrėti vyrą ir kitus šeimos narius, globoti silpnesnius.²² Tradiciškai šeimos vertybe įvardijama jos narių globa buvo perduodama iš kartos į kartą. Apsisprendimas globoti artimą žmogų yra įtakojamas emocinių ryšių su globojamu žmogumi, kultūrinių, religinių, visuomeninių nuostatų ir normų. J. Pivorienė taipogi išskiria šeimą kaip pagrindinį žmogaus globėją. Anot jos, šeima tenkina pagrindinius poreikius: seksualinio elgesio reguliavimo, reprodukcijos, socializacijos, socialinės padėties, o taip pat saugumo. Saugumo poreikis egzistuoja ne tik vaikystėje, kai kūdikiai ir vaikai yra priklausomi nuo šeimos, bet ir kiekviename kitame gyvenimo etape, kadangi bet kada galima susirgti, tapti neįgaliu, priklausomam nuo kitų. Ir tuo pasirūpinti pirmiausia turi šeima. Taigi šeima individui svarbi ne tik vaikystėje svarbi, tačiau dar svarbesni tokie šeimos narių tarpusavio santykių aspektai, kaip dvasinis artumas ar jausmų stiprumas.²³

Pratęsiant J.Pivorienės mintis reikia pastebėti, kad įgyvendinant nepilnamečių globą (rūpybą) vienas vedančių principų yra siekis visą laiką vaiką sugrąžinti į biologinę šeimą.

Valstybė rūpinasi vaikais ir silpnesniais suaugusiais savo piliečiais, teikdama jiems socialines paslaugas. Galutinis socialinių paslaugų tikslas - atkurti žmogaus gebėjimą funkcionuoti

20 Kabašinskaitė D. Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos Mokslų Akademinė, 2002, Nr. 3. p. 48.

21 Kučinskas V., Kučinskienė R. Socialinis darbas švietimo sistemoje. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2000, p. 203.

22 Naujanienė R., Užaitė V. Seno neįgalaus žmogaus globa šeimoje: moters patirtis // Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos. Kaunas: VDU Socialinio darbo institutas, 2002. p. 83.

23 Pivorienė J. Šeima, draugai ir giminaičiai // Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos. Kaunas: VDU Socialinio darbo institutas, 2002, p. 178.

visuomenėje, o kalbant apie vaikų globą – sukurti šį gebėjimą ir išugdyti pilnavertį visuomenės narį.

24

Šiuolaikinės valstybės teikiamų paslaugų ir socialinės apsaugos lygis yra vienas iš pagrindinių kriterijų, kuriuo apibūdinamas valstybės išsivystymo lygis, ekonominis pajėgumas,

Taigi socialine prasme globa – tai pirmiausia šeimos, bet kartu ir visos visuomenės rūpinimasis, pagalbos teikimas asmenims, kurie patys nėra pajėgūs patenkinti savo gyvenimo reikmes.

Atskiros rūpybos sampratos nėra, nes socialine prasme nėra esminio skirtumo tarp globos ir rūpybos. Remiantis V. Kučinsku ir R. Kučinskiene, rūpyba – tai viena iš socialinio darbo funkcijų planuojant ir realizuojant rūpestį savo globotiniams,²⁵ o aprūpinimas – tai gėrybių, reikalingų egzistencijos poreikiams patenkinti, teikimas.²⁶

Todėl apibendrinant galima teigti, kad socialine prasme “globa” ir “rūpyba” yra tapačios sąvokos ir reiškia pirmiausia šeimos, o kai ši nėra pajėgi - valstybės bei visuomenės teikiamą pagalbą asmeniui, tenkinant jo poreikius ir interesus. Vaiko socializacijos problemų tinkamas neišsprendimas yra priežastis vėliau valstybei įsikišti intervenciniais būtiniais veiksmais į šeimos gyvenimą, ko pasekmėje reikia vėliau nustatyti ir įgyvendinti nepilnamečių globą (rūpybą). Vaiko socializacijos procese atsakomybės pasidalijimas tarp šeimos, visuomenės bei valstybės buvo vienas iš veiksnių kurie leido tarptautiniu mastu teisiškai įtvirtinti valstybės subsidiarią pareigą vaiko teisių apsaugoje.

1.4 Teisinė nepilnamečių globos ir rūpybos samprata

Išanalizavus globos ir rūpybos sampratą įvairiais aspektais, šiame poskyryje bus aptariama teisinė globos ir rūpybos samprata: analizuojama, kaip teisine prasme apibrėžiamos “globos” ir “rūpybos” sąvokos, ar jos yra tapačios, jei ne – tai kokie yra šių sąvokų skirtumai.

Nepilnamečių globa (rūpyba) yra civilinės teisės objektas, apibrėžiantis vaiko globą, tikslus ir uždavinius, rūšis ir formas, nepilnamečių globos nustatymo ir pasibaigimo pagrindus, globėjo skyrimo tvarką bei globos organizavimo mechanizmą.

Pirmiausia reikia išskirti globos (rūpybos) sampratą bendrai. Globa (rūpyba) reikalinga pirmiausia todėl, kad neveiksnius asmuo galėtų įgyvendinti savo prigimtinių teisinių subjektiškumą. Neveiksnius asmuo turi tam tikras teises, gali turėti turtą. Tačiau dėl tam tikrų priežasčių jis neveiksnius. Globa (rūpyba) steigama siekiant įgyvendinti, apsaugoti, apginti neveiksnaus fizinio asmens teises ir interesus. Tai galima suprasti nagrinėjant CK 2.10, 2.11, 3.238, 3.239 str. teisės normas.

24 Žalimienė L. Socialinės paslaugos. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003, p. 40.

25 Kučinskas V., Kučinskienė R. Socialinis darbas švietimo sistemoje. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2000, p. 215.

26 Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Kaunas: Technologija, 1996, p. 13.

Teisės aktuose (vaiko) globos (rūpybos) definicijų nėra. P. Čiočys globą ir rūpybą apibrėžia taip: „tai neveiksnių ir ribotai veikusių fizinių asmenų, negalinčių dėl objektyvių priežasčių savarankiškai įgyvendinti asmeninių bei turtinių teisių ir įvykdyti savo pareigų, apsaugos teisinės formos“.²⁷

R.Pabedinskienė pateikia tokį vaiko globos (rūpybos) apibrėžimą: „vaiko globa – tai vaiko gyvenimo scenarijaus formavimas, teikiant kompleksines paslaugas vaikui ir jo šeimai, kuri dėl moralinių, socialinių, ekonominių, sveikatos ar teisinių sunkumų negali užtikrinti jam tėvų globos“.²⁸

Anot V. Brazaitytės ir I. Kaganos, siaurąja teisine prasme globa ir rūpyba suprantama kaip viena valstybės rūpinimosi asmenimis, kuriems reikalingos specialios teisinio gynimo priemonės, formų.²⁹ Šia prasme globa ir rūpyba apima valstybės institucijų funkcijas, vykdomas rūpinantis:

- 1) nepilnamečiais vaikais, kurie liko be tėvų globos;
- 2) suaugusiais asmenimis, kurie dėl psichinės ligos arba silpnaprotystės pripažinti neveiksniais;
- 3) suaugusiais asmenimis, kurių veiksnumas apribotas dėl piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis;
- 4) veiksniais suaugusiais asmenimis, kurie dėl savo fizinės būklės negali savarankiškai ginti savo teisių ir vykdyti pareigų.

Apibrėždami globą ir rūpybą teisine prasme V. Brazaitytė ir I. Kaganas šias sąvokas sutapatina, tačiau Civiliniame Kodekse (toliau – CK) jos yra apibrėžtos atskirai. CK 3.238 str. 1 d. nurodytas globos nustatymo tikslas – užtikrinti neveiksnaus fizinio asmens teisių ir interesų įgyvendinimą, apsaugą ir gynybą, o šio kodekso 3. 239 str. 1 d. nurodytas rūpybos nustatymo tikslas - užtikrinti ribotai veiksniam fizinio asmens teisių ir interesų apsaugą ir gynybą. Iš pateiktų globos ir rūpybos nustatymo tikslų išplaukia, kad globą ir rūpybą galima apibrėžti kaip priemones, padedančias neveiksniui ar ribotai veiksniam fiziniam asmeniui užtikrinti jo, kaip teisės subjekto, teisių įgyvendinimą, sukurti tinkamą aplinką jo ekonominiams, socialiniams ir doroviniams interesams tenkinti.

Iš CK pateiktų globos ir rūpybos apibūdinimų išryškėja sąvokų “globa” ir “rūpyba” skirtumas. Jį lemia asmens veiksnumo laipsnis: neveiksniui asmeniui skiriama globa, o dalinai ar ribotai veiksniam – rūpyba.

Taigi globa ir rūpyba yra tiesiogiai susijusi su fizinio asmens veiksnumo būkle. Todėl autorius stengsis toliau trumpai panagrinėti asmens subjektiškumo ir globos (rūpybos) santykį.

27 Čiočys P. Teisės pagrindai. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 331.

28 Pabedinskienė R. Teoriniai vaiko globos metmenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=61286da6-8b0a-43ba-8d83-41a6ca60e0ce>>.

29 Brazaitytė V., Kaganas I. Globa ir rūpyba. Vilnius: Mintis, 1975, p. 4.

Fizinis asmuo pats gali ginti savo asmenines bei turtines teises ir interesus tik turėdamas civilinį veiksnumą, kuris apibrėžiamas kaip fizinio asmens galėjimas savarankiškai ir visa apimtimi įgyti, įgyvendinti savo teises ir prisiimti pareigas bei savarankiškai atsakyti už jų nevykdymą.

Paprastai civilinėje teisėje preziumuojama, kad visiškas civilinis veiksnumas atsiranda sulaukus pilnametystės, t. y. 18 metų (išskyrus išimtis nepilnamečio santuokos sudarymo iki 18 metų, emancipacijos atvejais). Šio amžiaus asmuo gali savarankiškai sudaryti visus sandorius, atlikti kitokius teisinius veiksmus, tvarkyti savo turtą ir savarankiškai atsakyti už savo veiksmus.

Nepilnamečių iki 14 metų veiksnumas yra labai nedidelis. Savarankiškai jie gali sudarinėti tik smulkius buitinius sandorius, sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai ir kai kuriuos kitus sandorius (CK 2.7 str. 3 d.). Visus kitus sandorius jų vardu sudaro tėvai ar juos atstovaujantys asmenys. Todėl galima teigti, kad šio amžiaus vaikai praktiškai yra neveiksnūs.

Nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų veiksnumas yra dalinis. Savarankiškai jie gali sudarinėti smulkius buitinius sandorius ir disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti, pavyzdžiui, autorių teises į savo kūrinis ir panašiai (CK 2.8 str.2 d.). Reikšmingesnius sandorius jie gali sudaryti patys, tačiau tik gavę tėvų ar juos atstovaujančių asmenų sutikimą.

Fizinis asmuo nepriklausomai nuo amžiaus gali būti pripažintas neveiksniu teismine tvarka, jeigu jis dėl psichinės ligos ar silpnaprotystės negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti (CK 2.10 str.1 d.). Fizinio asmens veiksnumas gali būti teismine tvarka apribotas, jei jis piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis (CK 2.11 str. 1 d.). Tai yra bendri globos (rūpybos) pagrindai, pagal kuriuos globa (rūpyba) gali būti steigama nepriklausomai nuo asmens amžiaus.

Galimos situacijos kai nepilnamečiams asmenims globa gali būti steigama esant dviem pagrindams, pavyzdžiui esant bendrajam pagrindui pagal CK 2.10 (pvz. nepilnametis asmuo patenka į avariją ir dėl neišgydomos galvos traumos negali būti objektyviai veiksnus) ir esant pagal CK 3.257 nurodytiems pagrindams (pvz. nepilnametis asmuo patenka į avariją ir netenka tėvų).

Tačiau jei nepilnametis asmuo piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais, tai jam steigama globa (rūpyba) bus ne pagal CK 2.11 str. 1 d., o pagal CK 3.254, nes tėvai nepanaudoja savo turimos tėvų valdžios tinkamai, neprižiūri ir neauklėja savo vaiko.

Kai asmuo dėl minėtų priežasčių pripažįstamas neveiksniu ar ribotai veiksniumi, jam steigama globa arba rūpyba. Rūpyba taip pat steigama ir veiksniesiems suaugusiems asmenims, kai pastarieji dėl sveikatos būklės negali įgyvendinti savo teisių ir vykdyti pareigų (CK 3.279 str.1 d.).

Taigi nepilnamečiams iki 14 metų ir suaugusiems asmenims, kurie yra teismo pripažinti neveiksniais steigama globa, o nepilnamečiams nuo 14 iki 18 metų, taip pat asmenims, kurių veiksnumas yra apribotas teismo bei veiksniesiems suaugusiems asmenims, kurie dėl savo fizinės būklės negali savarankiškai ginti savo teisių ir vykdyti pareigų steigama rūpyba.

Globos (rūpybos) steigimas nepilnamečiams, teisinis šių institutų reguliavimas yra išskirtinis visose šiuolaikinėse valstybėse bei teisės sistemose bendro globos (rūpybos) teisinio reguliavimo kontekste. Taip yra todėl, kad visuomenė teikia išskirtiną dėmesį vaiko, nepilnamečio teisei apsaugai.

Vadovaujantis Vaiko teisių konvencijos 27 str. 1 dalimi, nepilnamečiui turi būti teikiama tokia apsauga ir globa, kokios reikia jo gerovei užtikrinti. Todėl nepilnametis turi teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kurios garantuotų jo fizinę, protinę, dvasinę, dorovinę ir socialinę raidą. Tėvų pareiga yra prižiūrėti savo nepilnamečius, rūpintis jų sveikata, moraliniu ir dvasiniu ugdymu, išlaikyti juos, sudaryti palankias sąlygas, kad jie būtų parengti savarankiškai gyventi visuomenėje. (Pažymėtina, kad nepilnamečiui turi būti užtikrinamas saugumas ir tinkama priežiūra, neatsižvelgiant į tai, šias pareigas tėvai gali atlikti ar ne). Nepilnamečiui turi būti sudarytos sąlygos, kad šios jo teisės būtų įgyvendinamos ir tada, kai jo tėvų nėra, ar kai tėvai tų pareigų negali atlikti, arba kai tėvų valdžia įstatymine tvarka yra apribota. Būtent nepilnamečių globos (rūpybos) steigimas bei įgyvendinimas ir padeda įgyvendinti Vaiko teisių konvencijos nustatytas ir šalies įstatymų apibrėžtas nepilnamečio teises ir jo teisėtus interesus, kai šito negali arba nenori užtikrinti jo tėvai.³⁰

Literatūroje dažnai rasime daugiau globos nei rūpybos definicijų, labai dažnai šias sąvokas sutapatina. Nors akivaizdu, kad ir kiek šios sąvokos būtų panašios, tačiau teisine prasme tai atskiri nors ir glaudžiai susiję institutai.

R.Černiauskas nagrinėdamas rūpybos proceso tobulinimą valstybinėse globos institucijose vaiko rūpybą apibrėžia labai paprastai: - tai auklėjimo ir priežiūros užtikrinimas nepilnamečiui aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti.³¹

Rūpybos institutas yra svarbus tuo, kad ribotai veiksnus fizinis asmuo negali pats savarankiškai (pilnai) įgyvendinti visų savo teisių, todėl nepilnamečiui būtina sudaryti sąlygas tinkamai įgyvendinti savo teises. Tokio amžiaus nepilnametis yra pakankamai psichiškai subrendęs, kad galėtų savarankiškai atlikti daugelį veiksmų, įgyvendinti savo teises. Tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad tokio amžiaus nepilnamečiui nereikia priežiūros. Jeigu nepilnamečio asmeninių teisių įgyvendinimo požiūriu tarp globos ir rūpybos skirtumų nėra, tačiau turtinių teisių įgyvendinimo atžvilgiu šie institutai skiriasi. Globėjas įgyvendina visas globojamo vaiko teises, tuo tarpu rūpintojas rūpintiniui priklausančių turtinių teisių tiesiogiai negali įgyvendinti, o tik padėti tai daryti, nes rūpintinis jas įgyventi gali pats savo vardu.³²

30 Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Trečioji knyga. Šeimos teisė : Komentarai. Vilnius : Justitia, 2002, p. 478.

31 Černiauskas R. Institucijoje rūpinamo nepilnamečio rengimo savarankiškam gyvenimui tobulinimas. Magistro darbas VPU, 2006.

32 Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Trečioji knyga. Šeimos teisė : Komentarai. Vilnius : Justitia, 2002, p. 459.

Nuo rūpintojo moralinių ir kitokių asmeninių savybių tiesiogiai priklauso, ar bus sudarytos kuo palankesnės sąlygos tinkamai įgyvendinti rūpybos funkcijas ir tikslus – sudaryti tinkamą aplinką rūpintinių teisių ir interesų apsaugai ir gynybai.

Galimybė įgyvendinti rūpintojo funkcijas turėtų būti suprantama ne kaip reikalavimas turėti tam tikrų specialių pedagoginių ar kitokių žinių, o kaip mokėjimas teigiamai veikti aplinką ir patį rūpinamą nepilnametį.³³ Svarbiausia, kad turi susiklostyti tokie rūpintojo ir nepilnamečio tarpusavio santykiai, kurie padėtų ne tik tinkamai įgyvendinti rūpybos tikslus, bet ir suteiktų nepilnamečiui saugumą, privatumą, socialumą.

CK daro aiškia perskyrą globos (rūpybos) sampratoje atskirai reglamentuodamas nepilnamečių ir pilnamečių asmenų globą (rūpybą), nes skiriasi nustatymo tikslai, pagrindas ir globėjo pareigos.

V. Brazaitytė ir I. Kaganas pateikia teisinę globos ir rūpybos sampratą plačiaja ir siaurąja prasme. Plačiaja teisine prasme globa ir rūpyba apima valstybės institucijų vykdomas funkcijas, užtikrinant nepilnamečių tinkamą auklėjimą, jų teisių bei interesų gynimą, taip pat kai kurių suaugusių asmenų aprūpinimą, jų teisių ir interesų gynimą ir įstatymų numatytais atvejais – rūpinimąsi turtu.³⁴ Taip apibrėžiama globa ir rūpyba iš dalies sutampa su socialine globos samprata. Juk socialine prasme individo globa ir rūpyba - tai ne tik šeimos funkcija, bet ir vienas iš valstybės uždavinių – pagalba šeimai ugdant vaikus, pagalba suaugusiems asmenims, kurie patys negali visapusiškai pasirūpinti savimi.

Reikia pažymėti, kad vaiko globos sąvoka teisinėje literatūroje, jurisprudencijoje ir netgi tam pačiam CK labai dažnai vartojama plačiaja prasme, turint omenyje, kad vaikui kaip neturinčiam visiško civilinio veiksnio, kaip jautriam teisinių santykių subjektui reikalinga ypatinga aplinkinių pagalba, parama apsaugant jo teises bei interesus. Čia turima omenyje bet kokią pagalbą, ar tai ją teiktų tėvai, ar artimieji giminaičiai, ar tai valstybė. Vaikas turi teisę augti darnioje šeimoje, turėti abu tėvus, patirti abiejų tėvų valdžią. Tad kai tėvai išsiskiria, vaikas turi patirti vienodai abiejų tėvų konstitucinę teisę ir pareigą būti auklėjamu ir prižiūrimu. Lietuvos teismai, EŽTT dažnai naudoja vaiko globos sąvoką plačiaja prasme, ar tai būtų bylos dėl vaiko pažeistų teisių bei interesų, kuris neteko tėvų, ar tai būtų bylos dėl išsiskyrusių tėvų valdžios santykių nustatymo vaiko atžvilgiu.

Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos tinklapyje pateiktas toks globos ir rūpybos apibrėžimas: globa (rūpyba) – likusio be tėvų globos vaiko, įstatymų nustatyta tvarka patikėto fiziniam arba juridiniam asmeniui, priežiūra, auklėjimas ir ugdymas, kitų jam tinkamų dvasiškai ir

³³ Ten pat, p.464.

³⁴ Brazaitytė V., Kaganas I. Globa ir rūpyba. Vilnius: Mintis, 1975, p. 4.

fiziškai augti sąlygų sudarymas ir palaikymas, jo asmeninių, turtinių teisių bei teisėtų interesų gynimas ir atstovavimas jiems.³⁵

Globos ir rūpybos teisinės sampratos skirtumas sąlygoja skirtingą globėjų ir rūpintojų teisinę padėtį, jų teisių pobūdį ir apimtį. Globėjai yra įstatyminiai savo globotinių atstovai, todėl globotinių interesais jie visur veikia patys; patys įgyvendina globotinių teises ir vykdo jų pareigas. Tuo tarpu rūpintojus galima prilyginti tik rūpintinių padėjėjams, kurie yra įpareigoti tik padėti rūpintiniams įgyvendinti jų teises ir vykdyti pareigas. Todėl galima teigti, kad rūpyba – tai dalinė, ribota asmens globa.

Kita vertus, tarp globos ir rūpybos yra daug bendrų bruožų. Ir globą, ir rūpybą reguliuoja tie patys norminiai teisės aktai, jas steigia tos pačios valstybės institucijos. Ir globėjai, ir rūpintojai parenkami vadovaujantis tais pačiais principais, jie skiriami tokia pat tvarka. Vienoda yra globėjų ir rūpintojų veiklos kontrolė, jų atleidimo ir nušalinimo nuo pareigų tvarka.

Taigi nors teisinės globos ir rūpybos sampratos turi nemažai panašumų, bet jų sutapatinti negalima. Asmens savarankiškumo laipsnis lemia tai, ar jam bus skirta globa, ar rūpyba. Pagal tai išskiriamos 2 asmenų kategorijos: globotiniai ir rūpintiniai, nors socialine prasme tarp jų jokio skirtumo nėra.

Nustatant bei vykdam nepilnamečių globą (rūpybą) labai svarbu suvokti, negalima atsiriboti nuo kitokių nei teisinė globos (rūpybos) sampratų. Skirtingi globos (rūpybos) sampratų elementai pvz., kaip vaiko emocinis ryšys su biologiniais tėvais, emocinis saugumas leido šeimos teisėje susiformuoti tokiems principams kaip kad bet kuriuo vaiko globos (rūpybos) įgyvendinimo metu privalu sudaryti sąlygas vaikui sugrįžti į biologinę šeimą, jei tai atitinka jo interesus; valstybės deramas ekonominis rūpestis, pagalba privatiems globėjams (rūpintojams) padeda optimaliau parinkti vaiko globos (rūpybos) formas; nustatant nepilnamečių globą (rūpybą) nėra tikslinga vaiko globėjus (rūpintojus) paversti kvalifikuotais pedagogais, auklėtojais ir t.t.

II. NEPILNAMEČIO IR VAIKO SĄVOKOS TAIKANT GLOBOS (RŪPYBOS) TEISĖS NORMAS

Literatūroje dažnai sąvoka *vaiko globa (rūpyba)* naudojama paraleliai su *nepilnamečių globa (rūpyba)*. CK neatskleista vaiko bei nepilnamečio sąvokų samprata, neteisingai jas suprantant gali kilti problemų dėl tinkamo teisės normų taikymo, dėl teisės normų konkurencijos. Todėl nagrinėjant vaiko globos (rūpybos) institutus svarbu išsiaiškinti vaiko bei nepilnamečio sąvokų sampratas.

Autorius pateikia tokį pavyzdį: asmuo 16 metų sudaro santuoką, įgyja visišką civilinį veiksnumą, po to būdamas 17 metų išsiskiria, yra veiksnus, bet jam dėl sveikatos problemų reikalinga rūpyba. Rūpintoju paskiriamas tėvas. Šis asmuo yra vaikas tėvo atžvilgiu, neturintis 18

³⁵ Žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-07], Prieiga per internetą: <<http://www.ivaikinimas.lt/index.php?p=0&l=LT&n=86>>.

metų, veiksnus ir rūpintinis. Vėliau tas pats asmuo pasveikęs ir sulaukęs 18 metų pareiškia norą tapti kito vaiko globėju.

Šis minėtas pavyzdys iliustruoja, kad norint tinkamai pritaikyti teisės normas, reglamentuojančias globą bei rūpybą, svarbu teisingai suprasti, kas tai yra vaikas ir kas yra nepilnametis. Tik tiksliai žinant šių sąvokų sampratą, būtų galima teisingai pasakyti, kokios teisės normos bus taikomos nustatant globą, rūpybą minėtais atvejais pagal pateiktą pavyzdį: įvardintos CK 3 knygos 19 skyriuje „Pilnamečio globa ir rūpyba“, ar 18 skyriaus, kur reglamentuojama nepilnamečių globa bei rūpyba. Nepilnamečio sąvoka tiksliai nepasako, ar asmuo turi visišką veiksnumą, ar jo neturi.

Asmens pilnametystė Lietuvos Respublikoje yra nuo 18 metų (CK 2.5). Civiliniuose santykiuose paprastai preziumuojama, kad pilnametis turi visišką civilinį veiksnumą ir gali pilnai ir savarankiškai įgyvendinti civilines teises bei prievoles. Tačiau lygiai taip pat gali būti išimtys, pvz. pilnametis, kuriam dėl įgimtos silpnaprotystės apribotas veiksnumas. Tuo tarpu sąvoka *nepilnametis* paprastai reiškia, kad asmuo neturi 18 metų, o tuo pačiu dažniausiai ir visiško civilinio veiksnumo. Tačiau ši sąvoka taipogi nebūtinai parodo asmens veiksnumo laipsnį, pvz. CK 2.5 str. 2 d. sakoma, kad nutraukęs santuoką asmuo ir neturintis 18 metų vis tiek vadinamas nepilnamečiu, nors ir išsaugančiu visišką veiksnumą.

Galima teigti, kad nei pilnamečio, nei nepilnamečio sąvokos, nežinant visų su asmeniu susijusių reikšmingų aplinkybių, neparodo fizinio asmens veiksnumo laipsnio pilnai.

Turimas teisinis subjektiškumas pilnamečiams ir nepilnamečiams skiriasi priklausimai nuo jų veiksnumo, kas labai svarbu nustatant bei organizuojant globą (rūpybą). Nuo turimo veiksnumo priklauso, kokiais pagrindais, kokių tikslu bus skiriama rūpyba (pagal CK 3.279 ar 3.251 str.). turint omenyje autoriaus sugalvotą atvejį, logiška būtų manyti, kad asmuo, tapęs visiškai veiksnus emancipacijos būdu, ar sudaręs santuoką, turėtų būti traktuojamas kaip pilnametis, nes yra visiškai veiksnus. Tačiau abejonių kyla, ar visais atvejais galima veiksnus asmens rūpyba apskritai iš viso, turint omenyje, kad rūpyba steigiama tik tam tikrais tikslais ir tik pagal tam tikrus pagrindus. Gal apskritai pagalba veiksniam asmeniui pagal CK 3.279 turėtų būti įvardijama kaip socialinė globa, ar tik paprasta turto perdavimo patikėjimo teise valdyti sutartimi, o ne veiksnus asmens rūpyba?

Kita vertus turimas veiksnus ne visados yra pakankamas kriterijus leidžiantis asmeniui vaiko globos (rūpybos) institute realizuoti savo turimą subjektiškumą pilnai. Pvz., net sudaręs santuoką nepilnametis asmuo iki 21 metų negali būti kito nepilnamečio globėju (CK 3.269 str.). Autoriui nepakankamai suprantamas įstatymų leidėjo toks sukurtas atrankos kriterijus skiriant globėjus, rūpintojus. Galbūt amžiaus cenzas norinčiam tapti globėju (rūpintoju) reikštų, kad pasiekęs tokį amžių asmuo jau turi tam tikros gyvenimiškos patirties, yra įgijęs reikiamų globėjo (rūpintojo) savybių, įgūdžių. Tačiau konkretus amžius - 21 metai – autoriaus nuomone nebūtinai

reiškia, kad tokio amžiaus sulaukęs fizinis asmuo bus geru ir pasiruošusiu globėju (rūpintoju). Įvaikinimo atvejais norint tapti įvaikintoju keliamas reikalavimas, kad amžiaus skirtumas tarp įvaikintojo ir įvaikinamo vaiko turi būti ne mažesnis kaip aštuoniolika metų (CK 3.211). Autoriaus nuomone kur kas svarbiau turėti reikiamą bazinį žinių, įgūdžių kiekį, patyrimą, nei kad konkretus amžiaus kriterijus.

Pažymėtina, kad CK globos ir rūpybos reglamentavime daroma aiški perskyra tarp pilnamečio ir nepilnamečio ir tiesiogiai nenurodoma, kad tai susiję su asmens visišku veiksmumu.

CK 3 knygos 18 skyrius įvardintas kaip „Nepilnamečių globa ir rūpyba“ ir po to visur kalbama apie vaiką. Todėl svarbu išsiaiškinti, ar *vaikas* ir *nepilnametis* yra tapačios sąvokos, ar jų teisinė padėtis tokia pat, kodėl kalbant apie nepilnamečių globą ir rūpybą naudojama tik vaiko sąvoka, nors patys institutai įvardinti *nepilnamečių globa ir rūpyba*?

Daugelyje teisės aktų vaiko sąvoka suprantama kaip asmuo iki 18 metų, kuris neturi visiško civilinio veiksmumo, kurio turimoms teisėms reikalinga ypatinga apsauga. Tokia aukštesnė vaiko amžiaus riba įtvirtinta: 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje, Konvencijoje dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje, Lietuvos Respublikos globos organizavimo nuostatuose.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme sakoma, kad vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip. Aukštesnė vaiko amžiaus riba įvairiose šalyse įvairi. Visose tarptautinėse Lietuvos Respublikos sutartyse dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose yra nuostata, kad fizinio asmens veiksmumą nustato įstatymai tos Susitariančiosios Šalies, kurios pilietis yra šis asmuo.

Europos konvencijoje dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo, Konvencijoje dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų vaiku laikomas asmuo iki 16 metų.

Problemiškos yra ir vaiko žemutinė, ir viršutinė amžiaus ribos. Formaliai pagal CK 2.2 ir 2.3 str. vaiku laikomas fizinis asmuo, kuris gimsta ir įgyja nuo gimimo momento civilinį teisingumą, t.y. tampa savarankišku teisės subjektu. Gimimo momentu laikoma nuo pirmo savarankiško naujagimio įkvėpimo, o pagal Vaiko gimimo momento nustatymo įstatymą – viso vaisiaus pasirodymo iš moters organizmo, pasireiškus gyvybingumo požymiams (savarankiškam kvėpavimui ir širdies plakimui). Pažymėtina, kad pagal Europos žmogaus pagrindinių teisių ir laisvių konvenciją vaiku laikomas tik gimęs fizinis asmuo. Tačiau kaip pastebi G.Babachinaitė, apie vaiką, jo teises dažnai kalbama plačiąja prasme, turint omenyje, kad vaiko teisinė apsauga taikoma ir iki gimimo.³⁶

³⁶ Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos. Vaiko teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla. P. 19

Vaiko bei nepilnamečio sąvoka galima būtų sutapatinti tik ta prasme, kad jos reikštų šių asmenų visiško veiksnumo neturėjimą. Kita vertus teisėje vaiko sąvoka nebūtinai reiškia nepilnametį. Vaiku gali būti pilnametis asmuo, turintis specialių pareigų savo tėvų atžvilgiu, pavyzdžiui CK 3.162 str. kalbama, kad vaikai turi gerbti bei atlikti tinkamai savo pareigas. Šia teisės norma norima pasakyti, kad vaikas yra asmuo visą jo gyvenimo laikotarpį tėvų atžvilgiu, tiek gyvų, tiek mirusių. Yra daug civilinės, baudžiamosios teisės, kitų teisės šakų normų, kur naudojama vaiko sąvoka, ir kur ji nesiejama su amžiumi, asmens visišku veiksnumu, o siejama su giminyste, pvz. CK 5.11 str. vaiko sąvoką naudoja apibrėžiant įpėdinius pagal įstatymą, pagal BK 313 str. mirusiojo atminimą paniekinius nukentėjusiuoju gali būti mirusiojo vaikai ir t.t. Todėl nagrinėjant CK 18 skyrių įvardintą kaip „Nepilnamečių globa ir rūpyba“, kuriame kalba visur apie vaikus, reikia turėti omenyje ne giminystės ryšį, o asmenis, neturinčius visiško civilinio veiksnumo. Ir šiame skyriuje vaiko sąvoką suprasti per asmens veiksnumo prasmę.

Biologinis asmens amžius civilinėje teisėje svarbus veiksnys konstatuojant asmens teisinį subjektiškumą, bet ne esminis. Kai nepilnametį asmenį emancipacijos būdu, sudarant santuoką, teismas pripažįsta visiškai veiksniu, teisine prasme reikšminga žemutinė riba – svarbu, kad asmuo turėtų 16 metų arba tam tikrais atvejais bent jau 14 metų.

Kita vertus fizinio asmens veiksnumas siejamas ne tik su jo biologiniu amžiumi, bet ir su asmens gebėjimu įgyti civilines teises, įgyvendinti civilines pareigas. Amžiaus riba nebūtinai parodo asmens brandumą ir gebėjimą būti pilnaverčiu teisės subjektu. Tad *biologinio amžiaus riba nėra esminis ir pats reikšmingiausias veiksnys apsprendžiantis asmens veiksnumą. Kur kas svarbesnis veiksnys yra asmens savybės, nulemiančios gebėjimą įgyti, realizuoti civilines teises bei pareigas.*

Asmuo sulaukęs pilnametystės ir negalintis dėl psichinių negalių realizuoti savo teisinio subjektiškumo, teisine prasme yra neveiksnius. Todėl ir yra steigiamas tokiems asmenims globa (rūpyba), nes pastarieji dėl psichinės negalios, tam tikrais atvejais dėl nesubrendimo (kuris pasireiškia sąmoningu piktnaudžiavimu dėl pilnametystės įgytomis civilinėmis teisėmis), nesugeba ar negali tinkamai realizuoti savo teisinio subjektiškumo. Suprantama, kad amžius, auklėjimas, supanti aplinka formuoja asmens savybes, gebėjimus.

Taip jau istoriškai susiklostė, kad visuomenės nustatė sąlygines asmens amžiaus ribas, kad jis galėtų tinkamai realizuoti teisine prasme save kaip subjektą. Kontinentinės ir anglosaksų teisės šalyse dalinis civilinis veiksnumas siejamas su 14 metų, visiškas su 18 metų. Tačiau tai sąlyginis siejimas su amžiaus riba, kai kuriose kitose teisės sistemų šalyse tas asmuo amžius, apsprendžiantis dalinį bei visišką veiksnumą, gali būti kitoks. Akceleracija, skirtingas asmens brandumo vertinimas sukuria prielaidas keisti amžiaus ribas teisės normose nustatant civilinį dalinį veiksnumą, kaip pavyzdys – Lietuvos Respublikoje iki 2000 metų, kol įsigaliojo dabartinis Lietuvos

Respublikos Civilinis kodeksas, fizinių asmenų dalinis civilinis veiksnumas buvo nuo 15 metų iki 18 metų.

Asmens civilinis veiksnumas bei teisinis subjektiškumas kalbant apie vaiko globą, rūpybą yra esminis atskaitos taškas tinkamai parenkant šių institutų organizavimą pagal siekiamus tikslus.

Civilinis teisinis subjektiškumas – tai civilinės teisės normomis nustatytas fizinių, juridinių asmenų, bei valstybės galimybė būti civilinių teisinių santykių subjektais.³⁷ Dar paprasčiau subjektiškumą galima apibūdinti kaip asmens viską apimanti galimybė įgyti teises ir pareigas, kaip asmens galimybė būti visaverčiu savarankišku teisės subjektu. Fizinio asmens teisinio subjektiškumo, jo turinio, santykio su veiksnumu teorinė problematika yra žinoma ir nenauja. Norėtusi paminėti J. Stripeikienės straipsnį, kur pakankamai išsamiai išnagrinėta vaiko kaip savarankiško teisės subjekto problema.³⁸

Apibendrintai galima teigti, kad fizinis asmuo gali būti veiksnus tik tada, kai jis sugeba protingai veikti ir sąmoningai suprasti savo veiksmus bei jų pasekmes.

Asmens visiškas neveiksnumas yra bendrasis pagrindas steigti globą asmeniui nepriklausimai nuo jo amžiaus. Šis globos nustatymo pagrindas nurodytas CK 2.10 str. ten pat pažymima, kad tokio asmens globėjo teisės ir pareigos nustatomos pagal trečios knygos teisės normas. CK 3.242 str. 2 d. pateikiama nuoroda, kad nepilnamečio globėjas ar rūpintojas skiriamas pagal 18 skyriaus „Nepilnamečių globa ir rūpyba“ normų nustatytą tvarką.

Galima klausti, ar vaikui su psichine negalia aktualu vaiko globos (rūpybos) nustatymo tikslas bei keliami uždaviniai, suformuluoti 3 knygos 18 skyriuje? Atsakymas būtų vienareikšmiškas – *bet koks vaikas, ar su negalia, ar sveikas turi vienodas prigimtines teises: būti auklėjamu, prižiūrimu, turėti saugią aplinką, kad galėtų tinkamai augti, vystytis bei tobulėti pagal savo sveikatos išgales ir t.t.*

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 str. sakoma, kad kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų lyties, amžiaus, tautybės, rasės, kalbos, tikėjimo, pažiūrų, socialinės, turtinės, šeimyninės padėties, sveikatos būklės ar kokių nors kitų aplinkybių.

Nors globos nustatymo pagrindai skirtingi, tačiau vaiko su psichine negalia globos nustatymo tikslas ir keliami uždaviniai turėtų būti kaip ir nustatant kitais pagrindais sveikam vaikui globą. Vaiko su psichine negalia globėjo teisės ir pareigos turėtų būti tokios kaip ir sveiko vaiko globėjo, ar net labiau išplėstos, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatas, kad vaikas su negalia turi turėti specialią jam reikalingą priežiūrą bei tinkamą aplinką.

³⁷ Civilinė teisė, Kaunas: Vija, 1997, p. 48.

³⁸ Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiškos teisės subjekto, problema. Jurisprudencija, 2003, T. 42 (34).

Galimos situacijos, kai vaikas gimsta su psichine negalia, jam teismas nespėjo dar nustatyti globos ir tam tikru atveju vaikas netenka savo tėvų priežiūros, pvz. tėvai žūna autoavarijos metu, ar pagrobiami... Tokiam vaikui būtina steigti globą tiek pagal CK 2.10 str., tiek pagal CK 3.254 str. numatytus pagrindus. Gaunasi savotiška normų konkurencija. Tačiau tokiu atveju realiai neturi reikšmės pagal kurį CK straipsnį ir kokiu pagrindu vadovaujantis bus steigiama globa. Globos steigimui, globėjo paskyrimui ir globėjo pareigų atlikimui bus taikomos trečios knygos 18 skyriaus normos. Formaliai tokiu atveju CK 3.254 str. norma bus specialioji norma CK 2.10 str. atžvilgiu.

Pažymėtina, kad pagal CK 2.7 str. nepilnamečiai iki 14 metų turi teisę savarankiškai sudaryti smulkius buitinius sandorius, sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma.

Vaikas gali turėti tam tikras civilines teises, pareigas, tačiau tam tikras teises ir pareigas įgyvendinti gali turėdamas bent 14 metų. Pagal CK 2.8 str. nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sandorius sudaro, turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą. Sutikimo forma turi atitikti sudaromo sandorio formą. Sandoriai, sudaryti be atstovų pagal įstatymą sutikimo, galioja, jeigu tokį sutikimą atstovas pagal įstatymą duoda po sandorio sudarymo. turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis - bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinius, išradimus, pramoninį dizainą, taip pat sudaryti smulkius buitinius sandorius. Nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų teisę padėti į kredito įstaigas indėlius ir jais disponuoti nustato teisės aktai, bet kaip pastebi P.Vitkevičius, iki šiol tokie teisės aktai nėra priimti.³⁹

Nepilnamečiui bei neturinčiam visiško veiksnio asmeniui, turinčiam tik dalinį civilinį veiksnumą pagal CK 2.8 str. 3 d. teismas galima uždrausti disponuoti savarankiškai savo pajamomis ir turtu. Ir tokiems asmenims, turintiems tėvus, specialiai rūpybos steigti nereikia, nes teismo sprendimu bus tik apribotas asmenų turimas veiksnumas, t.y. disponavimas vaiko turimu turtu. Vaikams, kurių tėvai nesirūpina arba negali pasirūpinti, rūpyba steigiama pagal CK 3.254 str. numatytus rūpybos nustatymo pagrindus. Kadangi vaiko turtinės ir neturtinės teisės atskirtos nuo tėvų, globėjų, rūpintojų turtinių bei neturtinių teisių, ši 2.8 str. 3 d. nuostata leidžia apriboti vaiko savarankišką disponavimą turimu turtu bei pajamomis, siekiant apsaugoti jo interesus. Tam, kad įsteigti rūpybą, nepilnamečiai, neturintys visiško civilinio veiksnio, nepatenka į CK 2.11 str. normos veikimo apimtį. Pagal šią teisės normą rūpyba gali būti steigiama pilnamečiams veiksniais asmenims, bei nepilnamečiams, bet veiksniais asmenims, kurie visišką veiksnumą įgijo emancipacijos būdu ar sudarę santuoką.

Apibendrinant galima teigti, kad nagrinėjant nepilnamečių globos (rūpybos) institutus svarbu suvokti vaiko bei nepilnamečio sąvokas turint omenyje jų turimą civilinį veiksnumą. Vaiko

³⁹Vitkevičius.P. Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai, Vilnius: UAB „Justitia“, 2006., p. 214.

svoką yra dviprasmė, apimanti ir veiksnumą, ir giminystę. Nepilnamečio svoką reiškia ir tai, kad asmuo tam tikrais atvejais gali turėti visišką civilinį veiksnumą. Nors CK trečios knygos 18 skyriaus pavadinimas aiškiai nepasako, kokiems asmenims šio skyriaus normos skiriamos, tačiau svokų analizė leidžia teigti, kad CK trečios knygos 18 skyriaus teisės normos reglamentuoja nepilnamečių vaikų, kurie neturi visiško civilinio veiksnumo ir kurių neprižiūri, neauklėja (arba negali to padaryti) jų tėvai, globos (rūpybos) nustatymą, priežiūrą bei pasibaigimą.

III. NEPILNAMEČIŲ GLOBA (RŪPYBA) KAIP ALTERNATYVI AUKLĖJIMO BEI PRIEŽIŪROS FORMA

Šiame skyriuje autorius siekia apžvelgti, kokios prielaidos suteikia teisę valstybei įsikišti į šeimos gyvenimą, apriboti tėvų valdžią, ir to sekoje įsteigti vaikui globą (rūpybą). Kadangi nepilnamečių globos (rūpybos) steigimą iššaukia ne tik valstybės intervencija, bet ir subsidiari pareiga vaiko teisių ir interesų apsaugoje, autorius tuo pačiu nagrinėja ir vaiko globos (rūpybos) nustatymo pagrindus, o taip pat siekia atskleisti praktines problemas nustatant vaiko globą (rūpybą).

3.1. Vaikas ir šeima

Kiekvienas vaikas turi teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, neatsižvelgiant į tai ar tėvai gyvena kartu ar skyrium, o taip pat bendrauti su giminaičiais, jei tai nekenkia jo interesams (CK 3.161).

Ši nuostata yra įtvirtinta daugelyje tiek tarptautinių, tiek nacionalinių teisės aktų. Antai Vaiko teisių konvencijoje ji įvardijama kaip prigimtinė teisė.⁴⁰ Pati geriausia vaiko augimo, vystimosi aplinka suformuojama vaiko biologinėje darnioje šeimoje. Pagal minėtos konvencijos 5, 9 str. valstybės turi užtikrinti, kad nebus kišamasi į šeimos, kur yra deramas tėvų ir šeimos elgesys su vaiku, gyvenimo reikalus, bus užtikrinta reikiama pagarba šeimos privatumui, nebent tai būtina ginant tavo interesus.⁴¹

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje 38 str. pabrėžiama, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Tėvų teisė ir pareiga - auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.

Minėtos konstitucinės tėvų teisės ir pareigos atlikimas šeimoje įgyvendinamas realizuojant tėvų valdžią.

Tėvų valdžios institutas nėra senas reiškinytis Lietuvos civilinėje teisėje, tai įtvirtinta tik priėmus 2000 metais dabartinį civilinį kodeksą. Kaip pastebi P Vitkevičius, nei Konvencijoje dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje, nei Jungtinių Tautų Organizacijos Vaikų teisių konvencijoje nėra net užuominos apie tėvų valdžią vaikams, ten kalbama

40 Vaiko teisių konvencija. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 1999, p. 6- „kiekvieno nepilnamečio prigimtinė teisė yra gyventi šeimoje“.

41 Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija trumpai [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-12-09], Prieiga per internetą: <http://www.gelbvaik.lt/lt/ch_rights/jt_conv_short>.

tik apie tėvų teises, kurios daugeliu atveju yra ir pareigos. Jis pastebi, kad daugely šalių teisėje, o taip pat ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra tokios sampratos kaip „Tėvų valdžia“, o tik įvardijamos atskiros tėvų teisės ir pareigos vaikų atžvilgiu.⁴²

Autorius manytų, kad CK yra labai organiškas vientisas teisės aktas, ir nagrinėjant nepilnamečių globos (rūpybos) institutus būtina nagrinėti sistemiškai atsižvelgiant į visus įtvirtintus civilinės teisės institutus, tame tarpe ir tėvų valdžios.

Remiantis CK 3.155 str. tėvų valdžios turinį sudaro tam tikros tėvų teisės ir pareigos vaikams: tėvai privalo prižiūrėti vaikus iki pilnametystės ar emancipacijos, o taip pat tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos atsižvelgdami į vaikų fizinę ir protinę būklę, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje.

Akivaizdu, kad tėvų valdžios turinys labai platus, apimantis įvairius tėvų pasyvius ir aktyvius tinkamus veiksmus, kurie sudarytų sąlygas tinkamai vaikui augti ir vystytis.

Tėvo ir motinos teisės bei pareigos savo vaikams yra lygios ir privalomos. Negalima atsisakyti nuo teisių ir pareigų savo nepilnamečiams vaikams. Tėvų valdžia yra laiko atžvilgiu ribota - ji vaikams baigiasi sulaukus pilnametystės ar vaikui tapus veiksniu, o taip pat teismui apribojus tėvų valdžią.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad tėvų valdžia įgyvendinama nuo vaiko gimimo. Kai tėvystė nustatoma vėliau, negu vaikas gimė, - įteisinus vaiko kilmę iš tėvų, jiems atsiranda ir teisės, ir pareigos įgyvendinant tėvų valdžią, jeigu jie neturėjo galimybės jos įgyvendinti prieš įteisindami vaiko kilmę.

CK 3.156 str. 2 d. nustatyta, kad tėvai turi lygias teises ir lygias pareigas savo vaikams, neatsižvelgiant, ar gimė vaikas susituokusiems ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium.

Kartu negyvendami tėvai privalo susitarti dėl abiejų tėvų valdžios įgyvendinimo savo vaikams sąlygų ir yra vienodai atsakingi už vaiko išlaikymą, auklėjimą ir deramos raidos sąlygų sudarymą bei neigiamus tėvų valdžios įgyvendinimo padarinius.⁴³

Tėvų valdžia negali būti naudojama priešingai vaiko interesams. Už tėvų valdžios nepanaudojimą numatyta teisinė atsakomybė. Reikia pastebėti, kad tėvų valdžia gali ir privalo naudotis pirmiausiai biologiniai tėvai, po to išvestiniu būdu - globėjai, įvaikintojai. Galimos situacijos, kai įsteigus laikinąją globą vaiką gali atstovauti ir globėjas (rūpintojas) ir tam tikrais atvejais biologiniai tėvai, kurie turi vaiko atžvilgiu tėvų valdžią. Tačiau pastebėtina, kad negali

42 Vitkevičius.P. Šeimos narių turiniai teisiniai santykiai. Vilnius: UAB „Justitia“, 2006, p. 42-43.

43 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje J.S. ir V.L.v V.D. (M) ir A.D., Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius, Klaipėdos miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius Civilinė byla Nr. 3K-3-209/2008. Procesinio sprendimo kategorija 77.6; 82.2.2.

naudotis tėvų valdžia vaiko atžvilgiu visi iš karto, turi būti išlaikytas vaiko interesų pirmumo principas. Visos abejonės dėl biologinės tėvystės, dėl galėjimo naudotis tėvų valdžia, ginčų sprendimai turi garantuoti, kad pirmiausiai bus atsižvelgiama į vaiko interesus.

3.2. Valstybės intervencija ir šeimos autonomija

Jei tėvų valdžia įgyjama tėvams susilaukus vaikų, arba nustatoma kitiems asmenims teismine tvarka, tai jos ribojimas yra CK griežtai apibrėžtas. Šeimos gyvenimo privatumas, teisinė apsauga nuo bet kokio neteisėto kišimosi į šeimos reikalus įtvirtinta daugelyje tiek nacionalinių, tiek tarptautinių teisės aktų, ir šeima kaip ir kitos vertybės ypatingai saugoma. Tėvų valdžią galima riboti laikinai arba neterminuotai tik teismo sprendimu, kai tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaikais.

Laikiną ar neterminuotą tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimą teismas taiko atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes, dėl kurių prašoma apriboti tėvų valdžią. Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas tuomet, kai teismas padaro išvadą, kad tėvai (tėvas ar motina) daro ypatingą žalą vaiko vystimuisi ar visiškai juo nesirūpina, ir nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija civilinėje byloje Nr. 3K-3-1225/2006 taip pat pažymėjo, kad tėvų valdžios apribojimo institutas atlieka ne tik nubaudimo, bet ir auklėjamąją, prevencinę funkciją.⁴⁴ Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos principas (CK 3.3 str.) reikalauja, kad teismas ir kitos valstybės institucijos taikytų įstatyme nustatytas vaiko teisių ir interesų apsaugos priemones ne tik tada, kai vaikas mušamas ir žalojamas, bet ir tada, kai tėvai nevykdo savo prigimtinių pareigų. Daug svarbiau yra užkirsti kelią vaiko teisės ir interesus pažeidžiantiems veiksams, nei kovoti su tokių veiksmų padariniais. Todėl laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė tėvams, kad jie pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą. Taigi laikinasis tėvų valdžios apribojimas yra būdas apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos, nelaukiant kol ta žala jam bus padaryta.

Svarbu pabrėžti, kad apribojus tėvų valdžią laikinai ar neterminuotai, tėvams sustabdomos asmeninės ir turtinės teisės, pagrįstos giminyste ar nustatytos įstatymų. Išlieka teisė matytis su vaiku, išskyrus atvejus kai tai prieštarauja vaiko interesams. Apribojus tėvų valdžią neterminuotai, be atskiro tėvų sutikimo vaikas gali būti įvaikintas.

Šeimos autonomijos principas dauguma liberalios demokratijos valstybių laikomas vertybiniu šeimos santykių teisinio reguliavimo pagrindu. Šio principo turinys remiasi prezumpcija, pagal kurią šeima yra laikoma autonominiu vienetu, kurio valdymas priklauso išimtinai jį

44 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje R. Čeplinskienė.v Birštono miesto savivaldybės socialinės paramos skyrius ir Prienų rajono savivaldybės vaikų teisių apsaugos tarnyba. Civilinė byla Nr. 3K-3-1225/2002. Procesinio sprendimo kategorija 71.5.

sudarančių individų kompetencijai. Pagal šį principą valstybės įsikišimas į šeimos santykius gali būti tik ribotas arba subsidiarus. Lietuvos valstybės subsidiari pareiga įtvirtinta tiesiogiai Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 11 str.: vaiko teisę į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystimuisi, užtikrina tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės ir vietos savivaldos institucijos. Šeimos autonomijos principą bei valstybės subsidiarią pareigą rūpintis vaiku ne kartą įtvirtino nutartyse Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.⁴⁵

Šeimos autonomija garantuoja tėvų teisę auginti ir auklėti savo vaikus pagal vidinius įsitikinimus ir pažiūras. Kaip pastebi W.Duncan'as, bet kokia valstybės intervencija laikoma grėsme socialinei įvairovei ir individų laisvei⁴⁶

Tačiau reikia turėti omenyje, kad toks šeimos autonomijos supratimas anaipol nereiškia, kad tėvai šeimoje gali tėvų valdžia eksperimentuoti, įgyvendinti kaip nori.

Šeimos autonomijos ribos baigiasi ten, kur tėvų valdžios įgyvendinimas pakenkia arba gali pakenkti vaiko interesams, kur akivaizdu, kad tokie tėvų veiksmai (ar neveikimas) pažeidžia vaiko teises, vaikas tampa nesaugus. Tad nors valstybės intervencija laikoma grėsme socialinei įvairovei ir individų laisvei, tačiau gali būti būtinybe vaiko teisių apsaugoje.

Kita vertus valstybė turi taipogi tarptautinius įsipareigojimus šio proceso atžvilgiu, ji privalo užtikrinti, kad dėl vaiko pažeistų interesų ir gerovės ji privalo tinkamai reaguoti: „Nepilnametis, kuris laikinai ar visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą“,⁴⁷ „siekdama garantuoti nepilnamečio teisę į apsaugą valstybė, pirmiausia, saugo jo teisę augti savo šeimoje, nes nepilnamečio atstovais yra tėvai ir išplėstinės šeimos nariai arba valstybė.“⁴⁸

Valstybės intervencijos būtinumą tam tikrais atvejais galima pateisinti ir tuo, kad visuomenėje vyksta vertybiniai pokyčiai, ir ne visi šeimos individai geba laisvės chaose adekvačiai elgtis šeimoje.

Šeimos destabilizaciją lemia ir pastaruoju metu vykstanti visuomenės ir šeimos transformacija. Gilėjant individualizmo apraiškoms, silpnėja asmeniniai ryšiai šeimoje, daugėja konfliktinių situacijų. Jaučiamas individo ir šeimos psichologinis diskomfortas bei prarandama pusiausvyra. Nyksta tradiciniai šeimos harmoniją ir stabilumą palaikantys saitai. Šeima yra senų tradicijų nykimo ir naujų formavimosi kryžkelėje. Šeimai, kaip ir individui, reikalinga ne tik materialinė ir socialinė pagalba, bet ir psichologinė bei vertybinės orientacijas formuojanti bei palaikanti parama.

45 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje UAB "Senamiesčio ūkis" v. Audronė Laurenčikienė, Kęstutis Laurenčikas, Jurga Laurenčikaitė. Civilinė byla Nr. 3K-3-587/2003. Procesinio sprendimo kategorija 31.5; 45.9.1.

46 Sagatys G. Vaiko teisės į šeimos ryšius. Vilnius: MRU, 2006. p. 218.

47 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. - Vilnius: Jungtinių Tautų Vaiko teisių Komitetas, 2005, p. 193.

48 Europos Tarybos susitarimų santraukos. Strasbūras: Teisės direktoratas, 1998, p. 11.

Šeimos instituto krizės pasekmes pirmiausia patiria silpniausias jos narys – nepilnametis, kuris dėl tėvų nepriežiūros yra atskiriamas nuo šeimos ir taip papildo be tėvų globos likusių vaikų skaičių. Tokioje šeimoje augantį nepilnametį nuo pirmųjų gyvenimo dienų lydi nepriteklis, alkis, nepriežiūra, smurtas. Skurdas ir blogis yra šio vaiko gyvenimo dalis, už kurį anksčiau ar vėliau jis pateikia savo sąskaitą (nusikalstamumu, priklausomybėmis) visuomenei, abejingai žiūrėjusiai į jo sunkią ir sudėtingą vaikystę. Šeima sukuria menkaverčio ugdymo sąlygas, kuriose vyrauja negatyvūs santykiai: tėvų nesantaika, agresyvumas, nepilnamečio ignoravimas, keliantis pavojų jo fiziniam ir psichologiniam saugumui. Esama nepilnamečio padėtis reikalauja kvalifikuotos intervencijos, įgalinančios užtikrinti jo teisėtą atskirtį nuo tėvų, naujos bei saugios aplinkos suteikimą.

Kaip pastebima dar 1995 metais parengtoje šeimos politikos koncepcijoje, visos pastarojo meto permainos, dabartinės mūsų šalies ekonominės problemos, socialinė įtampa kaupiasi, atsispindi ir koncentruojasi šeimoje, keisdamos jos gyvenimą, buitį ir elgseną. Ji susiduria su naujais, iki šiol nepatirtais ir sunkiai suvokiamais procesais bei problemomis. Kad išgyventų šeima, ji kartais priversta keisti gyvenimo būdą, ir dėl to keičiasi jos vertybinės orientacijos. Tačiau gilūs ir įvairūs pokyčiai yra realūs praktinio gyvenimo procesai, kuriuos norint įveikti reikia pačios visuomenės ir kitų politikos bei kultūros subjektų praktinių veiksmų, formuojančių šeimos socialinę politiką.⁴⁹

Pateisinant ir bandant suprasti valstybės intervencijos į šeimos gyvenimą būtinumą, reikia paminėti, kad vaikas turi tam tikras specifines teises, kurių suaugęs pilnametis fizinis asmuo neturi. Tokia situacija paaiškinama tuo, kad tam tikros vaiko teisės atsižvelgiant į jo interesus, nulemtus fizinio, emocinio, protinio nesubrendimo, gali būti praplėstos arba apribotos. Tai suponuoja vaiko – privilegijuoto subjekto – padėtį, vaikas turi tam tikras specifines teises, kaip teisę būti apsaugotam nuo prievartos ir nepriežiūros, teisę, kad juo būtų pasirūpinta, teisę sveikai vystytis ir t.t.

Šis išskirtinis vaiko statusas kitų asmenų atžvilgiu gali pasirodyti kaip pastarųjų teisių diskriminacija, tačiau tai reiktų anot A.Vaišvilos suprasti tai tik teigiama prasme: privilegiškumas suteikiamas vaikui, kuris nėra visiškai veiksnus. Teisinėje valstybėje socialinių grupių interesai ir gerovė yra įgyvendinami garantuojant ne tik jų lygybę, bet ir skirtingų teisių apsaugos galimybę.⁵⁰

Valstybės būtinumas įsikišti į šeimos gyvenimą, apriboti tėvų valdžią pateisinamas dėl valstybės turimos pareigos garantuoti vaikui tinkamas gyvenimo sąlygas jo tinkamam augimui, vystimuisi, auklėjimui, jei to negali suteikti šeimoje vaiko tėvai. Valstybė privalo užtikrinti tinkamą vaiko teisių bei interesų apsaugą, nes vaikas yra lengvai pažeidžiamas teisės subjektas, reikalaujantis pagalbos, ir visų pirma valstybės pagalbos, jei juo negali tinkamai pasirūpinti tėvai.

49 Šeimos politikos koncepcija. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1995. p. 15.

50 Vaišvila A., Mesonis G. Žmogaus teisės ir jų gintis. Vilnius: Lietuvos Teisės Akademijs, 2000. p. 23

Jungtinių Tautų Organizacijos Vaikų teisių konvencijoje 3 str. skelbiama, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialinių aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia yra vaiko interesai. 19 str. pažymima, kad valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių.

Panašiai ši valstybės pareiga įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 ir 6 str.: valstybė ir vietos savivaldos institucijos skiria lėšų vaiko teisių apsaugos priemonėms rengti ir įgyvendinti <…>.

G. Sagatys nagrinėdamas šeimos autonomijos ir valstybės intervencijos problemas išskiria pozityvią ir negatyvią valstybės intervenciją. Pozityvioji valstybės intervencija apima išimtinai įstatymų leidėjo kompetenciją teisiškai reglamentuoti vidinius šeimos santykius, nustatant jų dalyviams atitinkamas teises ir pareigas. Negatyvioji valstybės intervencija apima įstatymų leidėjo kompetenciją nustatyti valstybės reagavimo į vaiko ar kitų šeimos narių teisių pažeidimus šeimoje pagrindus, būdus, tvarką, taip pat konkrečius vykdomosios ar teisminės valdžios veiksmus, kuriais ši valstybės teisė realiai įgyvendinama.⁵¹

Negatyviosios valstybės intervencijos pagrindu galima laikyti subsidiarią valstybės pareigą užtikrinti individų teisių realizavimą šeimoje.

Apibendrinant galima teigti, kad šeimos autonomijos ir valstybės intervencijos į šeimą yra ir išliks opus klausimas. Šeima yra vertybė, kurią galima riboti tik tuo atveju, jei valstybės sprendimai yra būtini demokratinėje visuomenėje, vaiko interesų prioritetą kitų interesų atžvilgiu laikytinas aplinkybe, nulemiančia priimtojo sprendimo proporcingumą siekiamiems tikslams.

3.3. Tėvų valdžios apribojimo pagrindai

Valstybės, šeimos ir individo interesų balanso problema tampa aktualiausia valstybės institucijoms priimant ir įgyvendinant sprendimus dėl tėvų valdžios apribojimo, vaiko atskyrimo nuo šeimos ir jo globos. Būtent tada kyla būtinybė įvertinti sprendimus atsižvelgiant į kiekvieno suinteresuoto asmens teises. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (toliau - EŽTK) prasme, šis procesas privalo išlaikyti griežtą jos 3, 6, 8, 13 bei 14 str. patikros testą - būtent į šių str. pažeidimus dažniausiai apeliuojama peticijose Strasbūro institucijoms dėl vaikų atskyrimo nuo tėvų ir globos priemonių taikymo.⁵²

51 Sagatys G. Vaiko teisės į šeimos ryšius. Vilnius: MRU, 2006. p. 222-223.

52 Sagatys G. Vaiko teisės į šeimos ryšius. Vilnius: MRU, 2006. p. 225.

Tėvų valdžios apribojimo pagrindai suformuluoti bendrai CK 3.180 str.. Galima išskirti šiuos pagrindus:

1. tėvai vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikams;
2. piktnaudžiauja tėvų valdžia;
3. žiauriai elgiasi su vaikais;
4. daro žalingą įtaką savo amoraliu elgesiu;
5. nesirūpina savo vaikais.

Reikia pastebėti, kad tėvų valdžios apribojimo pagrindai nėra konkretūs, o daugiau vertinamojo pobūdžio. Nustatyti ar galima, ar negalima apriboti tėvų valdžią, tai gali padaryti tik teismas įvertinęs kiekvieną atvejį atskirai.

Nėra paprasta nustatyti, ar tėvai tinkamai atlieka savo pareigą auklėti vaikus ar ne, ypač turint omenyje, kad pats auklėjimo procesas nėra teisinė kategorija, o daugiau pedagoginė. Padėti apsunkina ir tai, kad nėra vieno auklėjimo bendro vertinamojo standarto, yra žinomi tik visuotinai priimti įvairūs auklėjimo metodai, principai, uždaviniai. Reikia paminėti, kad šeimos autonomija garantuoja tėvų teisę auginti ir auklėti savo vaikus pagal vidinius įsitikinimus ir pažiūras.

Vis dėlto žinant kokio išauklėto individo visuomenė siekia, galima vertinti, ar tėvų turimos pažiūros, įsitikinimai, turima laisvė vaikų auklėjimo procese leidžia iš esmės išugdyti iš vaiko dorą sąžiningą žmogų, pilietį, ar ne. Akivaizdu, kad tėvų pareigos auklėti savo vaikus nevykdymas pasireiškia daugiau tais atvejais, kai tėvai iš viso nebendruoja su vaikais, jų nemato ir jais nesirūpina. Konstatavus faktą, kad tėvai nebendruoja su vaikais, galima konstatuoti ir tai, kad tėvai neatlieka savo prigimtinės, konstitucinės teisės ir pareigos auklėti vaikus.

Tėvų valdžia išimtiniais atvejais ribojama pasiremiamą tik šiuo pagrindu, nes dažniausiai būna, kad tėvai ne tik neauklėja savo vaikų, bet ir nesirūpina jais. Šį pagrindą galima suprasti, kad vaikas yra neprižiūrimas tinkamai. Vaiko nepriežiūrą teismas taipogi turėtų vertinti kiekvienu atveju individualiai. Vaiko nepriežiūra paprastai pasireiškia konstatavus faktą, kad vaikui nesudarytos reikiamos egzistencijos sąlygos: vaikas nuolatos alkanas, neturi tinkamų būtinausių gyvenimo, poilsio, mokymosi sąlygų, juo nesirūpinama, neskiriamas jam tinkamas išlaikymas, nesuteikiama reikalinga medicininė priežiūra.

Žiaurus elgesys konstatuojamas, kai tėvai fiziškai muša vaikus, smurtauja, luošina, sąmoningai įvairiais būdais žaloja jų sveikatą, išnaudoja, su jais elgiasi žemindami jų orumą, prievartauja ir t.t.

Atskiras tėvų valdžios ribojimo pagrindas yra žalinga įtaka, kurią tėvai daro vaikams savo amoraliu elgesiu. Norint pasinaudoti šiuo pagrindu, reikia nustatyti patį tėvų amoralaus elgesio faktą ir atskirai įvertinti, ar toks elgesys daro žalingą įtaką vaikui, ar ne. Amoralų elgesį galima suprasti, kai tėvai nuolatos vaiko akivaizdoje girtuokliauja, vartoja narkotines medžiagas, vaiko

akivaizdoje ištvirkauja, vaiko akivaizdoje smurtauja, kankina kitus asmenis ir t.t. - apskritai bet koks elgesys, kuris visuomenėje nėra priimtinas ir yra smerktinas. Konstatavus tėvų amoralų elgesį privalu nustatyti jo poveikį vaikui. Toks pats elgesys gali pasireikšti ne šeimoje, ne namuose ir su vaiku gali būti visiškai nesusijęs. Tik žalingas poveikis, kuris gali pasireikšti tiesiogiai, kai amoralus elgesys demonstruojamas vaiko akivaizdoje, kai vaikas mokomas, lenkiamas, skatinamas taip elgtis, arba netiesiogiai, kai nedemonstruojama vaikui, bet jam apie tai duodama žinoti jį mokant, lenkiant, skatinant taip elgtis, leidžia teismui apriboti tėvų valdžią.

Piktnaudžiavimas tėvų valdžia pasireiškia labai įvairiais veiksmais, už ką numatyta teisinė atsakomybė. Dažniausia tėvų valdžios piktnaudžiavimo išraiška – pažeisti vaiko interesai. Vaiko interesai ir poreikiai šiandieniniame pasaulyje neapsiriboja vien sąlygų būtinų jam išgyventi, ir normaliai fiziškai ir psichiškai vystytis, užtikrinimu. Vaiko interesai ir poreikiai - reliatyvios kategorijos, kurias sudarančių elementų skaičius nėra baigtinis. Laikui bėgant kinta, kaip pastebi G. Sagatys, tiksliai identifikuoti minimalius kiekybinius ir kokybinius vaiko standartus, kurių nepatenkinimas natūralios šeimos aplinkoje galėtų legalizuoti valstybės intervenciją, yra beveik neįmanoma.⁵³

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas senato 2002 nutarime Nr. 35 akcentavo, kad kiekvieno vaiko interesai skiriasi, atsižvelgiant į vaiko charakterio savybes, pomėgius, siekius, sveikatą, supančią aplinką ir t.t. Šiame nutarime Lietuvos Aukščiausiasis Teismas įtvirtino vaiko interesų sampratą, pagal kurią vaiko interesus pirmiausia nulemia teigiamas sveikos, dorovingos, tvirtos bei intelektualios vaiko asmenybės ugdymas, atsižvelgiant į jo dvasinius psichologinius, kultūrinius, moralinius, turtinius, ir kitokius poreikius. Teismas ex officio kiekvienoje byloje turi nustatyti konkretaus vaiko interesus.⁵⁴

Tėvų valdžios apribojimas turi du esminius momentus: tokia valstybės intervencija turi būti teisėta, t.y. apribojimas galimas tik esant įstatymuose nustatytiems pagrindams, ir ši intervencija turi būti būtina, neišvengiama demokratinėje visuomenėje, t.y. įstatymuose ši numatyta galimybė turi būti naudojama tik siekiant apsaugoti vaiko interesus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinė byloje Nr. 3K-3-965/2003 aiškina tėvų valdžios apribojimo sampratą kaip kraštutinę priemonę vaiko apsaugant teises ir interesus. Šeimos teisė XI skyriaus penktojo skirsnio normos numato dvi tėvų valdžios apribojimo rūšis – vaiko atskyrimą nuo tėvų ir laikiną arba neterminuotą tėvų valdžios apribojimą (CK 3.179, 3.180 str.).⁵⁵ Abi šios priemonės yra skirtos vaiko teisių ir interesų apsaugai. Vaiko atskyrimas nuo tėvų – laikina vaiko teisių ir interesų apsaugos priemonė, kuri taikoma nesant tėvų kaltės, kai tėvai (tėvas ar motina)

53 Sagatys G. Vaiko teisės į šeimos ryšius. Vilnius: MRU, 2006. p. 229.

54 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas 2002 m. birželio 21 d. Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“.

55 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. spalio 15 d. nutartis civilinėje byloje J. Genienė v D. Šerpytienė ir R. Šerpytis. Civilinė byla Nr. 3K-3-965/2003. Procesinio sprendimo kategorija 71.4, 71.5, 76.1.

negyvena kartu su vaiku dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių (dėl ligos ir pan.) ir reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas. Tėvų valdžios apribojimas taikomas esant tėvų kaltei dėl savo pareigų vaikams nevykdymo, pavyzdžiui, kai tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, nesirūpina vaikais, piktnaudžiauja tėvų valdžia ir kt. Taigi vaiko atskyrimas nuo tėvų, kaip vaiko teisių ir interesų apsaugos priemonė, taikoma nesant tėvų kaltės, kai tėvai negali vykdyti savo pareigų dėl objektyvių aplinkybių, ir priešingai – tėvų valdžios apribojimas taikomas esant kaltei dėl tėviškų pareigų nevykdymo.

Teismai aiškindami ir taikydami materialinės teisės normas, reglamentuojančias tam tikrus visuomeninius santykius, visų pirma turi atsižvelgti į tos teisės šakos teisinio reglamentavimo principus.⁵⁶ Vienas iš šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų, numatytų CK 3.3 str. 1 d. yra prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas, reiškiantis, kad teismas, priimdamas sprendimą visų pirma turi tai įvertinti vaiko teisių ir interesų atžvilgiu. Esant tėvo (motinos) kaltei dėl netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo arba vengimo ją įgyvendinti ir CK 3.180 str. nurodytiems pagrindams, vaiko teisių ir interesų apsauga ir gynība nuo tokio tėvo (motinos) turi būti užtikrinta tėvų valdžios apribojimo instituto pagalba. Šis vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo būdas taikomas siekiant išsaugoti vaiko sveikatą bei sudaryti normalias auklėjimo ir gyvenimo sąlygas bei perspėti tėvą (motiną) dėl tinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo. Tėvų valdžia apribojama dėl neteisėtos tėvo (motinos) veikos (veikimo ar neveikimo) vaiko atžvilgiu, kuri pasireiškia konkrečiais veiksmais paties vaiko ar kitų asmenų (motinos, brolio, sesers ir kt.) atžvilgiu, kai tai daro įtaką vaikui.

Pastebtina, jog tėvų valdžios ribojimo atvejų žymiai sumažėjo. 2007 m. tokių atvejų buvo 354, o 2006 m. – 559. Darytina išvada, jog vaiko teises ir interesus ginančios institucijos tėvų valdžios ribojimą linkusios taikyti tik tuomet, kai visi taikytini būdai, galintys užtikrinti vaiko teisę augti savo tėvų šeimoje, atstatyti šeimos gebėjimą rūpintis vaiku, nepasiteisina.⁵⁷

G.Sagatys atlikęs EŽTT sprendimų, užsienio šalių bibliografijos analizę valstybės intervencijos į šeimą tema pastebi, kad kur kas problemiščiau ir sunkiau išsiaiškinti, ar valstybės pasirinkta priemonė (tuo tarpu ir sprendimai atskirti vaiką nuo šeimos, apriboti tėvų valdžią, įsteigti globą) tikrai buvo būtina demokratinėje visuomenėje.⁵⁸

G.Sagatys išanalizavęs EŽTT taikymo praktiką, taip pat galima pastebėti, jog faktiniai pagrindai, kuriais valstybės argumentuodavo intervencijos į tėvų ir vaiko šeimos santykius būtinybę, yra labai įvairūs. Pagal tam tikrus bendruosius požymius juos galima suskirstyti į šias pagrindines grupes:

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. spalio 15 d. nutartis civilinėje byloje J. Genienė v D. Šerpytienė ir R. Šerpytis., Civilinė byla Nr. 3K-3-965/2003. Procesinio sprendimo kategorija 71.4, 71.5, 76.1.

⁵⁷ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM 2007 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-10-03], Prieiga per internetą: <http://www.ivaikinimas.lt/document_db/tfiles/529.pdf>.

⁵⁸ Sagatys G. Vaiko teisės į šeimos ryšius. Vilnius: MRU, 2006. p. 227.

1. Piktnaudžiavimas tėvų teisėmis ar vaikų nepriežiūra, keliantys tiesioginę grėsmę vaiko interesams;
2. Nepakankamas vaiko interesų ir poreikių tenkinimas;
3. Tėvų psichikos sutrikimai;
4. Interesų konfliktas.

G.Sagatys daro dvi išvadas ir teigia, kad EŽTK išplėtoti žmogaus teisių apsaugos standartai nustato griežtus valstybės intervencijos į kiekvieno asmens šeimos gyvenimą reikalavimus: nacionalinių institucijų priimami sprendimai dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų laikytini kraštutine priemone, kurios taikymas galimas tik esant labai rimtiems pagrindams ir siekiant apsaugoti vaiko interesus, todėl kiekvienu atveju priimamas sprendimas privalo atitikti teisingo visų suinteresuotųjų šalių (visuomenės, tėvų ir, žinoma, paties vaiko) interesų balanso kriterijų.

Lyginant Lietuvos teisėje įtvirtintus valstybės intervencijos į vaiko ir tėvų šeimos ryšius pagrindus su aptartaisiais vaiko atskyrimo nuo tėvų pagrindais, darytina išvada, kad mūsų šalies teisės sistema iš esmės atitinka EŽTK įtvirtintus žmogaus teisių standartus.⁵⁹

Pažymėtina, kad pats tėvų valdžios apribojimas yra tarpinėje veiksmų grandinės padėtyje. Paprastai saugant vaiko teises bei interesus ir atliekant valstybės intervenciją, priimami 3 sprendimai atlikti tam tikrus veiksmus: vaiko paėmimas iš šeimos, tėvų valdžios apribojimas ir vaiko globos (rūpybos) skyrimas.

Vaiko paėmimas savo esme visiškai skirtingas nuo vaiko atskyrimo. Vaiko paėmimas yra veiksmas, numatytas vaiko teisių apsaugos įstatymo 56 str., taip pat vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų 10-12 p., kuris atliekamas administracinio pobūdžio sprendimu. Tuo tarpu vaiko atskyrimas yra tėvų valdžios apribojimo kita išraiška, kai pagrindai gali sutapti su kai kuriais tėvų apribojimo pagrindais, tačiau jie pateisinami dėl objektyvių priežasčių nenustačius tėvų kaltės padarytuose veiksmuose. Pastebėtina, kad paėmusi iš namų vaiką Vaiko teisių apsaugos tarnyba apie savo sprendimą neprivalo informuoti teismo, tad G.Sagatys siūlo tam tikras Vaiko teisių apsaugos įstatymo pataisas įteisinant vaiko paėmimo teisminę patikrą.⁶⁰

Kita vertus galima paprieštarauti tokiai idėjai, žinant kad yra sukurtas teisinis mechanizmas, kuris numato teisinę atsakomybę už klaidingą informacijos pateikimą, numatytas žalos atlyginimas už valstybės institucijų neteisėtais veiksmais padarytą žalą pagal CK 6.271 str., o taip pat keliami griežti atrankos reikalavimai asmenims norintiems tapti Vaiko teisių apsaugos tarnybos pareigūnais t.t.

⁵⁹ Ten pat, p. 226-232.

⁶⁰ Ten pat, p. 267-268.

Įvykdžiusi intervenciją valstybės pareiga vaiko teisių apsaugoje tokiais veiksmais nesibaigia, ji privalo pasirūpinti vaiku, likusiu be šeimos ir tėvų. Tad ji privalo pateikti optimalias alternatyvas pasirūpindama tokiais vaikais - pasirūpinti vaikų, likusių be tėvų valdžios, globa arba rūpyba.

CK išskiriamos 2 globos rūšys: laikinoji ir nuolatinė vaiko globa (rūpyba). Pagrindiniai šių rūšių skirtumai: globos (rūpybos) nustatymo tvarka ir pagrindai (tikslas).

Apibendrinant galima teigti, kad savalaikė valstybės intervencija į šeimą, tinkamas tėvų valdžios apribojimas pagal įstatyme numatytus pagrindus yra dvi būtinos pagrindinės prielaidos, nulemiančios ir vaiko globos (rūpybos) nustatymo teisėtumą. Jei šie du veiksmai yra neteisėti, tai pats vaiko globos (rūpybos) nustatymo faktas prarandą prasmę, nes juk vaiko globa (rūpyba) siekiama užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti.

3.4. Laikinosios globos (rūpybos) nustatymo pagrindai

Laikinoji vaiko globa (rūpyba) – tai laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūra, auklėjimas, jo teisių ir teisėtų interesų atstovavimas bei gynimas šeimoje, šeimynoje ar institucijoje (CK 3.253 str.). Be tėvų priežiūros vaikas gali likti dėl įvairių nuo tėvų valios priklausančių arba nepriklausančių priežasčių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo pagrindai yra nurodyti CK 3.254 str. baigtiniu sąrašu.⁶¹

Laikinosios vaiko globos (rūpybos) nustatymo pagrindai:

- 1) tėvai ar turimas vienintelis iš tėvų yra dingę ir jų ieškoma;
- 2) tėvai ar turimas vienintelis iš tėvų laikinai negali rūpintis vaiku dėl abiejų tėvų ar vieno iš jų ligos, suėmimo, bausmės atlikimo ar kitų svarbių priežasčių;
- 3) tėvai ar turimas vienintelis iš tėvų nesirūpina, nesidomi vaiku, jo neprižiūri, netinkamai auklėja, naudoja fizinį ar psichinį smurtą, ir dėl to kyla pavojus vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystimuisi ir saugumui.

Bendras visų laikinosios vaiko globos (rūpybos) nustatymo pagrindų bruožas yra tas, kad ji steigiama tol, kol priežastys, dėl kurių steigiama, išnyks arba atsiras pagrindas steigti nuolatinę vaiko globą (rūpybą).

Laikinoji vaiko globa (rūpyba) steigiama, kai tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų yra dingę ir jų ieškoma. Kad būtų įsteigta laikinoji globa (rūpyba) šiuo atveju nereikia atlikti jokių papildomų veiksmų - pakanka fakto, jog tėvų nėra jų gyvenamojoje vietoje ar kitoje jų buvimo vietoje ir nėra žinoma, kur jie yra.

Šiuo pagrindu laikinoji globa (rūpyba) steigiama, kol tėvai įstatymų nustatyta tvarka bus pripažinti nežinia kur esančiais vieneriems metams, o po to šis terminas gali būti pratęstas iki 3

61 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Prienu rajono savivaldybės Vaikų teisių apsaugos tarnyba v Gintautas Sanda, Živilė Sandienė, Jonas Dranginis, Rita Dranginienė, Civilinė byla Civilinė byla Nr. 3K-3-1285/2002. Procesinio sprendimo kategorija: 71.5; 72.2.

metų nuo tėvų dingimo fakto užregistravimo, iki kol bus teismo paskelbti mirusiais (CK 2.28 str., 2.31 str.). Kadangi teismas fizinį asmenį gali pripažinti nežinia kur esančiu, jeigu jo gyvenamojoje vietoje vienus metus nėra duomenų, kur jis yra, tai ir laikinoji vaiko globa (rūpyba) gali trukti mažiausiai vienus metus, išskyrus atvejus, kai dingęs asmuo atsiranda nepraėjus vieniems metams arba kai teismas fizinį asmenį paskelbia mirusiu anksčiau nei po trejų metų nuo to laiko, kai jo gyvenamojoje vietoje nėra duomenų apie jo buvimo vietą.

Patį tėvų dingimo faktą gali pranešti bet kurie asmenys: be tėvų priežiūros likę vaikai, mokytojai, kaimynai..... Šiuo atveju vaikas turėtų būti paimamas iš namų kaip likęs be tėvų priežiūros skubiai vadovaujantis Laikinosios vaiko globos (rūpybos) nuostatų 11 ir 11.3 punktu, bei apgyvendintas vadovaujantis 9 punkto nuostatomis šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos įstaigoje, kurios yra įrašytos kaip galinčios laikinai priimti likusį be tėvų globos vaiką bet kuriuo paros metu Vaiko globos organizavimo nuostatų nustatyta tvarka.

Reikia pažymėti, kad vaiko likusio be tėvų priežiūros pagal šią tvarką negalima iš karto palikti artimųjų giminaičių priežiūron. Viena vertus tokia nuostata yra logiška, nes vaikas turi patekti pas patikimus ir patikrintus asmenis skubos tvarka, o tik vėliau artimieji giminaičiai gali pretenduoti pagal nustatytą tvarką ir reikalavimus būti laikiniais globėjais. Kita vertus normali šeima, patikimi artimieji giminaičiai galėtų prižiūrėdami be tėvų priežiūros likusį vaiką suteikti jam emocinį psichologinį saugumą, kol jie oficialiai taps laikiniais globėjais. Tad toks nuostatų imperatyvus reikalavimas ne visais atvejais geriausiai atitinka vaikų interesus psichologine, emocine prasme, nors tai galima formaliai pateisinti, kad tokia tvarka leidžia išvengti bet kokios galimos rizikos dėl vaiko saugumo.

Tačiau tai diskutuotinas klausimas, gal būt verta atsisakyti tokios vaiko paėmimo iš namų tvarkos, kol bus nustatyta laikinoji globa ir šią procedūrą atlikti lanksčiau, pavesti vaiko teisių tarnybos pareigūnui vietoje nuspręsti kaip tinkamai veikti, turint omenyje, kad pareigūnai gyvena bendruomenėse ir daugiau ar mažiau pažįsta jos narius. Tokiu būdu tai leistų išvengti vaikui antrą kartą patirti galimą emocinį šoką, ir tokia vaiko paėmimo iš namų tvarka daugiau garantuotų vaiko emocinį, psichologinį saugumą, labiau atitiktų vaiko interesus.

Laikinoji vaiko globa (rūpyba) steigama administracine tvarka. Inicijuoti ją gali Vaiko teisių apsaugos tarnyba (toliau - VTAT), kreipdamasi į rajono (miesto) savivaldybę (toliau – savivaldybę) su prašymu ją įsteigti. Vaiko laikinoji globa (rūpyba) nustatoma ir globėjas (rūpintojas) paskiriamas nuo prašymo įregistravimo dienos savivaldybėje administracijos direktoriaus įsakymu (Laikinosios vaiko globos (rūpybos) nuostatų 35 p.).

Įdomiai sprendžiamas turėtų būti turto administravimo klausimas nustatant vaiko globą šiuo pagrindu. Pagal CK 2.29 str., teismas turėtų skirti suinteresuotų asmenų ar prokuroro pareiškimu laikinąjį turto administratorių asmens, kurio buvimo vieta nežinoma, turtui. Jei laikinuoju

administratoriumi paskiriamas asmuo ne artimasis giminaitis, tai jam turėtų būti už atliktą darbą atlygis. Laikinas administratorius privalo išlaikyti asmenis, kurios išlaikė nežinia kur esantis asmuo, t.y. ir nepilnamečius vaikus. Tokia padėtis tęsiasi 1 metus nuo fakto užregistravimo, kad asmuo dingęs. Po metų paskelbus asmenį nežinia kur esančiu iki 3 metų skiriamas nuolatinis administratorius.

Paėmus nepilnamečių likusį be tėvų globos iš namų ir įsteigus jam laikinąją globą, (rūpybą), pagal globos (rūpybos) nuostatas turi būti skiriamas globotinio (rūpintinio) turto administratorius. Vadovaujantis CK 5 knygos nuostatomis, globotinis (rūpintinis) nepilnametis vaikas laikinosios globos (rūpybos) atveju turtą galėtų paveldėti tik jei tėvai (vienas iš turimų tėvų) būtų paskelbti teismo mirusiu ir tai tik po trijų mėnesių nuo asmens paskelbimo mirusiu momento.

Formaliai turtas tiek dingusio asmens, tiek laikinai globojamo (rūpinamo) vaiko administruojamas atskirai. Tam tikru atveju šie skirtingų asmenų turtai galėtų būti administruojami ir bendrai vieno asmens, jei minėti administratoriai sutaptų viename asmenyje. Bet tokiu atveju gautųsi prieštaravimas dėl administravimo atlygintinumo, nes laikinosios globos atveju turtas administruojamas iš esmės neatlygintinai, o dingusio asmens turtas, kurį vėliau galbūt paveldės globotinis (rūpintinis), administruojamas gali būti atlygintinai.

Tais atvejais, kai laikinoji vaiko globa (rūpyba) steigama dėl to, kad tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų yra dingę ir jų ieškoma, turto administravimo klausimas turėtų būti sprendžiamas nepaisant skirtingo reguliavimo taip, kad būtų maksimaliai užtikrinti globojamo (rūpinamo) vaiko interesai.

Ne visados administratoriai gali sutapti, ne visados globojamo (rūpinamo) vaiko turto administratorius pajėgus tvarkyti dingusio asmens turtą, ne visados apskritai laikinasis vaiko globėjas (rūpintojas) kaip fizinis asmuo iš esmės yra pajėgus būti globojamo (rūpinamo) vaiko turto administratoriumi. Globotinio (rūpintinio) vaiko turto administratoriumi negalėtų būti laikinieji globėjai (rūpintojai) juridiniai asmenys, nes sudėtingo didelio turto administravimas reikalauja specifinių žinių, daug laiko, patirties, nors jų veiklos nuostatai tai ir leistų daryti. Pagal CK 3.244 str. nuostatas sandoriams kurių suma didesnė nei 5000 lt reikalingas išankstinis teismo sprendimas. Apskritai sunkiai įsivaizduojamas turto administravimas, kai globotinio (rūpintinio) turtą administruoja laikinasis globėjas (rūpintojas), o turtą sudaro pvz. daug įmonių, koncernas ir t.t. Tokiu atveju įmonių veikla dėl pastovių leidimų prašymų užsitęsusių nagrinėjimo ir tenkinimo teisme pagal CK 3.244 str. būtų sunkiai įmanoma. Kita vertus galbūt tokios situacijos nedažnos, bet šiuo atveju CK 3.244 str. normų reikalavimai imperatyvūs. Reikėtų pastebėti, kad 5000 litų sumos vertė naujojo civilinio kodekso priėmimo metu ir 2008 metais esant aukštam infliacijos lygiui yra skirtinga. CK nėra numatytas indeksavimas, ir pavyzdžiui mažėjant lito vertei ši fiksuota suma

ilgainiui gali būti normaliuose komerciniuose santykiuose administruojant turtą kliūtimi. Kita vertus 5000 litų suma yra tam tikras orientyras atskiriant mažos vertės ir reikšmingos vertės turto objektus.

Kitas pagrindas steigti laikinąją vaiko globą (rūpybą) yra priežastys, dėl kurių tėvai laikinai negali rūpintis vaiku. Tai visų pirma liga. Be abejo, ne kiekviena liga yra pagrindas steigti vaiko globą (rūpybą), o tik ta, dėl kurios tėvai negali rūpintis vaiku. Globa (rūpyba) šiuo atveju steigama, kol tėvai pasveiks ir galės toliau atlikti vaikui savo pareigas.

Taikant šį pagrindą nustatant laikinąją vaiko globą (rūpybą) svarbu atsižvelgti į EŽTT suformuluotą praktiką ir stengtis nepadarėti jau žinomų klaidų. Reikėtų paminėti U. ir G.F. bylą prieš Vokietiją,⁶² kur teismas konstatavo, kad vien tik pats tėvų psichinio sutrikimo faktas negali būti laikomas pagrindu atskirti vaiką nuo šeimos ir vien todėl įsteigti jam globą (rūpybą). Taip galima pasielgti tik vienu atveju - jei psichiškai sergantis tėvas dėl ligos negali pasirūpinti savarankiškai vaiku, jei jo liga kelia potencialią grėsmę vaiko saugumui, vaiko interesams. Tokios globos nustatymo tikslas yra sudaryti visas įmanomai sąlygas, kad pagerėjus tėvų (vieno iš turimo tėvo) sveikatai, ir kai jis bus pasirengęs pilnai ir tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią, vaiką grąžinti į šeimą.

Tais atvejais, kai laikinoji vaiko globa (rūpyba) steigama psichinės tėvų ligos atveju, pačios globos (ne)nustatymo būtinybę reikia labai atsargiai ir kruopščiai įvertinti. Kurios psichinės ligos yra nepagydomos ir sunkiai valdomos, negalima nuolatos dėl dažnų ligos neigiamų požymių pasireiškimo pasikartojančiai vaiko mėtyti iš biologinės šeimos ir vėl atgal. Tad tėvų prigimtinės teisės įgyvendinimo ir vaiko užtikrinimo klausimas tokiais atvejais labai sudėtingas ir neaiškus, atsakymą duodantis kiekvienu atveju individualiai.

Kitoje byloje Johansen prieš Norvegiją⁶³ konstatuota, kad aplinkybės, rodančios tėvų negebėjimą dėl jų psichinės būklės suprasti vaiko poreikius nėra savaime pateisinančiomis vaiką atskirti nuo tėvų. Tik nustačius faktus, kad tikrai negali (šiuo bylos atveju – motina) pasirūpinti vaiku tinkamai, galima vaiką paimti iš šeimos.

Suėmimas taip pat yra pagrindas steigti laikinąją vaiko globą (rūpybą), nes pritaikius šią kardomąją priemonę tėvai, be abejo, negalės rūpintis vaiku. Laikinoji vaiko globa (rūpyba) steigama, kol bus taikoma ši kardomoji priemonė. Laikinoji vaiko globa (rūpyba), steigama dėl to, kad tėvai arba vienintelis iš jų atlieka bausmę, trunka tol, kol atliekama bausmė. Jeigu tėvai arba vienintelis iš jų atlieka laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos, vaikui, kuris atskirtas nuo tėvų ar kurio tėvų valdžia apribota, turėtų būti steigama nuolatinė globa (rūpyba). CK 3 knygos komentare pastebima, kad visgi įstatyme visos priežastys, dėl kurių vaikas gali likti be tėvų globos,

62 Europos žmogaus teisių Teismo 1985 m. liepos 10 d. sprendimas byloje U and G.F. v Federal Republic of Germany // appl. 11588/85.

63 Europos žmogaus teisių Teismo 1996 m. rugpjūčio 07 d. sprendimas byloje Johansen v Norway // appl. 17383/90.

neįvardytos, taigi jų sąrašas nėra baigtinis. Todėl konkrečiu atveju laikinoji vaiko globa (rūpyba) gali būti steigama ir esant kitų svarbių priežasčių.

*Nors įstatyme pateiktas laikinosios vaiko globos (rūpybos) nustatymo pagrindų sąrašas, tačiau nereikėtų maišyti sąvokų **priežastys** ir **pagrindai** nustatant laikinąją vaiko globą (rūpybą). Pagrindų sąrašas, anot Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baigtinis, o pačių priežasčių - nėra baigtinis. Priežastys, dėl ko privalu steigti laikinąją vaiko globą (rūpybą) gali būti pačios įvairiausios.*

Nustatant laikinai vaiko globą (rūpybą) pagrindu, kad tėvai laikinai negali rūpintis vaiku, prieš tai atliekama valstybės intervencija dėl dviejų galimų objektyvių priežasčių: vaikas atskiriamas nuo šeimos, nesant tėvų kaltės, pavyzdžiui liga, suėmimas (šios kardomosios priemonės taikymo metu tėvų kaltė nėra preziumuojama, nes vėliau teismo proceso metu gali asmenį pripažinti nekaltu išteisinamuoju nuosprendžiu) ir dėl priežasčių, kur esama tėvų kaltės, pavyzdžiui atliekant bausmę dėl padaryto nusikaltimo. Pažymėtina, kad tėvų nuteisimas už padarytą nusikaltimą ir bausmės skyrimas nebūtinai reiškia tėvų valdžios apribojimą, nes tėvų valdžia apribojama tik tokiais atvejais, jeigu nusikaltęs tėvas elgėsi arba yra pagrindas manyti, kad taip iš tikro elgtųsi pagal CK 3.180 str. nurodytas sąlygas: vengė vaiką auklėti, prižiūrėti, piknaudžiavo tėvų valdžia, žiauriai elgėsi su vaikais, darė žalingą įtaką vaikams amoraliu elgesiu.

Įsteigus laikinąją globą (rūpybą) šiuo pagrindu tėvams išsaugojamos visos turimos teisės ir pareigos vaikams ir tėvų valdžia įgyvendinama tiek, kiek tai leidžia priežastys, dėl kurių buvo nustatyta vaikui laikinoji globa (rūpyba). Pavyzdžiui psichinės ligos, kitokio pobūdžio ligos atveju turėtų nuspręsti gydymo įstaigos gydytojas, bausmės atlikimo atveju bausmės atlikimo institucijos vadovas.

Kadangi nėra pakankamai reglamentuota, kokios išlieka tėvų valdžios įgyvendinimo ribos nustačius vaikui laikinąją globą (rūpybą) šiuo pagrindu (tėvai ar turimas vienintelis iš tėvų laikinai negali rūpintis vaiku dėl abiejų tėvų ar vieno iš jų ligos, suėmimo, bausmės atlikimo ar kitų svarbių priežasčių), išlieka galimybė tiek tėvams piknaudžiauti tėvų valdžia, tiek atsakingų įstaigų atstovams, vaiko globėjams (rūpintojams) pažeisti tėvų prigimtines teises. Laikinosios globos tikslas yra sudaryti visas įmanomai galimas sąlygas vaiką sugražinti į šeimą apsaugant vaiką nuo galimo žalingo poveikio. Kita vertus gydymo kursas, bausmės atlikimas yra pirmiau spręstini, o tėvų valdžios naudojimas tik po to seka kiek tai įmanoma nesutrikdant gydymo, bausmės atlikimo proceso. Gali būti, kad toks tėvų valdžios panaudojimo ribojimas laikinosios vaiko globos (rūpybos) atveju pagal šį nustatymo pagrindą sukuria visas prielaidas teisminiems ginčams dėl tėvų valdžios panaudojimo ir galimų žmogaus teisių pažeidimų.

Kita vertus akivaizdu, kad valstybės pareigos nesibaigia savalaikiu ir tinkamu reagavimu į vaiko teisių pažeidimus šeimoje, jo atskyrimu nuo tėvų ir globos (rūpybos) nustatymu. Atskyrusi

vaiką nuo žalingos šeimos aplinkos ir perdavusi jį globoti (rūpintis) kitiems asmenims (institucijoms), valstybė nėra atleidžiama nuo pozityvios pareigos apsaugoti jo teises nuo galimų globėjų (rūpintojų), tėvų valdžios įgyvendinimą ribojančių įstaigų pažeidimų.

Trečiasis pagrindas steigti laikinąją vaiko globą (rūpybą) yra ir tai, kad tėvai nesirūpina, nesidomi vaiku, neatlieka jam savo pareigų, vartoja fizinį ir psichinį smurtą.

Visi šie išvardinti požymiai yra įvardinti tiek CK 3.254, tiek 3.180 str. (čia kalbama apie tėvų valdžios apribojimą). Jei šiose veiksniuose esama tėvų kaltės, teismas apriboja tėvų valdžią pagal CK 3.180 str. ir privalo paskirti nuolatinę globą. Kaip pastebi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, tėvų valdžios apribojimo atveju laikinoji globa negali būti nustatoma (skiriama).⁶⁴

Lygiai tokius pat tam tikrus veiksmus kaip kad nurodyti CK 3.180 str. (nesirūpina, nesidomi vaiku, neatlieka jam savo pareigų) tėvai gali padaryti dėl objektyvių priežasčių, tačiau nesant jų kaltės, pvz. tėvai pagrobiami prieš savo valią, jie to objektyviai negalėjo numatyti ir ne dėl savo kaltės nesirūpina vaikais, pagrobimo faktas paaiškėja tarkim po 4 dienų.

Jei tėvai būdami psichinės ligos būklėje atliktų fizinio ir psichinio smurto veiksmus, (kas galėtų vėliau tapti pagrindu tėvus teismui pripažinti neveiksniais, kaltės tokiuose veiksniuose objektyviai nėra), tokiu atveju pirmiausiai būtų steigiama laikinoji globa (rūpyba), vaikas bus atskirtas nuo tėvų, o po to atskirtam nuo tėvų vaikui bus steigiama nuolatinė globa (rūpyba) pagal CK 3.257 str. 3 p. Akivaizdu, kad vaikas negali gyventi su ligoniu tėvu, kuris nesirūpina, nesidomi vaiku, neatlieka jam savo pareigų, vartoja fizinį ir psichinį smurtą..... Ir šios priežastys yra ilgalaikės, reikalaujančios nuolatinio ilgalaikio pobūdžio globos (rūpybos).

Vaiko atskyrimas suprantamas dviem reikšmėm: siaurąja ir bendrąja prasme. Vaiko atskyrimas siaurąja prasme suprantamas kaip viena iš dviejų tėvų valdžios ribojimo rūšių, kai vaikas atskiriamas nuo tėvų, o tėvams išsaugomos visos asmeninės ir turtinės teisės vaikų atžvilgiu ir steigiama tik laikinoji globa (rūpyba), nėra tokiuose veiksniuose tėvų kaltės. Vaiko atskyrimas bendrąja prasme suprantamas, kai vaikas atskiriamas tiek pagal CK 3.179 str. pagrindus, tiek kitais pagrindais, nurodytais CK 3.180 str. (t.y. apribojus tėvų valdžią ir atėmus visas tėvų turimas asmenines ir turtines teises vaiko atžvilgiu, išskyrus teisę matytis, bendrauti su vaiku, tokiuose veiksniuose yra nustatoma tėvų kaltė).

Pastebėtina, kad nagrinėjant statistikos duomenis vaiko globos (rūpybos) nustatymo priežasčių formulavimas nurodant, kad tėvai *nesirūpino, nesidomėjo vaiku, neatliko jam savo pareigų, vartojo fizinį ir psichinį smurtą* <....> ir nežinant ar tuose veiksniuose buvo tėvų kaltė ar ne, neleidžia suprasti kokia vaiko globa (rūpyba) paskirta: laikinoji ar nuolatinė.

64 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Prienu rajono savivaldybės Vaikų teisių apsaugos tarnyba v Gintautas Sanda, Živilė Sandienė, Jonas Dranginis, Rita Dranginienė, Civilinė byla Civilinė byla Nr. 3K-3-1285/2002. Procesinio sprendimo kategorija: 71.5; 72.2.

Laikinoji vaiko globa nustatoma laikotarpiui, kol priežastys, dėl kurių ji nustatoma, išnyks arba atsiras pagrindas steigti nuolatinę vaiko globą (rūpybą). Priėmusi sprendimą dėl vaiko gražinimo tėvams ar nuolatinės globos nustatymo, VTAT gali kreiptis į savivaldybės administracijos direktorių dėl laikinosios globos panaikinimo. Tačiau tai nėra vienintelis vaiko laikinosios globos (rūpybos) pasibaigimo pagrindas. Vaiko laikinoji globa (rūpyba) taip pat pasibaigia, kai globojamas (rūpinamas) vaikas (CK 3.255 str.):

- 1) įvaikinamas;
- 2) sulaukia pilnametystės arba emancipuojamas;
- 3) susituokia.

2008 m. Valstybės kontrolės audito metu buvo nustatyta, kad kai kuriais atvejais (5 proc. iš tirtų 604 bylų) laikinoji globa (rūpyba) vaikams tęsėsi iki 5 metų vien tik dėl to, kad dėl darbuotojų aplaidumo neperžiūrėtos bylos, neištirta, ar priežastys, dėl kurių laikinoji globa (rūpyba) buvo nustatyta, pranyko, ar atsirado naujai aplinkybės, leidžiančios steigti nuolatinę globą (rūpybą).⁶⁵ Šio audito metu buvo pateikta rekomendacija inicijuoti teisės aktų pakeitimus, kuriuose būtų nustatyta vaiko laikinosios globos (rūpybos) trukmė. Autorius nesutiktų su tokios rekomendacijos pateikimu, nes mano, kad negalima teisės aktais apibrėžti konkrečios trukmės. Laikinoji globa (rūpyba) nustatoma laikotarpiui, kol priežastys, dėl kurių ji nustatoma, išnyks arba atsiras pagrindas steigti nuolatinę vaiko globą (rūpybą). T.y. ji turi trukti tiek, kiek reikia, turint omenyje, kad vaiko teisių apsauga yra šiuo atveju svarbiausia ir kad laikinosios globos (rūpybos) nustatymo tikslas sudaryti tinkamas gyvenimo, auklėjimo sąlygas, iki kol vaikas bus gražintas į šeimą pas biologinius tėvus.

Vaiką įvaikinus, jo laikinoji globa (rūpyba) pasibaigia, nes įvaikinimu tėviams bei jų giminaičiams ir įvaikiams bei jų palikuonims sukuriama asmeninės ir turtinės tarpusavio teisės ir pareigos kaip giminaičiams pagal kilmę (CK 3.227 str.). Todėl vaiką, kuriam įsteigta globa (rūpyba), toliau globoja ar juo rūpinasi jo tėviai. Sulaukęs pilnametystės (CK 2.5 str.1 d.), emancipuotas (CK 2.9 str.) ar sudaręs santuoką iki 18 metų (CK 2.5 str.2 d), asmuo įgyja visišką veiksnumą, ir jo, kaip vaiko, globa (rūpyba) pasibaigia.

Laikinoji globa (rūpyba) baigiasi ją įsteigusios institucijos sprendimu. Pagal VTAT, globėjo (rūpintojo) ar paties globotinio (rūpintinio) pareiškimą savivaldybės administracijos direktorius savo įsakymu panaikina vaiko laikinąją globą (rūpybą) (Laikinosios vaiko globos (rūpybos) nuostatų 73 p.). Kai laikinoji vaiko globa (rūpyba) pasibaigia nuolatinės globos (rūpybos) nustatymu, nėra reikalingas laikinąją globą įsteigusios institucijos sprendimas. Šiuo atveju pagal VTAT arba prokuroro pareiškimą (CPK 497 str. 1 d.) nuolatinę vaiko globą teismas steigia nutartimi, kuria tuo pačiu panaikinama vaiko laikinoji globa (rūpyba). Tačiau teismui pateikiamame

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Valstybės Kontrolės 2008 m. ataskaita „Vaiko teisių apsaugos vykdymas“.

pareiškime įsteigti nuolatinę vaiko globą (rūpybą) turi būti ir prašymas panaikinti laikinąją vaiko globą (rūpybą).

3.5 Nuolatinės vaiko globos (rūpybos) nustatymo pagrindai

Nuolatinė globa (rūpyba) nustatoma be tėvų likusiems vaikams, kurie esamomis sąlygomis negali grįžti į savo šeimą, ir jų priežiūra, auklėjimas, teisių bei teisėtų interesų atstovavimas ir gynimas pavedamas kitai šeimai, šeimynai ar vaikų globos (rūpybos) institucijai (CK 3.256 str.).

Nuolatinė vaiko globa (rūpyba) steigiama tada, kai vaikas lieka be tėvų ne dėl laikinų, trumpalaikių priežasčių, o ilgesniam laikui ar visiškai netekęs tėvų globos. Priežastys, dėl kurių steigiama nuolatinė vaiko globa (rūpyba) yra šios (CK 3.257 str.):

- 1) vaiko tėvai arba turėtas vienintelis iš tėvų yra miręs;
- 2) vaiko tėvai arba turėtas vienintelis iš tėvų teismo paskelbti mirusiais arba nežinia kur esančiais;
- 3) vaikas įstatymų nustatyta tvarka atskirtas nuo tėvų arba tėvų valdžia apribota;
- 4) tėvystės ar artimos giminystės ryšiai nuo vaiko radimo dienos nenustatyti per tris mėnesius;
- 5) tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų nustatyta tvarka yra pripažinti neveiksniais.

Nuolatinė vaiko globa (rūpyba) steigiama teismo tvarka. Pareiškimą įsteigti nuolatinę vaiko globą (rūpybą) gali paduoti VTAT arba prokuroras, jame nurodant duomenis apie vaiką, laikinosios globos (rūpybos) nustatymą, nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo pagrindą ir kt.

Globėjas (rūpintojas) skiriamas pagal VTAT pareiškimą. Net ir tuo atveju, kai įsteigti nuolatinę globą (rūpybą) prašo prokuroras (CK 3.263 str.3 d.), teismas, rengdamasis nagrinėti bylą, paveda VTAT pateikti pareiškimą skirti globėją (rūpintoją) (CPK 501 str. 1d.). Remiantis CPK 502 str. 3 dalimi, nagrinėjant nuolatinės vaiko globos (rūpybos) nustatymo bylą, privalo dalyvauti VTAT atstovas, kuris teikia išvadą teisme, prokuroras, jeigu jis yra pareiškėjas dėl globos (rūpybos) skyrimo, bei asmuo, kurį rekomenduojama skirti globėju (rūpintoju). Vaiko globėjas (rūpintojas) skiriamas toje pačioje byloje ir ta pačia teismo nutartimi, kuria steigiama nuolatinė vaiko globa (rūpyba) (CPK 508 str.1 d.).

Nuolatinės globos (rūpybos) tikslas – užtikrinti be tėvų globos likusio vaiko, kuris esamomis sąlygomis negali grįžti į savo šeimą, teises ir teisėtus interesus. Tačiau negalima atmesti galimybės, kad nuolatinėi globai (rūpybai) taip pat gali būti keliamas tikslas grąžinti vaiką į šeimą.

Todėl nustačius vaiko nuolatinę globą (rūpybą), VTAT sudaro, saugo ir nuolat papildo vaiko nuolatinės globos (rūpybos) bylą, kurioje laikomi dokumentai, susiję su vaiko nuolatinė globa (rūpyba). Be to, šios tarnybos darbuotojai ar jos įgalioti socialiniai partneriai ne rečiau kaip kartą per metus aplanko globojamą (rūpinamą) vaiką šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos įstaigoje. Jie

prižiūri ir kontroliuoja vaiko globą (rūpybą) šeimoje, šeimynoje ar globos institucijoje, vykdydami tokias funkcijas (Bendrujų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų 8 p.):

- teikdami metodinę paramą globėjams (rūpintojams);
- organizuodami prevencinį (reabilitacinį) darbą su globėjais (rūpintojais), kurie netinkamai atlieka savo pareigas;
- prireikus prašydami atitinkamų teisėsaugos institucijų taikyti globėjams (rūpintojams) įstatymuose numatytas poveikio priemones;
- konsultuodami globėjus (rūpintojus) vaiko globos (rūpybos), vaiko teisių apsaugos klausimais.

Nuolatinė vaiko globa (rūpyba) pasibaigia, kai globotinis (rūpintinis):

- 1) sulaukia pilnametystės arba emancipuojamas;
- 2) susituokia;
- 3) įvaikinamas;
- 4) gražinamas tėvams (CK 3.258 str.).

Iš esmės nuolatinės globos (rūpybos) pasibaigimo pagrindai yra analogiškai laikinosios globos (rūpybos) pasibaigimo pagrindams, išskyrus tai, kad laikinoji globa (rūpyba) gali pasibaigti dėl nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo.

Vaikas gražinamas tėvams, jeigu išnyko aplinkybės, dėl kurių jis buvo atskirtas nuo tėvų, o laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo atveju - įrodžius, kad tėvų elgesys pasikeitė ir jie gali auklėti vaiką (CK 3.181 str.).

Prigimtinai tėvų teisei auginti ir auklėti savo vaikus, pagal Civilinio kodekso 3.182 str. 3 d. tėvams yra suteikta teisė patiekti kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo panaikinimo.

Bendraudant su VTAT, Darbo ir socialinės apsaugos ministerijos darbuotojais, kurių darbas yra tiesiogiai susijęs su vaiko globos (rūpybos) steigimu, priežiūra, paaiškėjo, kad šia teise tėvai pasinaudoti neskuba. Pasitaiko atvejų kai tėvai sąmoningai nesikreipia į teismą, kad tėvų valdžios ribojimas būtų panaikintas ir vaikas grįžtų į savo šeimą, nes tokiu atveju vaikai prarastų valstybės teikiamą paramą.

3.6 Vaiko globos (rūpybos) nustatymo optimizavimas

Valstybės intervencija į šeimą paimant vaiką iš jos yra labai opus ir jautrus klausimas demokratinėje visuomenėje, valstybės pasitikrinimas, ar išlaikomas skirtingų vertybių balansas praktikoje.

Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“ 9 str. 1 d. yra numatyta, jog valstybės dalyvės užtikrina, kad vaikas nebūtų išskirtas su tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams.

Kita vertus pati valstybės intervencija nėra savaiminis tikslas, šiais veiksmais valstybė siekia apsaugoti maksimaliai vaiko teises ir interesus nuo pažeidimų. Vaiko teisių apsauga nereiškia vien tik tinkamą vaiko paėmimo iš šeimos veiksma. Kur kas svarbiau po to tinkamai ir teisingai organizuoti jo priežiūrą. Lietuvoje vaiko globa (rūpyba) nustatoma tiek administracine, tiek teismine tvarka.

Laikinoji vaiko globa (rūpyba) steigama administracine tvarka ir todėl dėl to kyla daugiausiai problemų bei galimos grėsmės, kad esama vaiko globos (rūpybos) nustatymo tvarka gali sudaryti visas prielaidas pažeisti žmogaus teises.

Inicijuoti laikinosios vaiko globos (rūpybos) steigimą gali Vaiko teisių apsaugos tarnyba (toliau - VTAT), kreipdamasi į rajono (miesto) savivaldybę (toliau – savivaldybę) su prašymu ją įsteigti. Vaiko laikinoji globa (rūpyba) nustatoma ir globėjas (rūpintojas) paskiriamas nuo prašymo įregistravimo dienos savivaldybėje administracijos direktoriaus įsakymu (Laikinosios vaiko globos (rūpybos) nuostatų 35 p.).

Laikinoji vaiko globa (rūpyba) nustatoma skubiai arba planuotai. Skubiai laikinoji globa nustatoma, jeigu yra gauta informacija apie tėvų smurtavimą prieš vaiką ar kitoki piktnaudžiavimą tėvų valdžia ir dėl to kylančią realią grėsmę vaiko sveikatai ar gyvybei. Gavusi tokią informaciją apie vaiką, VTAT nedelsdama paima vaiką iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos ir organizuoja vaiko laikiną apgyvendinimą šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos įstaigoje. Apie vaiko paėmimą ir laikiną jo apgyvendinimą tarnyba informuoja vaiko tėvus ar kitus teisėtus jo atstovus. Paėmusi ir laikinai apgyvendinusi vaiką, VTAT rengia savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymo dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo ir vaiko globėjo (rūpintojo) skyrimo projektą. VTAT teikimu skubiai per 3 darbo dienas nuo vaiko laikino apgyvendinimo savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu nustatoma vaiko laikinoji globa (rūpyba) ir paskiriamas laikinas vaiko globėjas (rūpintojas). Ne vėliau kaip per 30 kalendorinių dienų nuo laikinosios globos (rūpybos) nustatymo VTAT arba jos įgalioti socialiniai partneriai skubiai surenka reikiamus dokumentus (vaiko gimimo liudijimą arba asmens tapatybės kortelę, sveikatos pažymėjimą, dokumentus apie vaiko tėvus, artimuosius giminaičius ir kt.) ir sudaro Vaiko laikinosios globos (rūpybos) planą (Laikinosios vaiko globos (rūpybos) nuostatų 10 - 20 p.).

2008 m. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė atliko auditą dėl vaiko teisių apsaugos vykdymo ir audito metu nustatė atvejus, kai dalis sprendimų dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo savivaldybės administracijos direktorius priima neturėdamas visos reikiamos informacijos apie vaiką. Pvz. patikrinus Vilniaus m. savivaldybės Vaikų teisių apsaugos tarnyboje esančias bylas nustatyta, kad 18 proc. vertintų bylų sprendimų “Dėl vaiko laikino paėmimo iš tėvų

ar kitos jo buvimo vietos” nėra; Vilniaus raj. savivaldybės Vaikų teisių apsaugos tarnyboje – 10 proc. vertintų bylų šių sprendimų nėra.⁶⁶

Šių sprendimų pagrindu savivaldybės administracijos direktorius priima įsakymus steigti laikinąją globą.

EŽTT byloje Z ir Kiti prieš Dž. Britaniją byloje konstatavo, kad socialinių įstaigų įrašuose nėra jokių duomenų leidžiusiųjų įtarti buvus seksualinio išnaudojimo faktų. Todėl nėra įrodymų, jog soc. institucijos apie tai žinojo.⁶⁷ Ši išnagrinėta byla dar kartą įrodo, kaip turi būti preciziškai vykdomi teisės reikalavimai net žemiausiose vaiko teisių apsaugos institucijų veiksmuose tinkamai juos įforminus. Menkiausios klaidos, aplaidumas valstybės intervencinius veiksmus daro neteisėtais ir nepateisinamais demokratinėje visuomenėje.

Laikina globa steigama esant būtinoms dviem sąlygoms: realus laikinosios globos pagrindu buvimas ir to fakto formalus patvirtinimas. Laikinosios globos (rūpybos) nustatymas visuomet turi ir teisinės pasekmes, kurios pirmiausiai liečia vaiką. Todėl šio proceso metu turėtų būti nustatomos ir įvertinamos visos aplinkybės, surenkami reikiami dokumentai ir tik tada priimamas sprendimas dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo. To nepadarius galima skųsti savivaldybės administracijos direktoriaus priimtus įsakymus administracinių bylų teisenos įstatyme nustatyta tvarka.

VTAT ar jos įgalioti socialiniai partneriai, gavę informaciją apie nuolatinį pavojų vaiko fizinei ar psichinei sveikatai, planuoja vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymą, apie vaiką ir jo tėvų šeimą bei artimuosius giminaičius surenka įstatymų numatytus dokumentus, kurių pagrindu nustatoma vaiko laikinoji globa (rūpyba) ir skiriamas globėjas (rūpintojas). Gavusi reikiamus dokumentus, VTAT parengia vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo planą ir teikia savivaldybės administracijos direktoriui prašymą dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo ir globėjo (rūpintojo) skyrimo (Laikinosios vaiko globos (rūpybos) nuostatų 31 - 37 p.).

Laikinosios globos (rūpybos) tikslas – grąžinti vaiką į šeimą. Šis tikslas turėtų būti suprantamas ne tik kaip siekis grąžinti vaiką į ankstesnę natūralią jo šeimą, pas tėvus, bet ir kaip tikslas naujai sukurti vaikui kiek įmanoma panašesnę į natūralią šeimą išorinę ir vidinę aplinką, kur vaikui mažiau stigtų tikrųjų tėvų (ypač kai globa (rūpyba) steigama dėl nuo tėvų valios nepriklausančių priežasčių). Kita vertus, nustačius laikinąją globą (rūpybą), siekiama, kad vaikas iš tikrųjų po kurio laiko, išnykus priežastims, dėl kurių buvo įsteigta laikinoji globa (rūpyba), galėtų grįžti į savo tikrąją šeimą, jei tai atitiktų jo interesus.

Siekiant realizuoti laikinosios globos (rūpybos) tikslą būtinas socialinis darbas tiek su vaiku, kuriam nustatoma laikinoji globa (rūpyba), tiek su jo tėvais.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Valstybės Kontrolės 2008 m. ataskaita „Vaiko teisių apsaugos vykdymas“, p.16.

⁶⁷ Europos žmogaus teisių Teismo 1995 m. birželio 12 d. sprendimas byloje Z. and Others. v United Kigdom // appl. 00029392/94.

Konkretus socialinis darbas su globojamu (rūpinamu) vaiku ir jo tėvais atliekamas remiantis VTAT parengtu vaiko laikinosios globos (rūpybos) planu, kuriame pateikta informacija apie vaiką, jo tėvų šeimą, artimuosius giminaičius, taip pat vaiko laikinosios globos (rūpybos) planuojami sprendimai bei laikinosios globos (rūpybos) peržiūra.

Vaiko laikinoji globa (rūpyba) yra prižiūrima ir peržiūrima. VTAT arba jos įgalioti socialiniai partneriai prižiūri vaiko laikinąją globą (rūpybą) šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos įstaigoje. Lankydami vaiką šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos įstaigoje, jie įvertina vaiko globos kokybę, esant būtinybei, peržiūri ir pataiso Vaiko globos (rūpybos) planą.

Vaiko globos (rūpybos) peržiūra organizuojama vaiko laikinosios globos (rūpybos) plane nustatytu laiku arba praėjus 12 mėnesių nuo vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo, ar dėl kitų svarbių priežasčių (pavyzdžiui, keičiasi vaiko gyvenamoji vieta ir pan.). Jos metu yra įvertinami vaiko poreikiai, vaiko ir jo tėvų pokyčiai, priimami sprendimai dėl vaiko grąžinimo tėvams, vaiko laikinosios globos (rūpybos) tęsimo arba nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo.

Peržiūros metu taip pat gali būti priimti sprendimai dėl įvaikinimo arba kreipimosi į teismą, siekiant kad vaikas būtų atskirtas nuo tėvų, laikinai ar neterminuotai būtų apribota jų valdžia ir pan.

2008 m. Valstybės kontrolės audito metu buvo nustatyta, kad kai kuriais atvejais Vilniaus m., Vilniaus r. ir Molėtų r. Vaiko teisių apsaugos tarnybos nesilaikė minėtų Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų 22, 64, 66 punktų reikalavimų. Pvz. vien Vilniaus mieste iš 306 tirtų bylų nesudaryti vaiko laikinosios globos (rūpybos) planai 15 atvejų, neatliktos vaiko laikinosios globos (rūpybos) peržiūros 19 atvejų, neaplinkyti vaikai 15 atvejų. Šių organizacinių priemonių, kurias turi atlikti tinkamai Vaiko teisių apsaugos tarnybos, tikslas yra nustatyti, kad vaiko interesai bei teisės nebūtų pažeisti laikinosios globos (rūpybos) atveju, kad skirta vaikui aplinka būtų reikalinga ir tokia, kiek reikia vaiko interesų, teisių deramai apsaugai.⁶⁸

Autorius manytų, kad tikslinga peržiūrėti laikinosios vaiko globos (rūpybos) instituto turinį ir keisti jos nustatymą iš administracinės tvarkos į teismo, pakeičiant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normas, susijusias su laikinosios globos (rūpybos) globos nustatymu. Atitinkamai keisti Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo (Žinios, 1994, Nr. 55-1049, 2000, Nr. 91-2832) normas, įtvirtinant, kad savivaldybės administracija turi ir toliau pasirūpinti be tėvų globos likusio vaiko priežiūra iki vaikas sugrįš į šeimą, o neatsiradus galimybės vaiką sugrąžinti jo tėvams iki teismas priims sprendimą dėl laikinosios ar nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo.

Panašios pozicijos šiuo klausimu laikosi ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tarnybos atstovai.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Valstybės Kontrolės 2008 m. ataskaita „Vaiko teisių apsaugos vykdymas“, p.16.

Esamą situaciją galima pateisinti vieninteliu aspektu: teismų sprendimai nėra taip priimami greitai ir operatyviai, kaip kad tokias galimybes turi vietos administracinės institucijos, ypač, kai laikinoji globa (rūpyba) dažniausiai nustatoma esant ypatingoms gyvenimo aplinkybėms, sąlygoms ir būtinumui kuo greičiau apsaugoti vaiką, padėti jam patekus į tokią situaciją.

Kita vertus valstybės intervencija administraciniu sprendimu nesuteikia jokios garantijos, kad ši intervencija bus visada pateisinama teisiškai ir visada atitiks vaiko interesus.

Pastebėtina, kad nustačius vaiko laikinąją globą (rūpybą) administracine tvarka iškyla ir vaiko atstovavimo klausimas (du atstovai), nes vaiko teisėtas atstovas yra jo globėjas (rūpintojas), tuo pačiu vaiko tėvams nėra apribojama tėvų valdžia.

2008 m. Valstybės kontrolės ataskaitoje „Vaiko teisių apsaugos vykdymas“ išnagrinėjus Latvijos, Čekijos, Suomijos, Italijos, Austrijos, Portugalijos, Airijos, Graikijos ir Lenkijos praktiką pažymima, kad kiekviena valstybė turi tam tikrų ypatumų organizuojant vaiko globą (rūpybą), tačiau visumoje dominuoja globos teisminis nustatymas.

Latvijoje tokius sprendimus priima našlaičių teismai. Suomijoje Teisingumo teismas gali nuspręsti skirti vaiko globos teisę, vykdomą kartu su tėvais arba vietoje tėvų, kitam asmeniui ar asmenims, jeigu šis asmuo ar asmenys su tuo sutinka. Sprendimas visais atvejais privalo būti pagrįstas vaiko interesais ir priimamas tik esant priverstinei priežasčiai paskirti globą asmeniui, kuris nėra vienas iš tėvų.⁶⁹

Čekijoje jeigu yra rimtų priežasčių, dėl kurių tėvai negali užtikrinti vaiko užauginimo, arba jeigu vaiko užauginimas dėl rimtų priežasčių negali būti tinkamai užtikrinamas, arba jeigu vaiko užauginimui gresia pavojus, arba jis gali būti pažeistas, teismas gali perduoti vaiko globą institucijai arba perduoti ją vaikų, kuriems reikia skubios pagalbos, priežiūros institucijai.⁷⁰

Italijoje kai abu tėvai yra mirę arba dėl kitos priežasties negali vykdyti savo atsakomybės, vietos, kurioje yra pagrindiniai vaiko interesai, teismas paskiria globėją.⁷¹

Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadove nurodyta, kad vaiko atskyrimas nuo tėvų yra labai rimtas žingsnis, kuris gali būti prilygintas vaiko laisvės apribojimui, todėl sprendimo paskirti vaikui globą priėmimas be teismo sprendimo ar teisminės priežiūros yra nesiderinamas su vaiko interesais.⁷²

Kaip pastebi G.Sagatys, įsigaliojus Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų pakeitimams (Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. liepos 9 d. įsakymas Nr. AI-116),

69 Europos Komisijos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-09-10]. Prieiga per internetą: <http://209.85.135.104/search?q=cache:SnfLnTuPJJ:ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_fin_lt.htm+u%C5%BEsienio+%C5%A1alyse+vaiko+globa&hl=&ct=clnk&cd=4&gl=lt&lr=lang_lt>.

70 Europos Komisijos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-09-10] Prieiga per internetą: <http://209.85.135.104/search?q=cache:IrrqsqJekJ:ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_cze_lt.htm+vaiko+glob%C4%85+nustato&hl=lt&ct=clnk&cd=4&gl=lt>.

71 Europos Komisijos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-09-10]. Prieiga per internetą: <http://209.85.135.104/search?q=cache:Rz_kozlWHWkJ:ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parentalresp_ita_lt.htm+vaiko+globa+nustatoma&hl=lt&ct=clnk&cd=7&gl=lt&lr=lang_lt>.

72 2008 m. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės ataskaita „Vaiko teisių apsaugos vykdymas“.

sprendimą dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) priima savivaldybės administracijos direktorius. Tuo tarpu remiantis CK 3.262 str. 2 dalimi, vaiko teisių apsaugos institucija, paėmusi vaiką iš šeimos, turi kreiptis su prašymu į miesto (rajono) savivaldybę, kurios valdybos (mero) sprendimu (potvarkiu) yra išsprendžiamas klausimas dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo. Atsižvelgiant į tai, būtina suvienodinti teisinį reguliavimą.⁷³ Minėta kolizija tikrai nepalengvintų Lietuvos padėties, jei skundas dėl vaiko atskyrimo nuo šeimos būtų nagrinėjamas Strasbūro institucijose.

Be to vaiko paėmimas ir jo perdavimas globoti (rūpintis) yra du atskiri, nors tarpusavyje ir susiję, valstybės institucijų veiksmai. Todėl įgyvendinant Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 str. 3 d. nuostatą ir vadovaujantis CK 3.254 str. 1 d. 3 punktu, vaikui, paimtam iš tėvų, steigiama laikinoji globa (rūpyba). *Akivaizdu, jog savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu vaiko paėmimas iš tėvų arba kitų teisėtų atstovų nėra sankcionuojamas, o tik išsprendžiamas tokio paėmimo teisinių padarinių klausimas - nustatoma vaiko laikinoji globa (rūpyba).* Kadangi šiuo atveju vienintelis vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo pagrindas gali būti nurodytas tik CK 3.254 str. 1 d. 3 p., tokia vaiko globa gali trukti iki tol, kol teismo tvarka vaikas bus atskirtas nuo tėvų CK 3.179, 3.180 str. nustatyta tvarka arba iki CK 3.225 str. įtvirtintų laikinosios globos pabaigos pagrindų atsiradimo - t. y. iš esmės neribotą laiką. Anot G. Sagačio, minėtų įstatymų normų sisteminė analizė suponuoja išvadą, jog Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 str. 3 d. nuostata sudaro ilgalaikio vaiko atskyrimo nuo tėvų, vadinasi, ir jų ryšio, pagal EŽTK 8 str. laikomo „šeimos gyvenimu“, apribojimo galimybę ne teisminės, o vykdomosios valdžios institucijos sprendimu. Tai savo ruožtu atveria galimybę kelti klausimą dėl EŽTK 6 str. įtvirtintos asmens (tiek vaiko, tiek jo tėvų) teisės pažeidimo.⁷⁴

CPK 407 str. nustato, kad priimdamas sprendimą apriboti tėvų valdžią, teismas tuo pačiu sprendimu nustato vaikui nuolatinę globą (rūpybą) ir jo gyvenamąją vietą. Vadinasi, teismo sprendimu vaikui nustatoma nuolatinė globa (rūpyba) nepriklausomai nuo to, ar tėvų valdžia apribojama terminuotai, ar neterminuotai.

CK 3.180 str. 2 d. nurodyta, kad laikiną ar neterminuotą tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimą teismas taiko atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes, dėl kurių prašoma apriboti tėvų valdžią. Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas tuomet, kai teismas padaro išvadą, kad tėvai (tėvas ar motina) daro ypatingą žalą vaiko vystimuisi ar visiškai juo nesirūpina, ir nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti. Turint duomenų, kad padėtis gali pasikeisti ir tėvai tinkamai vykdys savo pareigas vaikų atžvilgiu, tėvų valdžia apribojama terminuotai. Kodekso 3.181 str. 2 d. numatyta, kad tėvų valdžios laikinas ar neterminuotas apribojimas gali būti panaikinamas,

⁷³ Sagatys G. Vaiko teisės į šeimos ryšius. Vilnius: MRU 2006, p. 303.

⁷⁴ Ten pat, p. 263.

jei įrodoma, kad tėvai (tėvas ar motina) pakeitė savo elgesį ir gali auklėti vaiką, ir jei tėvų valdžios apribojimo panaikinimas neprieštarauja vaiko interesams.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tarnybos nuomone, analogiškai turėtų būti sprendžiamas ir vaiko nuolatinės bei laikinosios globos (rūpybos) nustatymo klausimas. CK 3.256 str. nurodyta, kad nuolatinė globa (rūpyba) nustatoma be tėvų globos likusiems vaikams, kurie esamomis sąlygomis negali grįžti į savo šeimą, ir jų priežiūra, auklėjimas, teisių bei teisėtų interesų atstovavimas ir gynimas pavedamas kitai šeimai, šeimynai ar vaikų globos (rūpybos) institucijai. Tuo tarpu vaiko laikinosios globos (rūpybos) tikslas - grąžinti vaiką į šeimą. Vaiko laikinoji globa (rūpyba) steigama laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūrai, auklėjimui, jo teisių ir teisėtų interesų atstovavimui bei gynimui.⁷⁵

Teismo sprendimu apribojant tėvų valdžią terminuotai teismas daro prielaidą, kad padėtis ateityje gali pasikeisti ir tėvai tinkamai vykdys savo pareigas. Todėl būtų tikslinga tuo pačiu sprendimu nustatyti vaikui laikinąją globą (rūpybą), siekiant grąžinti vaiką į šeimą, bei duodant tėvam stimulą pasitaisyti ir susigrąžinti vaikus. Vienas iš laikinosios globos (rūpybos) pasibaigimo pagrindų - nuolatinės globos (rūpybos) nustatymas. Taigi, tuo atveju, jei terminuoto tėvų valdžios apribojimo atveju nebūtų teigiamų tėvų elgesio pasikeitimo rezultatų, civilinio kodekso nustatyta tvarka galėtų būti steigama nuolatinė globa.

IV. GLOBOTINIO (RŪPINTINIO) VAIKO IR GLOBĖJO (RŪPINTOJO) TEISINIAI SANTYKIAI

Nepilnamečių globos (rūpybos) turinį sudaro vaiko teisių ir interesų apsaugos realizavimas. Kai kuriose kitų valstybių civiliniuose kodeksuose nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo tikslas yra įvardijamas kaip vaiko teisių apsauga. Skirtingai nei Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, kai kurie kitų valstybių civiliniai kodeksai neskaido vaiko globos (rūpybos) nustatymo tikslo atskirai į vaiko auklėjimą ir priežiūrą. Iš esmės nėra jokio skirtumo tarp tokių traktuočių, nes vaiko teisių apsauga apima ir vaiko auklėjimo funkciją, ir vaiko priežiūros funkciją.

Kokias teises, interesus vaikas turi? T.y. ko turi siekti globėjai, rūpintojai, kokius interesus, vaiko teises turi ginti globėjai, rūpintojai? Reikėtų pasiremti paties svarbiausiu šiuo atveju dokumentu - Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių konvencija, kur 3-42 str. jos įvardintos.⁷⁶

Truputį trumpesnis vaiko teisių sąrašas yra pateikiamas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Ten pat išvardijamos pagrindinės vaiko pareigos:

1) vaikas privalo gerbti savo tėvus, kitus šeimos narius, globoti juos senatvėje, ligos ar kitos negalios atvejais, padėti tėvams ir kitiems paramos reikalingiems šeimos nariams;

⁷⁵Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos siūlymas Dėl tėvų valdžios ribojimo ir globos vaikams steigimo teismo sprendimu. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-03], Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter/vaikai?sakid=5339&dokid=68655&kalbid=1>>.

⁷⁶ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija trumpai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-12-09]. Prieiga per internetą: <http://www.gelbvaik.lt/lt/ch_rights/jt_conv_short>.

2) vaikas privalo gerbti pedagogus, kitus suaugusiuosius ir vaikus, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų;

3) vaikas privalo gerbti laikytis priimtų elgesio normų mokymo, auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje;

4) vaikas privalo gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę.

Vaikas turi būti ugdomas atlikti pareigas ir pats atsakyti už savo poelgius šeimoje, mokymo bei auklėjimo įstaigose, darbe, socialinėje aplinkoje.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. sakoma, kad vaikų pareiga yra gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą. Ta pati mintis įtvirtinta ir CK 3.162, 3.205 str.

Truputį kitaip atrodo globojamo (rūpinamo) vaiko pareigos globotojo (rūpintojo) bei biologinių tėvų, kuriems buvo apribota tėvų valdžia, atžvilgiu.

Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra tiesiogiai įvardinta, kad globojami (rūpinami) vaikai privalo gerbti savo globėjus (rūpintojus), tačiau autorius manytų kad ši pareiga galioja tam tikra apimtimi ir globos (rūpybos) atveju, nes globėjai (rūpintojai) įgyvendina tėvų valdžią.

Sąvoka *tėvai* reikėtų suprasti kaip asmenis, kurie įgyvendina tėvų valdžią. Globojamas (rūpinamas) vaikas turi pareigą visų pirma gerbti savo globėją (rūpintoją), tausoti jo turimą turtą globos (rūpybos) metu. Autorius manytų, kad teisine prasme ši pareiga galioja tik globos (rūpybos) laikotarpiu.

Pareigos nevykdymas sukelia paprastai tam tikras pasekmes. CK numatyta, kad tėvai gali reikalauti „tarsi įstatyme numatytos kompensacijos“ – prisiteisti senatvėje iš vaikų išlaikymą. To negalima pasakyti globėjų (rūpintojų) atveju, nes tarp globėjų (rūpintojų) ir globojamo (rūpinamo) vaiko susiklosto ne šeimos santykiai. Esant šeimos santykiams vaikai mirus tėvams gali paveldėti turtą pagal įstatymą, o už netinkamą konstitucinės pareigos vykdymą tėvai vaikus gali „nubausti“ – pvz. savo turtą atiduoti testamentu ne biologiniams vaikams, o kitiems giminyste nesusijusiems asmenims (neskaitant vaikams privalomos išskirtinės dalies). Globos (rūpybos) atveju globojami vaikai negali pareikšti jokių turtinių pretenzijų globėjų (rūpintojų) turimam turtui. Kita vertus už netinkamą globėjo (rūpintojo) pareigų atlikimą galimas globėjo (rūpintojo) nušalinimas nuo pareigų. Fiziniam asmeniui tai reikštų iš esmės galimybės ir teisės atėmimą ateityje kada nors vaikus globoti.

Konstitucinė pareiga, kad globojamas (rūpinamas) vaikas turi gerbti savo globėją (rūpintoją) baigiasi kai pasibaigia nustatyta vaiko globa (rūpyba). Pareiga gerbti savo globėją (rūpintoją) persiformuoja į moralinę pareigą, kurios teisės aktai nebereguliuoja. Apskritai šią pareigą būtų

galima įvardinti kaip teisinę kvazi pareigą. Akivaizdu jog už tai, kad fiziniai asmenys globoja (rūpinasi) vaikais ir už tai nieko negauna, valstybei reikėtų įvertinti ir galbūt sukurti tam tikrą atsilyginimo mechanizmą, ir tuo privačius asmenis dar labiau paskatinti globoti, rūpintis svetimais vaikais. Valstybės parama, padėka galėtų įgauti ne tik moralinę bet ir materialinę išraišką.

Kiek kitokia situacija susiklosto globojamo, rūpinamo vaiko tėvų atžvilgiu. Teisinės pareigos jų atžvilgiu pasibaigia, jei dėl netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo tėvų valdžia neterminuotai apribojama. Tačiau laikinoji vaiko globa (rūpyba) steigiamą nebūtinai apribojant tėvų valdžią. Tad tokiu atveju visos išvardintos vaiko pareigos tėvų atžvilgiu Konstitucijoje ir minėtame įstatyme išlieka. Diskusinis klausimas yra, koks šeimos ryšys ir kokios pareigos susiklosto tarp vaiko ir tėvų, kurių valdžia terminuotai apribota. Taip pat diskutuotinas klausimas yra tokiais atvejais, kai teismas tėvams neterminuotai apriboja tėvų valdžią, tačiau vėliau, tarkim po 10 metų jų elgesys kardinaliai pasikeičia ir jie teismo sprendimu susigražina tėvų valdžią kaip prigimtine tėvų teisę bei pareigą prižiūrėti bei auklėti savo vaikus, o tuo pačiu vaikas iš nuolatinės globos gražinamas į biologinę šeimą. Retorinis klausimas yra, ar turi vaikai kokias pareigas kai jiems sueis pilnametystė savo biologinių tėvų atžvilgiu? Autorius manytų, kad jos turi būti, tačiau kokia apimtimi? Būtų neteisinga iš vaiko reikalauti globoti tėvus senatvėje, ligos ar kitos negalios atvejais, padėti tėvams, kai jų valdžia tarkim buvo apribota 10 metų. Bet jei ji buvo apribota 1 metams? Tai diskutuotinas globojamo (rūpinamo) vaiko pareigų laikymasis tėvų atžvilgiu tiek teisiniu, tiek moraliniu aspektais.

CK 3.206 str. sakoma, kad teismas gali atleisti pilnamečius vaikus nuo pareigos išlaikyti savo nedarbingus tėvus, jeigu nustato, kad tėvai vengė atlikti savo pareigas nepilnamečiams vaikams. Jeigu vaikai buvo atskirti nuo savo tėvų nuolatinai dėl pačių tėvų kaltės, tokie tėvai neturi teisės į vaikų išlaikymą.

Globojamas (rūpinamas) vaikas turėtų nepažeisti savo globėjų (rūpintinių) teisių ir teisėtų interesų, nors atsakomybė tokiais atvejais specialiai nenustatyta.

Vaikas turi turtines ir neturtines teises. Globotinį (rūpintinį) ir globėją (rūpintoją) sieja šeiminiai santykiai, t.y. globotinio turtas atskiras, sulaukus pilnametystės rūpyba pasibaigia, globotinis (rūpintinis) tarsi niekuo neskolingas. Bet visgi globojamo (rūpinamo) vaiko ir globėjo (rūpintojo) santykiai ypatingi, ypač turtinių teisių atžvilgiu. Tarsi viskas aišku, pagrindinės nuostatos, principai dar suformuoti Romos imperijos laikais, yra šie: globėjas (rūpintojas) turi pareigą tinkamai rūpintis globotinio (rūpintinio) teisėmis, interesais (tame tarpe ir turtiniais), globotinio (rūpintinio) turtas ir globėjo (rūpintojo) atskiri, globotinio turtiniai interesai turi būti apsaugoti ir nenukentėti, globėjas (rūpintojas) iš esmės neturi regreso teisės, globėjui (rūpintojui) subrogacija globotinio (rūpintinio) atžvilgiu negalima. Retorinis klausimas, kaip suderinti šias

nuostatas, kad abiejų teisių subjektų santykiyje jų turima teisių ir pareigų pusiausvyra būtų nepažeista, kad išliktų pusiausvyra tarp jų teisinių interesų?

Reikia pastebėti, kad administruojant, tvarkant vaiko turtą principas *globotinio (rūpintinio) turtas ir globėjo (rūpintojo) yra atskiri* įtvirtintas CK du kartus: 3 kn. XII skyriuje, ir XVIII skyriuje. Kadangi globėjas (rūpintojas) įgyvendina tėvų valdžią, tai CK nuostatos, reglamentuojančios tėvų valdžią, taikomos paraleliai ir globėjams, (rūpintojams), pvz. globėjas gali tvarkyti turtą uzufukto teisėmis, kuris yra nepilnamečių vaikų nuosavybė. Aišku, tokiuose santykiuose visą laiką turi galioti vaiko interesų užtikrinimo principas.

Situacijų vertinimą apsunkina tai, kad globotinio (rūpintinio) turtas yra tvarkomas remiantis bendromis globos (rūpybos) CK 3.243-3.245 str. nuostatomis, o taip pat viso civilinio kodekso teisės normų nuostatomis, susijusiomis su turto administravimu, prievolintais santykiais, atsižvelgiant bei derinant skirtingas teisės normas tarpusavyje su vaiko interesų principu. Pastebėtina, kad globėjais (rūpintojais) gali būti fiziniai asmenys ir specialios globos (rūpybos) institucijos, kurių pareigos remiantis bendromis globos (rūpybos) normomis išsiskiria, o pagal 3 knygos 18 skyriaus nepilnamečių globos (rūpybos) normas pareigos vienodos.

Pagal CK 3.243 str., globėjas (rūpintojas), kuris yra globotinio (rūpintinio) tėvas, motina ar kitas artimasis giminaitis, pareigas atlieka neatlygintinai. Kitais atvejais globėjas (rūpintojas), turi teisę į savo patirtų būtinų išlaidų, susijusių su globėjo pareigomis, atlyginimą iš neveiksnaus asmens turto. Šių išlaidų dydį bei jų atlyginimo tvarkią nustato teismai pagal globėjo prašymą.

Įstatymų leidėjas galimybę gauti išlaidų atlyginimą sieja su dviem sąlygomis: pirma, išlaidų turėta atliekant globos (rūpybos) pareigas ir, antra, išlaidos yra būtinos siekiant tinkamai atlikti globėjo (rūpintojo) pareigas. Išlaidos atlyginamos iš globotinio (rūpintinio) turto, jeigu jo globotinis (rūpintinis) turi. Atlyginimo klausimą nagrinėja teismai supaprastinto proceso tvarka priimdamos nutartį, o ši gali būti skundžiama pateikiant atskirąjį skundą (CPK 492 str.).

Šios nuostatos netaikomas tais atvejais, kai globėjo ar rūpintojo funkcijas atlieka gydymo, auklėjimo ar globos (rūpybos) institucija.

Pastaroji nuostata kelia nemažai problemų valstybės išlaikomoms institucijoms finansine prasme.

Pagal CK 3.244 str. globėjas (rūpintojas), neveiksnaus ar ribotai veiksnas asmens turtą ir jo duodamas pajamas turi naudoti išimtinai neveiksnaus ar ribotai veiksnas asmens interesais. Sandoriams, kurių suma didesnė nei penki tūkstančiai litų, yra reikalingas išankstinis teismo leidimas.

Visais atvejais yra reikalingas išankstinis teismo leidimas, jeigu globėjas (rūpintojas) nori parduoti, dovanoti ar kitokiu būdu perleisti globotinio nekilnojamąjį daiktą ar daiktines teises, jį

išnuomoti, perduoti neatlygintinai naudotis, įkeisti ar kitokiu būdu suvaržyti teises į nekilnojamąjį daiktą ar daiktines teises, taip pat sudaryti bet kokią kitą sandorį, jeigu dėl šio sandorio globotinio turtas sumažėtų ar būtų perleistas ir suvaržytos globotinio daiktinės teisės.

Dėl teismo leidimo išdavimo reikia kreiptis CPK 579-582 str. nustatyta tvarka. Ši taisyklė turi būti taikoma kai sandorio dalykas yra pinigai (pvz., paskolos sutartis), tiek tuo atveju, kai sandorio dalykas yra turtas (pvz., lengvojo automobilio pirkimo pardavimo sutartis).

Svarbu paminėti, kad tai dar kartą įtvirtino Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. birželio 20 d. senato nutarimu Nr. 41 pabrėždamas, kad pagal CK 3.244 str. 2 d. teismo leidimas reikalingas sudaryti neveiksnaus ar ribotai veiksnaus asmens sandoriams, kurių suma viršija 5000 Lt, CK 3.244 str. 3 d. - leidimas globėjui parduoti, dovanoti ar kitaip perleisti globotinio nekilnojamąjį daiktą ar daiktines teises, jį išnuomoti, perduoti neatlygintinai naudotis, įkeisti ar kitaip suvaržyti teises į nekilnojamąjį daiktą ar daiktines teises, sudaryti kitą sandorį, jeigu dėl to sandorio globotinio turtas sumažėtų ar būtų perleistas ar suvaržytos globotinio daiktinės teisės, taip pat leidimas, jeigu rūpintojas ketina duoti sutikimą ribotai veiksniam asmeniui sudaryti šiuos sandorius, CK 4.240 str. 3 d. – leidimas administratoriui keisti turto tikslinę paskirtį.⁷⁷

Civilinio kodekso trečios knygos komentaro autoriai pastebi⁷⁸, kad visų pirma išskiriami sandoriai, susiję su nekilnojamojo daikto ir teisių į jį perleidimu kito asmens nuosavybėn (pvz., pirkimo-pardavimo, mainų, dovanojimo, rentos sutartys). Atkreiptinas dėmesys, kad globotiniui priklausančio dovanojimo atveju sistemiškai būtina taikyti ir CK 6.470 str. 1 d. normą, kuri draudžia globėjui dovanoti neveiksnaus asmens turtą, išskyrus simbolines dovanas, kurių vertė neviršija 1 MGL dydžio sumos. Taigi globotinio turto dovanojimo sandoriui sudaryti visais atvejais reikia teismo leidimo, išskyrus simbolines dovanas, jeigu dėl jų nesumažės globotinio turtas arba nebus suvaržytos daiktinės teisės į jį.

Antra grupė - tai sandoriai, sudaromi dėl globotinio nekilnojamojo daikto perdavimo tiek atlygintinai, tiek neatlygintinai naudotis kitiems asmenims (pvz., nuomos, panaudos sutartys).

Trečia grupė sandorių, kuriems sudaryti reikia teismo leidimo, susijusi su globotinio teisių į nekilnojamąjį daiktą ar daiktinių teisių varžymu. Hipotekai, sandoriui, kuriuo būtų nustatomas servitutas globotiniui priklausančiam nekilnojamajam daiktui, sandoriui, kuriuo būtų nustatoma kitų asmenų naudai uzufukto teisė naudotis globotinio nekilnojamuoju ar kilnojamuoju daiktu, sandoriui, kuriuo būtų nustatoma užstatymo teisė (*superficies*) naudotis globotiniui priklausančiu žemės sklypu, ilgalaikės nuomos (*emphyteusis*) sandoriui, taip pat sandoriui, kuriuo remiantis būtų suvaržyta globotinio turima daiktinė (pvz., uzufukto) teisė, sudaryti reikia teismo leidimo.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas 2003 m. birželio 20 d. Nr. 41 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant bylas dėl teismo leidimų išdavimo pagal civilinio proceso kodekso XXXIX skyriaus taisyklės“.

⁷⁸ Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Trečioji knyga. Šeimos teisė : Komentarai. Vilnius : Justitia, 2002, p. 469.

Prie ketvirtos grupės priklauso visi sandoriai, kuriuos sudarius globotinio turtas sumažėtų arba būtų perleistas ar suvaržytos daiktinės teisės į jį. Globotinio turto būtina suprasti kaip visumą civilinės teisės objektų: materialius kilnojamuosius ir nekilnojamuosius daiktus, pinigus, vertybinius popierius, turtines teises (daiktines teises, prievolines teises, iš intelektualinės veiklos rezultatų atsirandančias teises), intelektualinės veiklos rezultatus, asmenines neturtines teises ir vertybes. Turto sumažėjimas turi būti vertinamas atsižvelgiant į turto pobūdį ir sandorio prigimtį.

Nuostatos reguliuojančios nepilnamečių turto apsaugą įtvirtintos taipogi dvejose CK vietose: bendrai kaip įgyvendinant asmenims tėvų valdžią, ir atskirai vaiko globos (rūpybos) atvejais.

Praktikoje šios CK nuostatos taip pat kelia nemažai problemų tais atvejais, kai globotinis turi turto bendrai su pilnamečiu asocialiu broliu. Pastarajam nemokant reikiamų mokesčių, susikaupia didelė suma skolų. Globėjas ar rūpintojas negali parduoti globotinio turto, nes taip būtų formaliai suvaržyti interesai. Nors turto pardavimas galbūt labiausiai išspręstų susikaupusias problemas. Autoriaus nuomone šio str. nuostatas reikėtų vertinti bei taikyti lanksčiau.

Pagal CK 3.244 str. tais atvejais, kai neveiksnus ar ribotai veiksnus asmuo turi nekilnojamųjų ar kilnojamųjų daiktų, kuriems reikalinga nuolatinė priežiūra (įmonė, žemė, pastatas ir kt.), teismas savo nutartimi paskiria turto administratorių. Turto administratoriumi gali būti skiriamas globėjas (rūpintojas) arba kitas asmuo. Turto administratoriui yra taikomi šio kodekso normų nustatyti globėjo ir rūpintojo veiksams apribojimai.

Apibendrinant galima teigti, kad turto administratorius gali būti fizinis ar juridinis asmuo, kuriam teisės aktai leidžia teikti turto administravimo paslaugas. Turto administratoriaus veiklai taikomi CK 3.244 str. reikalavimai nepriklausomai nuo to ar administratorius yra fizinis, ar juridinis asmuo. Reikėtų peržiūrėti detaliau globotinių (rūpintinių) turto administravimo teisinį reglamentavimą, kad jo reikalavimai leistų praktikoje spręsti turto administravimo problemas lanksčiau ir efektyviau. Apribojimai apsaugant vaiko turimą turto iš esmės yra analogiški tiek biologiniams tėvams, tiek globėjams (rūpintojams), įgyvendinantiems tėvų valdžią.

Už nepilnamečių iki 14 metų sandorius jų vardu sudaro globėjai. Tačiau nepilnamečiai iki 14 metų turi teisę savarankiškai sudaryti smulkius sandorius, pavyzdžiui pirkti maisto produktus, kanceliarinių prekių, knygų ir t.t. Pagal CK 2.7 str. 4 d. nepilnametis už tokį sandorį neatsako, nes atsako jų atstovai pagal įstatymą – tėvai, globėjai (rūpintojai). Tokiu atveju nepilnamečio atstovai pagal įstatymą atsako savo turtu. Nepilnamečiai iki 14 metų visiškai neatsako už žalą padarytą neteisėtais veiksmais. Pagal CK 6.275 str. 1 ir 2 d. už nepilnamečio iki 14 metų padarytą žalą atsako jo tėvai ar globėjai, o taip pat globos institucija, jei neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jos kaltės.

Tėvų ar globėjų civilinė atsakomybė atsiranda esant jų kaltei. Šiuo atveju kaltė suprantama kaip nepakankamas tėvų ir globėjų pareigų vykdymas, nepakankama vaiko priežiūra ir jo

auklėjimas. Tėvų ir globėjų kaltė preziumuojama. Tačiau jie gali būti atleisti nuo civilinės atsakomybės įrodę, kad jų kaltės nėra. Pažymėtina, kad turi būti ekstraordinarios aplinkybės, dėl kurių jie objektyviai negalėjo ilgai įgyvendinti savo pareigų.

Reikia paminėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinę bylą Nr. 3K-3-399/2005, kur buvo svarstomas globojamo nepilnamečio žalos klausimas.⁷⁹ Šioje byloje taip pat buvo svarstomas klausimas, kas atsakingas už žalą pasikeitus globojančioms institucijoms. Teismas pažymėjo, kad kai vaikui nustatoma institucinė nuolatinė globa (CK 3.261 str.), tai institucija, kurioje yra vaikas, išsaugo savo kaip globėjo teises ir pareigas, kol institucinė globa nėra įstatymų nustatyta tvarka panaikinama. Kai vaikas, kuriam nustatyta nuolatinė institucinė globa, sulaukia keturiolikos metų amžiaus, nuolatinė globa savaime, be papildomo sprendimo transformuojasi į nuolatinę rūpybą. Tokią išvadą leidžia daryti CK 3.258 str., kuriame nustatyti globos ir rūpybos pasibaigimo pagrindai, bei CK 3.247 str. 1 d., kurioje numatyta, kad nepilnamečiui sulaukus 14 metų, jo globa pasibaigia, o globėjas tampa rūpintoju be papildomo sprendimo. Būtent toks aiškinimas leidžia visapusiškai apsaugoti vaiko teises ir interesus, nes priešingas aiškinimas reikštų, kad, vaikui sulaukus 14 metų amžiaus, juo niekas nebeprivalo rūpintis (CK 3.247 str. 1 d., 3.258, 3.261 str.).

Hipotetiškai globėjas gali bandyti neigti savo kaltę, jei tarkim vaikas globojamas neseniai, jo neperspėjo dėl globotinio sunkaus charakterio, o perauklėjimui dar nepakako laiko. Deja kaltė preziumuojama, nors ta prezumpcija problematiška. Reikia paminėti, kad pagal CK 6.277 str. tėvams apribojus tėvų valdžią, jiems neiškils atsakomybė už padarytą vaiko žalą. Tačiau tokie tėvai atsako už žalą jei padariusiam vaikas dar nėra perduotas globėjų priežiūrai. Globėjų pareiga atlyginti žalą išlieka ir kai vaikas tampa pilnametis arba įgyja turto. Tokia pareiga išlieka ir institucijoms. Fizinio asmens globėjo ir globėjo institucijos teisinės pareigos ir atsakomybė išlieka vienoda, nors vertėtų pamastyti ar tikrai taip turėtų būti. Nei tėvai, nei globėjai nei institucijos atliekančios globėjo pareigas neįgyja regreso teisės iš žalą padariusio nepilnamečio turto. Tačiau jeigu globėjas miršta, iš kurio būtų galima išieškoti, o tapęs pilnamečiu vaikas turi pakankamai turto, teismas, atsižvelgdamas į šalių turtinę padėtį ir kitas bylos aplinkybes (pvz., kai žala padaryta sveikatai) ir vadovaudamasis CK 1.5 straipsniu, turi teisę visiškai ar iš dalies priteisti žalos atlyginimą iš žalą padariusio asmens.

CK nėra aptarti atvejai, kaip sprendžiama tėvų ir globėjų civilinė atsakomybė ir kaip atlyginama žala laikinosios globos atveju. Laikinosios globos atvejais tėvai įgyvendina tėvų valdžią tiek kiek jie tai gali padaryti. Jie yra atsakingi už savo vaiko veiksmus netgi tada kai vaikus globoja globėjai, nebent jie negali savo tėvų valdžios įgyvendinti esant objektyvioms aplinkybėms, kurios galėtų paneigti jų kaltę, pvz. liga, psichikos sutrikimas etc.. Tačiau jei laikinai tėvai išvyksta iš

79 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. rugsėjo 14 d. nutartis civilinėje byloje Kretingos socialinių paslaugų centras ir D. Bičiūša v O. Kalinauskienė. Civilinė byla Nr. 3K-3-399/2005. Procesinio sprendimo kategorija: 44.5.2.12.

šalies ir informavę VTAT apie išvykimą bei nurodę asmenis atsakingus laikinai už vaikų globą, turės atlyginti vaikų padarytą žalą, jei civilinė atsakomybė nebus aptarta atskirai sutartyje.

Pagal CK 2.8 str. nepilnametis nuo 14 iki 18 metų sandorius sudaro patys turėdami rūpintojų sutikimą. Sutikimo forma turi atitikti sandorio formą. Sandoriai, sudaryti be atstovų pagal įstatymą sutikimo, galioja, jeigu tokį sutikimą duoda rūpintojas ir, jeigu toks sandoris nepilnamečiui naudingas.

Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų už skolas atsako, taip pat kaip ir už prisiimtas sutartines prievoles.

Nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų padarytos žalos klausimus reglamentuoja CK 6.276 str. 1-3 d. nuostatos. Nepilnametis atsako bendrais pagrindais. Taigi, jis pats yra atsakomybės subjektas. Tačiau tais atvejais kai toks nepilnametis neturi turto ar pajamų, kurių pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, atitinkamą žalos dydį turi atlyginti jo rūpintojas, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jo kaltės. Tas pats galioja ir rūpybos institucijoms.

Visiškai neaišku, kaip žalos atlyginimo perkėlimas galimas laikinosios rūpybos atvejais, kai žalą padarė nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų.

Galima manyti, kad išnykus laikinoms priežastims ir tėvams vėl pradėjus pilnai įgyvendinti tėvų valdžią, rūpintojai gali kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo padalijimo su tėvais, ar net perkėlimo tėvams, jei įrodytų, kad žala atsirado dėl objektyvios tėvų kaltės.

Tėvų, rūpintojų pareiga atlyginti žalą pasibaigia kai padaręs žalą nepilnametis asmuo sulaukia pilnametystės, taip pat kai jis iki pilnametystės įgyja turtą, pajamų, kurio pakanka žalai atlyginti. Tas pats galioja ir nepilnamečiams kurie įgyja visišką veiksnumą emancipacijos būdu ar sudarę santuoką.

Apžvelgus tarp globojamo (rūpinamo) vaiko ir globėjų (rūpintojų) susiklostančius teisinius santykius galima daryti išvadą, kad tie teisiniai santykiai yra ypatingi konstitucinės, daiktinės, prievolinės (apskritai civilinės) teisės požiūriu. Lyginant globėjų (rūpintojų), biologinių tėvų, kaip asmenų, kurie įgyvendina tėvų valdžią vaikams, susiklostančius teisinius santykius su auklėjamais, prižiūrimais vaikais, galima pastebėti, kad jie nors daugeliu atvejų ir sutampa, yra analogiški, bet ne visais atvejais vienodi ir tapatūs visų pirma laiko atžvilgiu, antra - apimtimi. Įgyvendinant šiuos tarpusavio teisinius santykius už netinkamą pareigų atlikimą atsakomybė pasireiškia tėvų bei globėjų (rūpintojų) atžvilgiu nevienodai.

Valstybė turi sukurti tokį teisinį vaiko globos (rūpybos) reguliavimo mechanizmą, kuris skatintų fizinius asmenis globoti rūpintis svetimais vaikais, o ne atvirkščiai - tik sukurti potencialias rizikas vaiko globos (rūpybos) atvejais pablogėti globėjo (rūpintojo) šeimos turtinei padėčiai. Valstybė turi sukurti tokį teisinį vaiko globos (rūpybos) reguliavimo mechanizmą, kuris sukurtų globojamo (rūpinamo) vaiko ir globėjų (rūpintojų) teisių bei pareigų, interesų pusiausvyrą. Jei to

negalima padaryti, valstybė turėtų sukurti kompensacinį mechanizmą globojančių rūpinančių fizinių asmenų atžvilgiu.

V. NEPILNAMEČIŲ GLOBOS (RŪPYBOS) NUSTATYMO BEI ĮGYVENDINIMO PRINCIPAI

Šiame skyriuje autorius nagrinėja nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo bei įgyvendinimo principus bendrai, nes jie autoriaus nuomone vienas su kitu yra betarpiškai susiję. CK, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, EŽTT jurisprudencijoje galima išskirti šiuos principus:

- Vaiko interesų pirmumas;
- Vaiko artimųjų giminaičių pirmumo teisė tapti vaiko globėjais, jeigu tai atitinka vaiko interesus;
- Vaiko globa šeimoje;
- Brolių ir seserų neišskyrimas išskyrus tuos atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus;
- Vaikui, galinčiam išreikšti savo nuomonę, suteikiama galimybė būti išklausytam ir jo nuomonė yra svarbi priimant sprendimus;
- Tėvų teisė matytis, bendrauti su globojamu (rūpinamu) vaiku;
- Vaiko teisė augti šeimoje pas biologinius tėvus.

Reikia pastebėti, kad minėti principai iš viso nebuvo išskirti ir išplėtoti atskirai iki 2001 metų galiojusiam Lietuvos Respublikos Šeimos ir santuokos kodekse. Tad pats faktas, kad kai kurie principai atskirai išskirti ir įtvirtinti dabartiniame CK, rodo, kad vis labiau rūpinamasi žmogaus teisių apsauga negu anksčiau. Akivaizdu, kad Lietuvos įstatymo leidėjui ir rengėjui padaryta didelė teigiama įtaka saugant žmogaus teises Europoje, pasaulyje. Ypač reikėtų išskirti EŽTT sprendimuose išsakytą jurisprudenciją dėl žmogaus teisių apsaugos ir padarytų pažeidimų vaiko globos (rūpybos) atvejais. Reikia paminėti, kad 2008 metais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje byloje Nr. 3K-3-209/2008 tiek kasaciniame skunde, tiek nutarties konstatuojamojoje dalyje pirmą kartą Lietuvoje buvo remtasi EŽTT bylose priimtais sprendimais dėl vaiko globos (rūpybos).

Pirmieji keturi principai yra įvardinti CK kaip vaiko globos (rūpybos) nustatymo principai, likusieji nėra tiesiogiai įvardinti ir įtvirtinti kaip atskiri principai vaiko globos (rūpybos) institute, tačiau autorius susipažinęs su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, EŽTT jurisprudencija norėtų juos išskirti.

Kaip pastebi G.Sagatys CK 3.249 str. įtvirtintus vaiko globos (rūpybos) nustatymo principus reikia suvokti ne kaip faktorius, nulemiančius tam tikros kategorijos asmenų pirmumo teise tapti vaiko globėjais (rūpintojais), bet kaip vertybinius kriterijus, kuriais remiantis kiekvienu konkrečiu atveju parenkamas vaiko globėjas (rūpintojas). Siekiant užkirsti kelią asmens teisių pažeidimams dėl netinkamo vaiko globos (rūpybos) principų praktinio taikymo, svarbu užtikrinti, kad priimami

sprendimai būtų: 1) grindžiami ekspertų (vaiko teisių apsaugos tarnybų, kitų valstybinių ir nevalstybinių organizacijų, susijusių su vaiko teisių apsauga) rekomendacijomis; 2) grindžiami išimtinai vaiko interesų pirmumo principu; 3) priimti tinkamai įtraukus į jų priėmimo procesą visus suinteresuotus asmenis, įskaitant ir patį vaiką.⁸⁰

5.1 Vaiko interesų pirmumas.

Tai pats svarbiausias principas, kuriuo privalu vadovautis visą laiką nuo vaiko paėmimo iš šeimos ir baigiant vaiko gražinimu atgal į šeimą, ar pasibaigus vaiko globai (rūpybai). Vaiko interesų pirmumo principo turinys yra labai įvairus ir priklauso nuo konkrečios situacijos, aplinkybių. Bendrąja prasme šis principas reiškia, kad vaikui turi būti suteikta tokia teisinės apsaugos forma, kokia jam labiausiai garantuotų gerovę, ir labiausiai atitiktų jo interesus. Tai yra, renkantis globėjus, globos (rūpybos) formą, nustatant gyvenamąją vietą, visados turima atsižvelgti, kad svarbiausia yra vaiko interesai. Imantis bet kokių su vaiku susijusių veiksmų, turi būti atsižvelgiama į svarbiausią kriterijų - vaiko interesus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas senato nutartyje pažymėjo, kad vaiko interesai – tai pirmiausia įstatymuose numatytos vaiko teisės ir galimybė šias teises įgyvendinti konkrečioje situacijoje.⁸¹

Pagrindines vaiko teises ir laisves reglamentuoja Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas.

Kaip pastebi civilinio kodekso 3 knygos komentaro autoriai, šio principo įgyvendinimas nustatant vaiko globą (rūpybą) gali pasireikšti dvejopai: parenkant globos formą ir skiriant asmenį globėju ar rūpintoju. Ir vienu, ir kitu atveju būtina vadovautis tik vaiko interesais, būtina atsižvelgti, kokia aplinka jam priimtinesnė, turint omenyje globotinio (rūpintinio), amžių, jo nuomonę ir kitas svarbias aplinkybes.

Parenkant vaikui globos (rūpybos) formą vaiko interesų pirmumo principas visų pirma reiškia, kad būtina atsižvelgti į kitus CK įtvirtintus išvardintus principus: pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus, brolių ir seserų neišskyrimas, išskyrus atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus, siekis vaiką globoti šeimoje.

Reikia pastebėti, kad nustatant vaikui globą (rūpybą) reikia sistemiškai taikyti visus šiuos principus, negalima nei vieno ignoruoti. Kita vertus vaikui globos (rūpybos) formos parinkimas paneigus tam tikrus principus ir įtvirtinant tik vieną kažkurį iš jų galimas tais atvejais, jei toks formos parinkimas labiausiai atitinka vaiko interesus. Šiuo atveju toks vaikui globos (rūpybos) formos parinkimas pateisinamas tik su sąlyga, kad visos su vaiku susijusios aplinkybės buvo išnagrinėtos ir įvertintos visų nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo principų kontekste. Tiek VTAT savo veikloje, tiek teismas nagrinėdamas bylą privalo būti aktyvūs, visapusiškai surinkti,

⁸⁰ Sagatys G. Vaiko teisės į šeimos ryšius, Vilnius: MRU, 2006. p. 304.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1999 12 31 d. nutarimas Nr. 24 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant įvaikinimo bylas“.

ištirti visas aplinkybes, įrodymus, kad būtų kiek įmanoma objektyviau užtikrintas vaiko interesų principas.

Panašiai pastarąją mintį įtvirtino ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo sprendimuose. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje 3K-3-126/2003 leidžia suprasti, kad jeigu susiduria vienu metu keli globos (rūpybos) nustatymo principai, tada turėtume pirmiausia vadovautis vaiko interesų pirmumo principu.⁸² Šioje byloje buvo sprendžiama, kam atiduoti globoti vaikus: artimiesiems giminaičiams ar globėjams, kurie gali geriau pasirūpinti vaikais, ar leisti išskirti brolius ir seseris, ar ne. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje 3K-3-198/2005 dar kartą nurodė, kad vaiko interesų pirmumas yra pagrindinis ir svarbiausias globos nustatymo principas.⁸³ Teismas, nustatydamas globą vaikui ir parinkdamas globėją, turi vadovautis išimtinai vaiko interesais. Įvertinęs byloje surinktus įrodymus, teismas pirmiausia turi nuspręsti, kokia aplinka priimtinesnė pačiam vaikui.

P. Vitkevičius pastebi, kad dėl teisinio reglamentavimo spragų globėjo šeimos statusas pablogėja.⁸⁴ Šeima yra fizinių asmenų susivienijimas, atsirandantis iš santuokos, giminystės bei įvaikinimo, tie asmenys tarpusavy susiję subjektinėmis teisėmis ir pareigomis, nustatytomis šeimos ir kai kurių kitų įstatymų normose. Lietuvos Respublikos valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, 2004 m. gegužės 18 d. įstatymo pakeitimo įstatymo 2 str. 6 p. bandoma tiksliau atsakyti klausimą, kas yra šeima. Pagal šį str. šeima – tai sutuoktiniai arba bendrai gyvenantys asmenys, taip pat susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų vaikai, arba vienas iš tėvų, jų vaikai ir įvaikiai iki 18 metų. Į globėjų (rūpintojų) šeimų sudėtį vaikai, kuriems įstatymo tvarka yra nustatyta globa ar rūpyba, neįskaitomi.

Pagal CK 6.588 str. nuomininko šeimos nariai yra kartu gyvenantys sutuoktinis (sugyventinis), jų nepilnamečiai vaikai, nuomininko ir jo sutuoktinio tėvai. Globotiniai (rūpintiniai) neįeina į šeimos narių sudėtį. Šeimos nariais gali tapti tik teismo tvarka. Dviprasmiška situacija, tarsi siekiama išsaugoti globotinio (rūpintinio) turimas teises, turtinius interesus, kita vertus šiuo atveju globėjui toks globotinio teisinis statusas nenaudingas. Labai prieštaringi santykiai susiklosto globotinio (rūpintinio) ir globėjo (rūpintojo) atžvilgiu - šeiminiai, bet ne šeimyniniai, nes globotinis (rūpintinis) nėra šeimos narys, nors gyvena globėjo (rūpintojo) šeimoje.

82 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje M.Jucius, G.Juciuvienė, Mažeikių rajono savivaldybės administracijos Vaikų teisių apsaugos skyrius v S.Šarapajeva, V.Šarapajevas. Civilinė byla Nr. 3K-3-126/2003. Procesinio sprendimo kategorija: 76.2, 77, 117.

83 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje S.Šarapajeva, V.Šarapajevas v M.Jucius, G.Juciuvienė, Mažeikių rajono savivaldybės administracijos Vaikų teisių apsaugos skyrius. Civilinė byla Nr. 3K-3-198/2005. Procesinio sprendimo kategorija: 82.1, 82.2.2.

84 Vitkevičius.P. Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai. Vilnius: UAB „Justitia“, 2006, p. 38-39.

Akivaizdu, kad esant tokioms vaiko globos (rūpybos) teisinio reguliavimo spragoms esamas teisinis reguliavimas negarantuoja maksimalaus vaiko interesų pirmumo principo įgyvendinimo praktikoje.

Per pastaruosius metus valstybės skiriamos lėšos didinamos globos namuose globojamam vaikui, ir visiškai nedidindamos šeimynose, šeimose, kai visiems akivaizdu, kad aplinka šeimoje, šeimynoje sudaroma palankesnė.⁸⁵ Autoriaus nuomone šiuo metu valstybėje vykdoma finansavimo politika vaiko globos (rūpybos) srityje taipogi nesudaro tinkamų prielaidų vaiko interesų pirmumo principo įgyvendinimui praktikoje.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje šiuo metu globėjais (rūpintojais) tampama tik iš altruizmo, susiformavusio krikščioniško požiūrio pasirūpinti artimu, giminaičiu. Valstybė tiek teisinėmis, tiek organizacinėmis priemonėmis turėtų daugiau paremti vaikus globojančią šeimą, motyvuoti, kad dėmesys, susidomėjimas, noras globoti šeimoje išliktų. Būtina tobulinant teisinį reglamentavimą apibrėžti vaiko globos (rūpybos) institutą taip, kad globėjo (rūpintojo) teisinė padėtis nepablogėtų. Valstybinis finansavimas pagal vaiko globos organizavimo formas šiuo metu yra nenuoseklus ir neracionalus. Visa tai nesudaro tinkamų prielaidų vaiko interesų pirmumo principo įgyvendinimui praktikoje.

Nagrinėjant vaiko interesų pirmumo principo sampratą globėjo ar rūpintojo paskyrimo kontekste, galima išskirti tokias problemas: nėra tinkamos ruošimo sistemos, kai kurie teisės aktuose suformuluoti reikalavimai tapti globėju ar rūpintoju yra nevisai pagrįsti.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius apibendrinime „Dėl problemų ir tendencijų įvaikinimo ir globos srityje“ pastebėjo, kad nėra vieningos globėjų rengimo sistemos, nepakankamas globėjų (rūpintojų) pasiruošimas globoti (rūpintis) vaiką, būtina vykdyti artimųjų giminaičių – globėjų mokymus, teisės aktuose siūlytina įtvirtinti įpareigojimą būsimiems globėjams be kitų dokumentų, pateikti ir psichologo išvadą.

Išanalizavus reikalavimus asmeniui, norinčiam tapti vaiko globėju (rūpintoju), galima pastebėti kad jie iš esmės yra logiški ir pagrįsti nukreipti visų pirma į vaiko interesų principo užtikrinimą, vaiko saugumą. Tačiau reikalavimas, kad asmenys, norintys tapti vaiko globėjais ar rūpintojais, neprivalo turėti pedagoginių ar psichologijos reikiamą žinių kiekį, globėjo patirties vertinant vaiko interesų principo atžvilgiu yra neigiamas dalykas. Autorius manytų, kad specialus tam tikras išsilavinimas, reikiamas žinių bei įgūdžių, patirties kiekis būsimiems globėjams (rūpintojams) yra reikalingas.

Yra buvęs atvejis, kai artimieji giminaičiai (jauna bevaikė sutuoktinių pora) paėmė geriausių norų bei siekių kupini nuolatinei globai vaiką, tačiau vėliau bendraujant su globotiniu susidūrė su

85 Vaikų globėjai sako bankrutuojantys. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-10-02], Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=18713635>>.

rimtomis problemomis. Šie globėjai atsisakė savo globėjų pareigų, nes dėl patirties ir reikiamų auklėjimo įgūdžių stokos tiesiog negalėjo tinkamai atlikti pareigų.

Civilinio kodekso komentaro autoriai laikosi principinės nuostatos (nuostata taip įvardinta tiesiogiai ir CK), kad asmuo, teistas už tyčinius nusikaltimus, negali būti skiriamas vaiko globėju (rūpintoju).⁸⁶ Šį pagrindą būtina taikyti tiek tuo atveju, kai asmens teistumas neišnykęs, tiek tuo atveju, kai teistumas išnykęs. Pakanka vien fakto, kad asmuo buvo nuteistas už tyčinį nusikaltimą.

Autorius laikosi lankstesnės nuomonės. *Atrenkant fizinius asmenis būti vaiko globėjais (rūpintojais) reikia atsižvelgti į tai, ar pretenduojančių asmenų tapti globėjais (rūpintojais) teistumas išnykęs, už kokius tyčinius nusikaltimus teistas, galbūt globėjas buvo teistas už tam tikrus nusikaltimus, kurių veikos dabar nebėra baudžiamajame kodekse kriminalizuotos, nusikaltimas nelygu nusikaltimui ir šį reikalavimą vertinti vadovaujantis protingumo principu.*

Norint tapti globėju šeimoje nėra reikalavimo, kad abu sutuoktiniai taptų globėjais. Tad jei vienas pretendentų į globėjus neatitinka šio reikalavimo, juo gali būti kitas sutuoktinis, atitinkantis reikalavimus. Žinoma parenkant šeimą globai atsižvelgiama į visų šeimos narių moralines savybes. Tačiau nesant reikalavimui, kad globėjais taptų šeimoje abu sutuoktiniai, visada atsiranda tikimybė, kad įtartinas savo moralinėm savybėm, elgesiu asmuo po santuokos nutraukimo gali įsilieti naujai kaip partneris, sutuoktinis į globėjo šeimą. Tad autorius mano, kad *tikslinga būtų nustatant globą (rūpybą) šeimoje globėjais paskirti pagal nustatytus reikalavimus abu sutuoktinius (partnerius), o taip pat nustatyti abiems atsakomybę. Toks reikalavimas atitiktų siekį nustatyti bei įgyvendinti vaiko globą (rūpybą) atsižvelgiant į vaiko interesus.*

Verčia sunerimti faktai, kad 2007 metus buvo teismo sprendimu nušalinti nuo pareigų 24 vaiko globėjai (rūpintojai), per 2006 metus – 30, 2005 metus - 29.

Pateisinamos objektyvios priežastys, kai miršta globėjai, tačiau reikia vengti visom įmanomomis priemonėmis, kad būtų kuo mažiau globėjų (rūpintojų) nušalinimų dėl netinkamai atliekamų pareigų. Bet koks globėjų (rūpintojų) keitimas sukelia globojamam (rūpinamam) vaikui papildomai stresą, emocinį nesaugumą. Vaikas yra nesusiformavusi asmenybė, lengvai emociškai, psichologiškai pažeidžiamas, bet koks supančios artimos aplinkos keitimas (tuo pačiu ir globos (rūpybos) formos keitimas) yra trauma vaikui kaip besiformuojančiai asmenybei. Atsižvelgiant į vaiko interesus net jo gražinimas į biologinę šeimą tam tikrais atvejais turi būti gerai pamatuotas ir įvertintas.

Vaiko globa (rūpyba) – labai atsakingas ir sudėtingas procesas. Įgyvendinant vaiko interesus pirmumo principą labai svarbu, kad asmenys, kuriuos ketinama skirti vaiko globėjais ar tėviais, būtų tinkamai tam parengti, tuo pačiu reikia sudaryti tokias teisines prielaidas, kad jos skatintų fizinius asmenis šeimose vaikus globoti (rūpintis), o ne atvirkščiai.

⁸⁶ Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Trečioji knyga. Šeimos teisė : Komentarai. Vilnius : Justitia, 2002, p. 504.

Lyginant su reikalavimais, keliamais asmenims, norintiems globoti vaiką šeimoje, šeimynos tėvams keliami reikalavimai yra didesni. Atitinkamo išsilavinimo arba patirties reikalavimas nustatytas, siekiant užtikrinti, kad globėjas (rūpintojas) turėtų pakankamai profesinių žinių, reikalingų globojamiems (rūpinamiems) vaikams auklėti. Labai abejotini suformuluoti reikalavimai turėti aukštąjį arba aukštesnįjį socialinį, pedagoginį, socialinį pedagoginį, psichologinį ar medicininį išsimokslinimą, bei turėti ne mažiau kaip 2 metus darbo patirties atliekant vaiko globėjo (rūpintojo) pareigas šeimoje, šeimynoje arba vaikų globos institucijoje, jei neturi reikalaujamo išsimokslinimo.

Šeimynos veikla nėra komercinė veikla. Iš tokios veiklos neįmanoma materialiai pralobti, globojimas šeimynoje nėra šiaip kokia profesija, kurią būtų galima prilyginti kitoms profesijoms (nors ir gauna tam tikras soc. garantijas, užmokestį, tačiau pats šeimynų skaičius Lietuvoje yra mažas). Vaiko globa (rūpyba) šeimynoje yra sudėtingesnė globos (rūpybos) forma, kadangi šeimynoje, palyginus su šeima, auga gana daug vaikų, turinčių skirtingus poreikius, interesus, charakterius. *Suprantamas siekis apsaugoti nuo galimos rizikos, bet reikėtų taipogi suprasti, kad šeimyninę globą valstybė turi skatinti visais įmanomais būdais. Autoriaus nuomone tikslinga peržiūrėti šiuos reikalavimus.*

Autorius manytų, kad vaiko interesų pirmumo principo samprata yra kur kas platesnė, neapsiriboja vien tik tinkamu globos (rūpybos) formos parinkimu bei tinkamu asmens paskyrimu globėju ar rūpintoju.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2006 metų ataskaitoje pastebėjo, kad vaiko teisių ir pareigų apimtis nepriklauso nuo to, ar jis auga šeimoje, šeimynoje ar kitokios formos globos institucijoje. Šeimynoje vaikas neįgyja daugiau teisių, taip pat jų apimtis nesumažėja.⁸⁷

Vaiko interesų pirmumo principas taikomas labai plačiai, pradedant tėvų valdžios apribojimu, valstybės intervencija į šeimos santykius, ir baigiant vaiko globos (rūpybos) pasibaigimu. Šio principo turi būti paisoma visą laiką: nustatant vaiko globą (rūpybą), parenkant jos formas, vykdant globėjų atranką, keičiant formas, vykdant priežiūrą, priimant sprendimus dėl vaiko bendravimo su biologiniais tėvais, artimaisiais giminaičiais, panaikinant vaiko globą (rūpybą). Kiekvienu individualiu atveju šio principo turinys bus skirtingas, tad pasakyti, kad šis principas reiškia tai ir tik tai, yra neįmanoma.

Šiuo metu praktikoje, autorius nuomone, egzistuoja rimta rizika nustatant vaiko globą (rūpybą) Lietuvos Respublikoje. Pagal savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų duomenis, 2007 m. Lietuvoje globa buvo nustatyta 33 vaikų, turinčių užsienio valstybių pilietybę, iš jų 17 šeimose. Kaip pastebi G.Sagatys parenkant vaiko globos formą ir rūšį bei skiriant konkrečius globėjus turi būti atsižvelgta į vaiko asmenybės formavimo vientisumą: tėvų ir vaiko religinius bei filosofinius

⁸⁷ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-01-03], Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs/KPXAZCHB.DOC>>.

įsitikinimus, taip pat į būtinybę puoselėti kultūrinį vaiko identitetą. Ši taisyklė logiškai išplaukia iš EŽTK Pirmojo protokolo 2 str. įtvirtintos nuostatos, įpareigojančios valstybę gerbti tėvų religinius ir filosofinius įsitikinimus parenkant vaikų mokymą ir švietimą⁸⁸. Daugėjant globos nustatymo vaikams užsienio piliečiams atvejų reikėtų į šį momentą labai atsižvelgti.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje 26 str. pasakyta, kad tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.

Ši konstitucinė nuostata reiškia, kad niekas negali nurodinėti, kaip globėjai privalo rūpintis globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu. Tačiau šią konstitucinę nuostatą derinant su EŽTK Pirmojo protokolo 2 str. nuostata reikia turėti omenyje, kad dar iki parenkant vaiko globėjus, rūpintojus svarbu išsiaiškinti, kiek vaikas jau turi perėmęs kultūrinių, tautinio identiteto ir religinių vertybių. Akivaizdu, kad musulmonas 10 metų vaikas įmestas į krikščionišką šeimą bei verčiamas atsisakyti savo pažiūrų, identiteto, jausis sutrikęs, nesaugus, psichologiškai prievartaujamas. Tokia aplinka akivaizdžiai neatitinka vaiko interesų.

Parenkant kitataučiui, kitos rasės, tikėjimo, kultūros vaikui globos (rūpybos) aplinką reikia labai atsižvelgti į visas konkrečias aplinkybes, kurios gali būti reikšmingos: vaiko amžių, ar turi jis kitus brolius, seseris, jų amžių, ar turi jis artimųjų giminaičių, kokie atstumai skiria artimuosius giminaičius nuo vaiko, ar reali perspektyva vaikui sugrįžti į biologinę šeimą ir t.t. Šiuo atveju objektyvus visų reikšmingų aplinkybių ištyrimas, įvertinimas leistų įgyvendinti tiek vaiko interesų pirmumo principą, tiek išvestinį pagarbos vaiko tautiniam religiniam identitetui, minties bei įsitikinimų laisvės principą.

Kita vertus globėjas įgyvendindamas pareigas turi visišką laisvę savo globotinius religiškai ir doroviškai auklėti pagal savo įsitikinimus. Kaip pavyzdys – Lietuvoje globėjas iki kol globojamam vaikui sueis 14 metų, nusprendžia už vaiką, kokias pamokas jam lankyti mokykloje – tikybos ar etikos.

Vaiko interesų pirmumo principas yra absoliutus, jo privaloma paisyti tiek nustatant, tiek įgyvendinant vaiko globą (rūpybą). Šio principo turinys kiekvienu individualiu atveju yra skirtingas, tačiau galima teigti, kad pati bendriausia ir būtina jo realizavimo prielaida yra tai, kad priimti bet kokius su vaiku susijusius sprendimus bei nuspręsti kas yra geriausia vaikui leidžia tik visų reikšmingų aplinkybių ištyrimas bei įvertinimas. Tik įgyvendinus šį principą galima įgyvendinti ir kitus vaiko (rūpybos) principus.

5.2 Kiti nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo bei įgyvendinimo principai kaip vaikų interesų pirmumo principo išdava

a) Pirmumo teisę tapti vaiko globėjais turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus.

⁸⁸ Sagatys G. Vaiko teisės į šeimos ryšius. Vilnius: MRU, 2006. p. 270.

Parentant vaiko globėjus pirmiausia JTO Vaiko teisių konvencijoje yra įtvirtinta principinė nuostata, kad nė vienas vaikas negali būti paliktas be globos ir priežiūros. Tačiau vaikui, netekusiam tėvų globos, ypač aktualu parinkti tinkamus globėjus. Atsižvelgiant į vaiko interesus yra būtina (jeigu yra galimybė) išsaugoti vaiko giminystės ryšius, tai susiję su vaiko teise išsaugoti savo identiškumą, todėl yra teikiama pirmumo teisė tapti globėjais vaiko artimiesiems giminaičiams.

Tai nėra absoliutus principas, jo galima nesilaikyti, jeigu artimieji giminaičiai neturi tinkamų gyvenimo sąlygų, kad vaikas galėtų deramai augti ir būtų patenkinti jo būtiniausi poreikiai, jeigu gyvenimas su artimaisiais aplinkoje trikdytų normalų jo vystimąsi.

Visi nepilnamečių globos (rūpybos) institutuose taikomi principai, išskyrus Vaiko interesų pirmumo, nėra absoliutūs. Tai dar kartą patvirtino Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje 3K-3-126/2003. Pats faktas jog globėjais nori tapti seneliai dar nereiškia, kad sprendimas vaikams skirti globėjais (rūpintojais) senelius yra geriausias. Visų pirma vaiko interesų pirmumas sudėlioja visus eiliškumo taškus praktikoje taikant principus. Artimoji giminystė savaime nereiškia, kad vaikai jos aplinkoje jausis geriausiai ir saugiausiai.

CK 3.269 str. 7 d. sakoma, globėju (rūpintoju) gali būti asmuo ne vyresnis 65 metų, išskyrus artimuosius giminaičius, jei jis nori globoti jaunesnį kaip dešimties metų vaiką. Viena vertus gali būti tokie atvejai kai globoti imasi asmenys tarkim 63 metų, o jo sutuoktinis - 73 metų. Formaliai jaunesnis sutuoktinis atitinka šį amžiaus kriterijų, ir kol kas nėra reikalavimo, kad formaliai šeimoje globėjais (rūpintojais) turėtų būti abu visus reikalavimus atitinkantys sutuoktiniai. Kita vertus kol kas nustatant vaiko globą (rūpybą) šeimoje įtvirtinta tik asmeninė vieno fizinio asmens atsakomybė. Diskutuotina ši nuostata leidžianti netaikyti amžiaus apribojimo artimiesiems giminaičiams ir dėl to, kad vis dažniau pasitaiko praktikoje atvejų, kai vyresni nei 65 metų artimieji giminaičiai (dažniausiai tai seneliai) nebegali tinkamai atlikti savo globėjų, rūpintojų pareigų, ypač kai vaikas yra sulaukęs paauglystės amžiaus. Kaip pavyzdys galėtų būti 2006 metų atvejis Anykščių raj.: dėl to, kad močiutė nesugebėjo tinkamai vykdyti globėjos pareigas savo anūkui, Anykščių rajono apylinkės teisme globojusiai močiutei buvo iškelta byla dėl nušalinimo nuo vaiko nuolatinės globėjos pareigų.⁸⁹

Autoriaus nuomone įstatymų leidėjui reikėtų atidžiai dar kartą peržiūrėti ir įvertinti fizinių globėjų (rūpintojų) atrankos kriterijus, o taip pat globėjų (rūpintojų) sutuoktinių atsakomybės klausimus turint omenyje, kad už vaiko globą (rūpybą) šeimoje atsakingi yra abu sutuoktiniai.

Vaiko globa (rūpyba) yra didžiulė atsakomybė ir rizika. Šiuo metu pakankamai nemažas vaikų skaičius yra globojami (rūpinami) artimųjų giminaičių lyginant su kitais giminyste nesusijusiais globėjais (rūpintojais). *Pagrindinė pirmumo teisę tapti vaiko globėjais turi vaiko artimieji giminaičiai principo įgyvendinimo sėkmės priežastis yra ta, kad artimieji imasi šios*

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigos 2006-05-10 pažyma dėl A.Š. skundo tyrimo.

atsakomybės dėl krikščioniškų vertybių, dėl moralinių priežasčių. Valstybė turėtų skatinti ne tik vaiko globą (rūpybą) šeimose apskritai, bet ir vaiko globą (rūpybą) artimųjų giminaičių šeimose. Pats principas reiškia ne vien tik teismo sprendimus vaiko globos (rūpybos) nustatyme, bet ir eilę valstybės organizacinių sprendimų.

b) Vaiko globa šeimoje.

Nuo pat pirmųjų kūdikio gyvenimo akimirų prasideda jo socializacijos procesas, kurį galima apibūdinti kaip egzistuojančių elgesio normų ir vertybių sistemų, socialinių vaidmenų interiorizaciją, socialinės patirties perėmimą bei atgaminimą asmenybės veiklos ir bendravimo metu. Taigi šeima yra svarbiausia terpė, kurioje vaikas gali sėkmingai augti, vystytis ir tobulėti. Nesant galimybei vaikui augti savo tėvų šeimoje pirmumo teisė teikiama vaiko globai šeimoje, jeigu tai nepažeidžia vaiko interesų.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 38 str. 6 d. įtvirtina tėvų pareigą auklėti ir išlaikyti savo vaikus. Šios pareigos vykdymas neįmanomas be nuolatinio bendravimo su vaiku, rūpinimosi jo materialine ir dvasine gerove.

c) Brolių ir seserų neišskyrimas išskyrus tuos atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus.

Atsižvelgiant į vaiko interesus tai yra vaiko teisė į identiškumą išsaugant šeimos ryšius. Vadovaujantis šia nuostata likusį be tėvų globos vaiką negalima išskirti su broliais ir seserimis, tokiu būdu organizuojant vaiko globą yra būtina ieškoti galimybių brolius ir seseris įkurdinti vienoje globos (rūpybos) vietoje (šeimoje, šeimynoje ar institucijoje).

Šis principas nėra taikomas tais atvejais, kai tai pažeidžia vaiko interesus, pvz. dėl sveikatos būklės vaikui yra reikalinga nuolatinė medicininė priežiūra ir globa ir kt.

Įgyvendinant šį principą praktikoje susiduriama su daugybe pavyzdžių, kurie byloja, kad yra daug spręstinių problemų. Labai daug tokių atvejų, kai asmenims apribojus tėvų valdžią ir paėmus iš jų vaikus globoti (rūpintis) vėliau gimsta dar vaikų. Susidaro dažnos situacijos, kai vieniems vaikams nustatyta globa (rūpyba) šeimoje, o kiti broliai ir seserys, gimę po teismo sprendimo apriboti tėvų valdžią, ir toliau auga biologinėje šeimoje. Pats tėvų valdžios apribojimo faktas savaime nereiškia, kad yra teisinis pagrindas steigti globą vėliau gimusiam vaikui. Reikia iš naujo formaliai konstatuoti, kad tokių tėvų elgesys nepasikeitė ir kad objektyviai yra aplinkybės, kurios įrodo, kad ir šiuo naujai gimusiu vaiku nesirūpina ar netinkamai auklėja biologiniai tėvai. Tad kyla klausimas, kaip įgyvendinti *brolių ir seserų neišskyrimo* principą tokiais atvejais? Arba kaip įgyvendinti šį principą kai jis konkuruoja su kitu principu - *vaiko globa šeimoje*, ypač kai yra daug tų brolių ir seserų. Akivaizdu, kad tokiais atvejais privalu vadovautis *vaiko interesų pirmumo* principu, kas reikštų, jog vaikus nebūtų galima išskirti ir reiktų juos globoti šeimynoje ar globos institucijoje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus atlikto tyrimo duomenimis brolių ir seserų neišskyrimo principas pažeidžiamas Lietuvoje gana dažnai. Pasak R. Šalaševičiūtės, 2006 m. buvo išskirti 664, o 2007 m. – 688 vaikai. Viena nepateisinamų priežasčių yra ta, kad ne visos savivaldybės turi globos namus. R. Šalaševičiūtė pažymėjo, jog vaikų išskyrimą įtakoja suformuota klaidinga praktika, jog prioritetą geriau skirti apgyvendinimui šeimoje, nei vadovaujantis brolių ir seserų neišskyrimo principu visus šeimos vaikus palikti globos institucijoje“. Reikėtų laikytis Europos Sąjungos valstybių praktikos, kad brolius ir seseris galima išskirti tik sudarius ir užtikrinus sąlygas jų nuolatiniam bendravimui.⁹⁰

Reikėtų atsižvelgti į EŽTT sprendimą byloje *Olsson v. Sweden*,⁹¹ kur buvo pažeistas ne tik vaiko interesų principas, bet taipogi ir brolių bei seserų neišskirimo principas. Teismas konstatavo, kad trijų vaikų atskyrimas nuo tėvų, apgyvendinant juos atskiruose globos namuose toli nuo tėvų ir brolių bei seserų (vieną iš vaikų - net už 600 km nuo kitų), pažeidžia EZTK 8 str. įtvirtintą asmens teisę, kadangi tai savaime užkerta kelią tiesioginiam ryšiui tarp šeimos narių išsaugoti. Bendravimo apribojimai, nulemti didelio atstumo tarp atskirtų vaikų ir jų tėvų, anot Teismo, nepagrįstai suvaržo asmens teisę į šeimos gyvenimą, dėl ko kiti faktoriai (tinkamų globos namų trūkumas ar tėvų nenoras bendradarbiauti) negali proporcingai pateisinti tokio teisės suvaržymo pagal EZTK 8 str. 2 d..

Lietuva sąlyginai nėra didelė šalis ir geografiniai atstumai nėra kliūtis užkertant kelią biologiniams tėvams, artimiesiems matytis, bendrauti su vaiku. Šiuo metu Lietuvoje nėra tikslios oficialios statistikos, kiek vaikų globojami atskirai, išskirti, o ne kartu.

Brolių ir seserų neišskyrimo principo samprata autoriaus nuomone būtų suprantama tik siaurai, o ne plečiamai, ir principo įgyvendinimas reiškia tik tai, kad teismai priimdami sprendimus dėl vaiko globos (rūpybos) nustatymo, formos parinkimo, VTAT parinkdamos globėjus (rūpintojus) turi neišskirti tuo metu visus žinomai esančius brolius ir seseris.

d) Vaiko teisė augti šeimoje pas biologinius tėvus

CK 3.165 str. nustatytas tėvų asmeninių teisių ir pareigų turinys. Atlikdami savo pareigas, tėvai, palyginti su kitais asmenimis, turi pirmumo teisę. Tai reiškia, kad tėvams suteikta pirmumo teisė auklėti vaiką, rūpintis jo sveikata, dvasiniu ir moraliniu ugdymu, taip pat spręsti kitus su juo susijusius klausimus. Tik kai nėra vienas iš tėvų negali rūpintis vaiku, ši pareiga gali būti perduota kitiems asmenims.

Vaiko teisė augti šeimoje pas biologinius tėvus yra viena iš pagrindinių nuostatų nustatant bei prižiūrint vaiko globą (rūpybą). Šia nuostata dažnai vadovaujasi EŽTT priimdamas bylose

90 R.Šalaševičiūtė: už brolių ir seserų išskyrimą Lietuvai gresia sankcijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-11-30], Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=19427343>>. Minėtas Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tarnybos tyrimas kol kas autoriaus žiniomis dar nepaskelbtas viešai, Lietuvos aukščiausiasis teismas nėra paskelbęs išaiškinimo, kaip reikia praktikoje taikyti šį principą.

91 Europos žmogaus teisių Teismo 1988 m. kovo 24 d. sprendimas byloje *Olsson v Sweden* // appl. 10465/83.

sprendimus bei vertindamas globėjų (rūpintojų), valstybės institucijų konkrečius veiksmus vaiko atžvilgiu.

Praktikoje galimos dvejopos skirtingos situacijos: teisės vaikui augti šeimoje pas biologinius tėvus atkūrimas, kai vaikas globojamas ne pagal įstatymą ar teismo sprendimą ir kai vaikas globojamas pagal įstatymą ar teismo sprendimą. Ir vienu ir kitu atveju turi būti priimami sprendimai atsižvelgiant visų pirma į vaiko interesus.

CK 3.168 str. 3 d. nustatyta, kad tėvai turi teisę reikalauti gražinti jiems nepilnamečius vaikus iš kiekvieno asmens, laikančio juos pas save ne pagal įstatymą ar teismo sprendimą. Gali būti, kad vaikas patenka kitų asmenų globon ir pradeda su jais gyventi dėl netinkamo tėvų (tėvo, motinos) elgesio su juo. Jei nenustatoma, kad yra pagrindas riboti tėvų valdžią, tai tokiu atveju vaiką būtina gražinti tėvams (tėvui, motinai). Tėvams (tėvui, motinai) išvykus, sergant ar susiklosčius kitoms aplinkybėms, dėl kurių jie negali atlikti savo pareigų, vaikas gali teisėtai būti su kitais asmenimis, jeigu teismas nusprendžia atskirti jį nuo tėvų ir paskiria jam globėją. Nesant tokio sprendimo ir tėvams (tėvui, motinai) reikalaujant gražinti vaiką, pripažįstama, kad šis pas kitus asmenis atsidūrė ne pagal įstatymą. Šios kategorijos bylose sprendžiamas ne tik tėvų pirmumo teisės auklėti ir auginti savo vaiką, bet ir vaiko teisės augti ir bręsti tinkamomis sąlygomis klausimas. Dėl to teismas, sprenddamas tėvų (tėvo, motinos) reikalavimą gražinti vaiką ir priešinį asmenų, laikančių vaiką su savimi ne pagal įstatymą ar teismo sprendimą, reikalavimą apriboti tėvų (tėvo, motinos) valdžią, turi išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių vaikas atsidūrė pas kitus asmenis, kiek laiko ten buvo, ar tėvai (tėvas, motina) tinkamai atliko savo pareigas kol jis pradėjo gyventi su kitais asmenimis, taip pat ar tėvai (tėvas, motina) reikalauja jį gražinti, siekdami sąžiningai ir savanoriškai atlikti pareigas ar kitais sumetimais, ar yra tarp vaiko emocinis ryšys, ar reikia jį atkurti.

Beje reikia paminėti, kad taikant šį principą būtina atsižvelgti į tai, kad gan dažnai galimos situacijos, kai vaikui nustatoma laikinoji globa, tėvai turi prigimtine teisę rūpintis, auklėti vaiką, tačiau taikant vaiko interesų principą vaikas neduodamas augti į biologinę šeimą dėl nesusikūrusių ar nutrūkusių šeimos ryšių tarp vaiko ir tėvų. Pvz. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byla 3K-3-530/2006, kur buvo konstatuota, tokia situacija:⁹² vaiko tėvai susituokė, vėliau ištuoką įregistravo, tėvas ištuokos byloje ginčijo tėvystę, tėvystė nebuvo paneigta. Po tėvų ištuokos vaikas liko gyventi su motina. Teismo sprendimu iš vaiko tėvo priteistas išlaikymas, kurio vėliau vaiko motina atsisakė. Po santuokos nutraukimo vaiko tėvai sudarė naujas santuokas. Vaiko motina žuvo. Vaikas nuo pat gimimo negyveno, tik epizodiškai bendravo su tėvu. Dėl to nesusiformavo vaiko ir tėvo artimi ryšiai. Vaiko motinai žuvus ir iš artimiausios vaiko aplinkos pasitraukus jos sutuoktiniui, kurį vaikas turėjo vertinti kaip tėvą, vaiko artimiausi žmonės yra motinos tėvai ir dėdė (motinos brolis),

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 23 d. nutartis nuasmenintoje civilinėje byloje A. A. v I. F., Česlavas (Č.) F. Civilinė byla Nr. 3K-3-530/2006. Procesinio sprendimo kategorija: 77.5; 77.4.2 (S).

su kuriais yra susiformavęs stiprus vaiko emocinis ryšys. Su jais vaikas jaučiasi saugiausiai. Teismai nurodė, kad psichologo išvadoje pateikta rekomendacija vaiką palikti jam įprastoje aplinkoje iki bus atstatyti vaiko ryšiai su tėvu. Vadovaujantis vaiko interesais vaikas buvo paliktas laikinai globoti pas senelius, kol byla bus išnagrinėta iš naujo ir atstatyti vaiko ryšiai su biologiniu tėvu.

Reikėtų paminėti EŽTT nagrinėtą bylą Margaretta ir Roger Andersson prieš Švediją, kur teismas kėlė klausimą, ar pritaikytos priemonės buvo skirtos šeimos sujungimo tikslui pasiekti⁹³. EŽTT pažymėjo, kad „tėvo ir vaiko teisė į šeimos gyvenimo gerbimą apima ir valstybės taikomas priemones, skirtas šeimos susijungimui (vaiko grąžinimui į šeimą) pasiekti. Švedijos vyriausybė nesugebėjo pakankamai tiksliai įrodyti, kad pritaikytos griežtos priemonės buvo būtinos siekiant pareiškėjų šeimos susijungimo. Dėl to šios priemonės laikytinos neproporcingomis teisėtiems tikslams pasiekti ir nebūtinomis demokratinėje visuomenėje“.

Įgyvendinat vaiko teisę augti šeimoje pas biologinius tėvus reikia turėti omenyje, kad nors ir labai svarbu tai siekti įgyvendinant vaiko globą (rūpybą), tačiau nereikėtų paisyti aklai, kaip ir kitus principus įgyvendinant svarbiausia atsižvelgti į vaiko interesus.

e) Vaikui, galinčiam išreikšti savo nuomonę, suteikiama galimybė būti išklausytam ir jo nuomonė yra svarbi priimant sprendimus.

Pagal JTO Vaiko teisių konvenciją viena iš pagrindinių vaiko teisių yra teisė suformuluoti savo pažiūras ir laisvai jas reikšti visais su juo susijusiais klausimais. JTO Vaiko teisių konvencijoje nurodyta, jog vaikui būtina suteikti galimybę būti išklausytam tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą instituciją bet kokio su juo susijusio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu.

CK ši nuostata tokia formuluote nėra išskiriamas kaip atskiras principas, tačiau autoriaus nuomone tai turi būti suprantama kaip imperatyvi principinė nuostata priimant bet kokius sprendimus dėl vaiko atskirimo nuo šeimos, paėmimo iš šeimos iki globos (rūpybos nustatymo).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje 3K-3-198/2005 nurodė,⁹⁴ kad Vaiko teisių konvencijos 3 str. 1 d. nustatyta, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia yra vaiko interesai. Šios Konvencijos 12 str. nurodyta, kad valstybė garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais, t. y. vaikui suteikiama teisė būti išklausytam ir reikšti savo nuomonę teismo bylos, kurioje sprendžiami su vaiko teisėmis susiję klausimai, nagrinėjimo metu. Ši nuostata yra realizuota CK 3.164 str. 1 d., pagal kurią, kai sprendžiamas bet koks su vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugebančias suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklausytas ir priimant sprendimą į jo norus turi būti

93 Europos žmogaus teisių Teismo 1992 m. vasario 25 d. sprendimas byloje Margaretta and Roger Andersson v Sweden // appl. 12963/87.

94 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje S.Šarapajeva, V.Šarapajevus v M.Jucius, G.Juciuvienė, Mažeikių rajono savivaldybės administracijos Vaikų teisių apsaugos skyrius. Civilinė byla Nr. 3K-3-198/2005. Procesinio sprendimo kategorija: 82.1, 82.2.2.

atsižvelgta, o sprendžiant klausimą dėl globėjo paskyrimo, į vaiko norus turi būti atsižvelgiama ypatingai, t. y. teismui skiriant vaiko globą yra svarbi vaiko nuomonė (CK 3.249 str. 2 d.). Taigi įstatymas numatė, kad geriausiai savo ir būsimo globėjo psichologinį tarpusavio atitikimą gali įvertinti tik pats vaikas, ir todėl skiriant globėją vaikui, kuris sugeba suformuluoti savo norus ir pažiūras, būtina į juos atsižvelgti. Vaikui turi būti užtikrinama tokia auklėjimo ir priežiūros aplinka, kurioje jis galėtų saugiai ir tinkamai augti, vystytis ir tobulėti (CK 3.248 str.).

CK 3.164 str. 1 d. įtvirtintos tokios sąlygos vaikui dalyvauti ginant savo teises: 1) visais su jo interesais susijusiais klausimais vaikas, gebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklašytas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma - per atstovą; 2) į vaiko norus būtina atsižvelgti, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams; 3) išskirtinai į vaiko norus būtina atsižvelgti sprendžiant dėl globėjo (rūpintojo) skyrimo ar įvaikinimo. Sprendžiant klausimą dėl globėjo (rūpintojo) vaikui paskyrimo ar įvaikinimo, vaiko norų turi būti ypač paisoma. Pažymėtina, kad psichologinę savo ir būsimojo globėjo (rūpintojo) tarpusavio atitiktį geriausiai jaučia ir gali įvertinti pats vaikas. Nuo vaiko psichologinės ir emocinės būklės dažnai priklauso galimybė augti deramai, be traumų ir įtampos, todėl, jeigu tik vaikas sugeba suformuluoti savo pažiūras arba dėl jauno amžiaus iš kitų jo veiksmų aišku, kad būsimas globėjas (rūpintojas) ar itėvis jam nepriimtinas, būtina spręsti atsižvelgiant į vaiko norus.

Pažymėtina, kad įstatyme įtvirtinta pareiga atsižvelgti į vaiko norus, sprendžiant globos nustatymo klausimą, nėra absoliuti. Jeigu nenustatoma jokių motyvų, dėl kurių vaikas nenorėtų turėti globėjo ar būti įvaikintas, tačiau jo išreikšta pozicija yra visiškai nepagrįsta arba vaikas klaidingai siekia kokios nors priešingos savo interesams naudos, sprendimas steigti globą ar įvaikinti turėtų būti priimtas. Nustatyti, ar vaikas sugeba išreikšti nuomonę, ir ją išaiškinti gali būti kviečiamas ekspertas psichologas. Teismas savo praktikoje yra pažymėjęs, kad sprendžiant globos klausimus, vaiko nuomonė neturėtų būti vienintelis rodiklis.

f) Tėvų teisė matytis, bendrauti su globojamu vaiku.

Šis principas atskirai nėra išskirtas CK, tačiau pati nuostata gan dažnai minima tiek jame pačiame, tiek žemesnės galios teisės aktuose, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, EŽTT jurisprudencijoje.

Pagrindinės problemos įgyvendinant šį principą yra: neaiškios tėvų bendravimo ribos su globojamu (rūpinamu) vaiku, konfliktiški ir nekonstruktyvūs globėjų santykiai su biologiniais tėvais, artimaisiais giminaičiais, teisingas globos (rūpybos) paskirties suvokimas, vengimas sudaryti tinkamas sąlygas vaikui sugrįžti į biologinę šeimą, adekvačių priemonių taikymas apsaugant vaiko teises, interesus.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos preambulėje suformuluotas principas, kad visapusiška ir darni vaiko raida galima augant šeimoje, jaučiant meilę ir supratimą. Šios

konvencijos 9 str. 3 d. nurodyta teisė nuolat bendrauti su išskirtais tėvais, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais. EŽTK 8 str. įtvirtinta nuostata dėl valstybės pagarbos šeimos gyvenimui pozityviai (1 str. d.) ir negatyviai (2 d.):

1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas;

2. Valstybės institucijos neturi teisės riboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymuose nustatytus atvejus, ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesais siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 9 str. 1 d. nustatyta vaiko teisė į šeimos ryšius. Visos išvardytos vaiko teisės gali būti ribojamos tik tada, jeigu kenkia paties vaiko interesams. Giminytės ryšiams ir šeimai stiprinti nustatyta įstatymo ginama vaiko teisė bendrauti su kitais giminaičiais: konkretūs šios teisės įgyvendinimo būdai nurodyti CK 3.172, 3.176 ir kt. straipsniuose. CK 3.172 str. vaikams garantuojama teisė bendrauti su artimaisiais giminaičiais, o tėvams (jų nesant – globėjams, rūpintojams) nustatyta pareiga sudaryti tokio bendravimo sąlygas. CK 3.176 str. nustatyta tvarka, kuria sprendžiami ginčai dėl vaiko galimybės bendrauti su artimaisiais giminaičiais, t. y. nustatytas artimųjų giminaičių ir vaiko bendravimo teisės priverstinio įgyvendinimo mechanizmas.

Atsakant į klausimą, kokios galimos bendravimo ribos, svarbu išsiaiškinti: ar galima uždrausti vaikui bendrauti su tėvais apskritai; kiek galima ir kokiomis priemonėmis galima įsikišti globėjui (rūpintojui) į tėvų ir vaiko bendravimą, ir kaip kartu išsaugoti bendravimo konfidencialumą, pagarbą privatumui; kokios sąlygos apsprendžia priemonių panaudojimą konkrečiais atvejais.

Šiais klausimais EŽTT pasisakęs ypač gausiai, tačiau eilėje bylų nustatant apribojimus tėvų bendravime su globojamais (rūpinamais) vaikais išskirtini du esminiai momentai:⁹⁵

1. Iš esmės galima riboti pačią bendravimo galimybę tik išimtiniais atvejais. Galima riboti susirašinėjimo slaptumą, naudoti bendravime technines garso, vaizdo fiksavimo priemones, sekti

⁹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai bylose dėl vaikų globos nustatymo ir teisės matytis su vaikais teismui priėmus sprendimą dėl globos (Konvencijos 8 straipsnis): Sprendimai bylose B. v the United Kingdom (kreipimosi numeris (Application no). 9840/82, sprendimo priėmimo data (judgement of) 1987-07-08); Olsson v. Sweden (kreipimosi nr. 10465/83, sprendimo priėmimo data 1988-03-24); Eriksson v Sweden (kreipimosi nr. 11373/85, sprendimo priėmimo data 1989-07-22); Johansen v Norway (kreipimosi nr. 17383/90, sprendimo priėmimo data 1996-08-07); Gnahore v France (kreipimosi nr. 40031/98, sprendimo priėmimo data 2000-09-19); K. and T. v Finland (kreipimosi nr. 25702/94, sprendimo priėmimo data 2001-16-12); Kutzner v Germany (kreipimosi nr. 46544/ 99, sprendimo priėmimo February 2002-02-26); K.A. v Finland (kreipimosi nr. 27751/95, sprendimo priėmimo data 2003-01-14); R. v Finland (kreipimosi nr. 34141/96, sprendimo priėmimo data 2006-03-30); Hokkanen v. Finland (kreipimosi nr. 19823/92, sprendimo priėmimo data 1994-09-23); Nuutinen v Finland (kreipimosi nr. 32842/96, sprendimo priėmimo June 200007-27); Elsholz v Germany (kreipimosi nr. 25735/94, sprendimo priėmimo data 2000-06-13); Glaser v the United Kingdom (kreipimosi nr. 32346/96, sprendimo priėmimo data 2000-09-19); T.P. and K.M. v the United Kingdom (kreipimosi nr. 28945/95, sprendimo priėmo data 2001-05-10); Sahin v Germany (kreipimosi nr. 30943/96, sprendimo priėmimo data 2003-06-08); Hansen v Turkey (kreipimosi nr. 36141/97, sprendimo priėmimo data 2003-09-23); Mihailova v Bulgaria (kreipimosi nr. 35978/02, sprendimo priėmimo data 2006-01-12).

korespondenciją, nutraukti pokalbius, įsikišti, pasitelkti psichologus, kitus ekspertus, jei to reikia vaiko sveikatai ar moralei, teisėms ir laisvėms apsaugoti. Teismas konkrečiose bylose turi nustatyti, ar priemonių, kurios varžytų apribojimus tėvų bendravime su globojamais vaikais, taikymas yra būtinas ir pakankamas tikslams, numatytiems 8 str. 2 d., pasiekti. Šių priemonių naudojimas galimas esant 2 sąlygom – priemonių naudojimas turi būti teisėtas ir būtinas vaiko sveikatai ar moralei, teisėms ir laisvėms apsaugoti. Tai dvi pagrindinės sąlygos, kurias reikia nuolat patikrinti. Būtinumo sąlyga turi būti nuolat patikrinama, neužtenka vieną kartą tai konstatuoti. Taikomos priemonės neturi užkirsti kelio iš esmės vaikui susijungti su biologine šeima.

2. Kiekvienu atveju svarbiausia atsakyti, ar taikoma priemonė atitinka „geriausius vaiko interesus“

Kol kas šiuo metu prieš Lietuvą nėra nei vienos bylos susijusios su vaiko globos (rūpybos) nustatymu, bendravimo apribojimu tarp globojamo (rūpinamo) vaiko ir jo tėvų.

Kaip pastebėjo G.Sagatys, EŽTT palieka gana plačias valstybių dalyvių veiklos ribas apribojant tėvų valdžią, atskiriant vaikus nuo tėvų bei perduodant vaikus viešosios valdžios ar kitų asmenų globon. Kartu ypač jautriai reaguojama į dėl šių priemonių galinčius atsirasti vaikų teisės matytis ir bendrauti su tėvais apribojimus. Pripažįstant, jog šie apribojimai gali sukelti negrįžtamus procesus, galinčius lemti šeimos iširimą, jų taikymo tikslingumo bei pagrįstumo revizijai EŽTT skiriama ypač daug dėmesio.⁹⁶

Tėvams negalima atimti prigimtinės teisės matytis su vaiku, jei tai nepažeidžia vaiko interesų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje 3K-3-1225/2002 pabrėžia, kad Konstitucijos 38 str. 6 d. įtvirtina tėvų pareigą auklėti ir išlaikyti savo vaikus. Šios pareigos vykdymas neįmanomas be nuolatinio bendravimo su vaiku, rūpinimosi jo materialine ir dvasine gerove. Pvz. laikinai globojantis vaiką globėjas išvyksta ilgam laikui nepranešęs VTAT į kitą valstybę. Tokiu būdu pažeidžiama ir tėvų teisė matytis, bendrauti su vaiku.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas periodiškai daro Europos žmogaus teisių teismo sprendimų apibendrinimus. Reikia pastebėti, kad daugeliu atveju tuose apibendrinimuose susijusiose su vaiko globa informacija pateikta turint omenyje vaiko globą plačiąją prasme, kai vaikui dažniausiai reikia globos išsiskyrus tėvams, ir esant šeimos santykiams o ne šeiminiams, kaip kad juos įvardijo P.Vitkevičius. Galima būtų išskirti Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukas „Vaikų globos nustatymo ypatumai, teisė bendrauti su vaikais proceso dėl globos nustatymo metu bei teismui priėmus sprendimą dėl globos“.⁹⁷

96 [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-10-22]. Prieiga per internetą: <<http://www3.mruni.lt/padaliniai/leidyba/jurisprudencija/juris25.doc>>.

97EŽTT sprendimų santraukos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-03], Prieiga per internetą: <<http://litlex.cust.lt/Litlex/LL.DLL?Tekstas=1?Id=98292&Zd=Europos%2B%DEmogaus%2BTeisiu%F8%2BTeismo%2Bsprendimu%F8%2Bsantraukos&BF=4#7z.>>>

Tarptautinėje teisėje yra pripažįstama vaiko teisė nuolat bendrauti su tėvais net tais atvejais, kai su vienu ar abiem tėvais jis yra išskiriamas, jeigu bendravimas nekenkia vaiko interesams. Nesvarbu dėl kokių priežasčių vaikas neteko tėvų globos, daugeliu atveju išlieka vaiko sąsajos su tėvais, noras su jais matytis ir bendrauti, todėl vaiko globėjas (rūpintojas) turi pareigą gerbti vaiko teisę bendrauti su tėvais ir sudaryti sąlygas ją įgyvendinti, jeigu tai nekenkia vaiko interesams (CK 3.271 str.). Ši teisė gali būti ribojama dėl svarbių priežasčių, pavyzdžiui, dėl amoralaus tėvų elgesio, smurto, piktnaudžiavimo alkoholinėmis, narkotinėmis ar kitomis panašiomis medžiagomis ir pan. Nepagrįstas draudimas vaikui bendrauti su tėvais gali būti laikomas netinkamu globėjo (rūpintojo) pareigų atlikimu. Šiuo atveju vaiko teisė bendrauti su savo tėvais turėtų būti aiškinama plačiau ir apimti taip pat vaiko galimybę bendrauti su artimaisiais giminaičiais (seneliais, broliais, seserimis). CK 3.271 str. 6 p. yra įtvirtinta globėjo (rūpintojo) pareiga palaikyti ryšius su vaiko tėvais ir artimaisiais giminaičiais. Šios pareigos vykdymas ypač aktualus, kai vaiko globa yra paskirta ne jo artimiesiems giminaičiams.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje 3K-3-57/2007 pažymėjo, kad CK nekonkretnama, kokia padėtis ar veiksmai laikytini priešingais vaikų interesams, dėl kurių galėtų būti ribojamas bendravimo teisės įgyvendinimas⁹⁸. Kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į vaikų brandą, susidariusią padėtį ir artimųjų giminaičių poelgius, jų gyvenimo būdą ir kitas konkrečias aplinkybes, sprendžiama, ar bendravimas atitinka vaikų interesus. Pažymėtina, kad pagrindinis kriterijus, lemiantis trečiųjų asmenų (ne tėvų) ir vaikų šeimos ryšio užtikrinimo teisinėmis priemonėmis būtinybę, turi būti šio ryšio teisinis vertinimas, jei toks ryšys Europos žmogaus teisių konvencijos 8 str. prasme gali būti laikomas šeimos gyvenimu, egzistuojančiu tarp vaiko ir konkretaus asmens, atsiranda pareiga užtikrinti šį ryšį. Vaiko teisę į šeimos ryšius saugo ir nacionaliniai įstatymai. Ypatingą šeimos svarbą pabrėžia Konstitucijos 38 str., nustatantis, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas (Konstitucijos 38 str. 1 d.), o valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę (Konstitucijos 38 str. 2 d.). Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 9 str. 1 d. pabrėžiama, kad vaikas nuo gimimo momento turi teisę į vardą, pavardę, tautybę ir pilietybę, teisę į šeimos bei kitus su jo individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą. Minėta, jog vaikas turi teisę bendrauti ir matytis su asmenimis, su kuriais jį sieja šeimos ryšiai. Vaiko bendravimas su artimaisiais giminaičiais yra itin svarbus vaiko tapatybės jausmui, jo visapusiškai ir harmoningai raidai, todėl turi būti siekiama užtikrinti, kad vaikas galėtų palaikyti ryšius ne tik su tėvais, bet ir su kitais artimais asmenimis, priklausančiais vadinamajai „išplėstinei šeimai“.

CK 3.176 str. ir kituose vaiko teisių apsaugos srities įstatymuose nenurodyta, kokias konkrečiai sąlygas būtina sudaryti, kad būtų tinkamai įgyvendinta vaiko teisė bendrauti su

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. vasario 20 d. nutartis nuasmenintoje civilinėje byloje P. S. ir V. S. v E. S., Civilinė byla Nr. 3K-3-57/2007 (S). Procesinio sprendimo kategorija: 77.4.4.

artimaisiais giminaičiais. Šios sąlygos kiekvienu konkrečiu atveju gali skirtis, nes tai priklauso nuo vaikų amžiaus, jų poreikių, auklėjimo krypties, šeimos, kurioje vaikas auga, savitumų, artimųjų giminaičių gyvenimo aplinkos, asmeninių santykių ir panašiai. Kiekvienu atveju vaikas turi turėti galimybę susitikti su artimaisiais giminaičiais, bendrauti, jei tai įmanoma, telefonu, laiškais ar kitaip, suprasdamas ir žinodamas, kad bendrauja su giminaičiais, jausdamas giminės bendrumo ryšį.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kitoje civilinėje byloje 3K-3-1251/2002 pažymėjo, kad maksimalaus dalyvavimo auklėjant vaiką principas (CK 3.175 str. 2 d.) nustatant bendravimo tvarką reiškia, kad neturi būti daromi apribojimai bendrauti su vaiku, jeigu jie nereikalingi vaiko interesais.⁹⁹ Kol neįrodyta, kad susitikimai, laiko leidimas ar kitoks bendravimas su vaiku, nedetalizuojant vietos, nekenkia vaiko auklėjimui, vystimuisi ar kitaip neatitinka jo interesų, tai bendravimo vieta neturi būti apibrėžiama. Tai aktualu ir vaiko globos (rūpybos) atvejais.

Nustatant bendravimo ribas aktuali ir kita Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuostata civilinėje byloje 3K-3-650/2002. Vaiko sveikatos būklė, atitinkami vystimosi sutrikimai nesudaro pagrindo riboti tėvo teisę bendrauti su vaiku ir atlikti įstatyminę bei prigimtine pareigą dalyvauti jo auklėjime.¹⁰⁰ Nustatytos vaiko sveikatos problemos turi būti sprendžiamos abiejų tėvų, o kuriam nors iš tėvų tokios pareigos nevykdant, jeigu tai daro žalą vaikui, turi būti taikomos poveikio priemonės.

Panašiai yra pasisakęs ir EŽTT byloje *B. prieš Dž. Britaniją*: nors vaikui teko patirti daug sunkių ir traumuojančių išgyvenimų, tačiau tokia radikali priemonė kaip visiško bendravimo su motina uždraudimas gali būti pateisinama tik išimtiniais atvejais.

Taikant šį principą svarbu teisingai suvokti du dalykus - globos (rūpybos) paskirtį bei suvokti, kad svarbu ir būtina globėjui (rūpintojui) optimaliai sudaryti sąlygas vaikui sugrįžti į biologinę šeimą:

1. Vaiko gyvenimas šeimoje, sugražinimas į biologinę šeimą yra siekiamybė, ir bet kokia globos (rūpybos) forma, bet koks, kad ir geriausio globėjo rūpestis, dėmesys, pagalba vaikui, yra tik priemonė apsaugant vaiko teises, interesus. Pats vaiko globos (rūpybos) institutas nėra savaiminis dalykas, reikia prisiminti vaiko globos (rūpybos) tikrąją paskirtį - užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai, tinkamai augti, vystytis ir tobulėti. Ir jei yra galimybė vaikui gauti tokią aplinką vėl turėti šeimoje, prioritetas turi būti teikiamas vaiko biologinei šeimai. Nesvarbu kada tai nutiks, globėjas rūpintojas turi sudaryti sąlygas vaikui vėl suartėti, sugrįžti pas tėvus.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje S.Jelisejevas v T.Jelisejeva. Civilinė byla Nr. 3K-3-1251/2002. Procesinio sprendimo kategorija: 71.4.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje V.Lenkauskienė v R.Lenkauskas. Civilinė byla Nr. 3K-3-650/2002. Procesinio sprendimo kategorija: 71.4.

2. Kita vertus prigimtinė tėvų teisė auklėti ir prižiūrėti vaikus nėra absoliuti, pats faktas kad esi biologinis tėvas ir turi prigimtine minėtą teisę tampa esminiai tik vieninteliu atveju – jei tai atitinka ar atitiks vaiko interesus. Esamo vaiko globėjo (rūpinto) veiksmai turi būti adekvatūs galimoms grėsmėms vaiko atžvilgiu, vaiko globėjas (rūpintojas) niekada nebus tikras tėvas, tačiau visados turi suvokti tikrąją globos (rūpybos) paskirtį ir veikti vardan vaiko teisingai, adekvačiai ir ryžtingai.

Šių dviejų antagonistinių jėgų balanso paieškos yra tiek teoretikų, tiek praktikų bendras siekis.

Svarbu atsižvelgti į EŽTT jau priimtus sprendimus, kurie įtvirtina pirmos nuostatos - *vaiko gyvenimas šeimoje, sugražinimas į biologinę šeimą yra siekiamybė, ir bet kokia globos (rūpybos) forma, bet koks, kad ir geriausio globėjo rūpestis, dėmesys, pagalba vaikui, yra tik priemonė apsaugant vaiko teises, interesus – teisingumą.*

EŽTT bylos *K. ir T. prieš Suomiją* sprendime pažymėjo, kad tėvams nustatyti apribojimai bendrauti su vaiku kelia pavojų tėvų ir mažo vaiko šeimos santykiams.¹⁰¹ *Mažiausiai ko tikimasi iš valdžios institucijų, tai retkarčiais peržiūrėti šeimos situaciją, patikrinti, ar ji nepagerėjo. Šeimos suvienijimo galimybės palaipsniui sumažės ir galiausiai išnyks, jei biologiniams tėvams ir vaikui nebus leidžiama matytis iš viso arba taip retai, kad neatsiras natūralaus jų ryšio.* Bylos *K. A. prieš Suomiją* sprendime EŽTT nustatė Konvencijos 8 str. pažeidimą, nes nacionalinės valdžios institucijos nesiėmė pakankamų veiksmų galimam pareiškėjo ir jo vaikų suvienijimui. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad bylos medžiaga atskleidė vietinės socialinės rūpybos institucijų ir administracinių teismų poziciją nesvarstyti biologinės šeimos suvienijimo kaip rimto pasirinkimo, bet veiksmai buvo atliekami su tvirta prezumpcija, kad vaikams bus reikalinga ilgalaikė globa. Be kita ko, griežtas pareiškėjo vaikų lankymo teisių suvaržymas atspindėjo socialinės rūpybos institucijų intenciją sustiprinti vaikų ryšius su globėjų šeima, o ne suvienyti biologinę šeimą.

Kitoje byloje *Eriksson prieš Švediją* EŽTT pažymėjo, kad vaiko perdavimas globai turėtų būti laikomas laikina priemone, kurios taikymas turėtų būti sustabdytas, kai tik aplinkybės leidžia tai padaryti.¹⁰² *Kiekvienas laikinos globos taikymo atvejis turėtų būti suderintas su pagrindiniu tikslu – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką.*

Turi būti nustatyta teisinga pusiausvyra tarp vaiko intereso likti viešojoje globoje ir tėvų intereso vėl būti kartu su vaiku. Sprendžiant šią užduotį ypatinga svarba teikiama geriausiems vaiko interesams, kurie, priklausomai nuo jų prigimties ir rimtumo, gali būti viršesni už tėvų interesus. Tėvams negali būti suteikta teisė į priemones, kurios padarytų žalą vaiko sveikatai ir vystimuisi.

101 Europos žmogaus teisių Teismo 2001 m. birželio 12 d. sprendimas byloje *K. and T. v Finland* // appl. 25702/94.

102 Europos žmogaus teisių Teismo 1989 m. liepos 22 d. sprendimas byloje *Eriksson v Sweden* // appl. 11373/85.

Byloje *Olsson prieš Švediją* EŽTT yra pabrėžęs, kad jis vertina parengiamojo konsultavimo svarbą¹⁰³. Biologinių tėvų ir vaiko, kuris tam tikrą laiką gyveno globėjų šeimoje, santykių atnaujinimas reikalauja pasiruošimo, jo pobūdis ir apimtis gali priklausyti nuo kiekvienos bylos aplinkybių, tačiau reikalauja aktyvaus ir supratingo visų suinteresuotų asmenų bendradarbiavimo. Tais atvejais, kai bendravimas su tikraisiais tėvais galėtų pakenkti vaiko interesams ar apribotų teises, turi būti ieškoma teisingos pusiausvyros.

Kiekvienu atveju nacionaliniam teismui tenka svarbi užduotis nustatyti teisingą pusiausvyrą tarp vaiko teisės į jo geriausių interesų užtikrinimą, augimą saugioje ir stabilioje aplinkoje bei tėvų teisės vėl būti kartu su vaikais, jų bendravimo teisių su kitų asmenų globoje esančiais vaikais užtikrinimą ir pan.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinėje byloje 3K-3-209/2008 taipogi pažymėjo, kad vien biologinė giminytė be tolimesnių teisinių ar faktinių elementų, rodančių artimų asmeninių ryšių egzistavimą, yra nepakankama apsaugai pagal EŽTK 8 str. taikyti. EŽTT yra pasisakęs, kad teisė į šeimos gyvenimo gerbimą turi būti interpretuojama plačiau ir apimti visus faktinius šeimos ryšius (ne tik biologinius), neapsiribojant teisiniu šeimos gyvenimu; vien biologinė tėvystė ne visais atvejais leidžia konstatuoti šeimos gyvenimo, saugomo Konvencijos 8 str., egzistavimą <...>.¹⁰⁴ Teisėjų kolegija pažymi, kad, esant bylos duomenimis patvirtintai teisinei situacijai, kai vaiko ir tėvų ryšiai nesusiformavę, teismas turėtų svarstyti galimybę taikyti atitinkamą įstatyme nustatytą tėvų valdžios ribojimo priemonę kartu ją derinant su įstatyme nustatytais vaiko teisių įgyvendinimo priemonėmis, taip pat ir galimybę atkurti ryšius su šeima. Taigi vaiko laikinąją globa užtikrinamas vaiko geriausių interesų įgyvendinimas, tačiau kartu negali būti paneigta biologinių tėvų teisė turėti galimybes bendrauti su vaiku.

103 Europos žmogaus teisių Teismo 1988 m. kovo 24 d. sprendimas byloje *Olsson v. Sweden* // appl. 10465/83.

104 Europos žmogaus teisių Teismo sprendimai bylose *Nylynd v. Finland*, *M. B.v. U. K., G. v. Netherlands*, *Marckx v. Belgium*, *Johnston v. Ireland*, *Berrehad v. Netherlands*.

IŠVADOS

1. Išanalizavus nepilnamečių globos (rūpybos) sampratas galima teigti, kad nustatant bei vykdant nepilnamečių globą (rūpybą) negalima atsiriboti nuo kitokių nei teisinė globos (rūpybos) sampratų. Skirtingi istorinės, pedagoginės, ekonominė, psichologinės, socialinės globos (rūpybos) sampratų elementai leido šeimos teisėje susiformuoti pagrindiniams nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo bei įgyvendinimo principams, leido nustatyti teisinius reikalavimus bei prielaidas tinkamai steigti ir įgyvendinti nepilnamečių globą (rūpybą), kad būtų kuo geriau ir optimaliau pasiektas pagrindinis jos tikslas – apsaugoti vaiko teises ir interesus.

2. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse bendrosiose normose apie globą bei rūpybą naudojama išimtinai nepilnamečio sąvoka, o CK 18 skyriaus „Nepilnamečių globa ir rūpyba“ teisės normose naudojama išimtinai vaiko sąvoka. Nors pilnametystė paprastai siejama su asmens visiško civilinio veiksnumo įgijimu, o vaiko sąvoka naudojama norint išreikšti ne tik veiksnumą, bet ir giminystę, tačiau nei pilnamečio, nei nepilnamečio sąvokos, nežinant visų su asmeniu susijusių reikšmingų aplinkybių, neparodo fizinio asmens veiksnumo laipsnio pilnai. Globos (rūpybos) institute vaiko bei nepilnamečio sąvokas galima būtų sutapatinti tik ta prasme, kad jos reikštų šių asmenų visiško veiksnumo neturėjimą. Atlikus sisteminę teisės normų analizę nustatyta, kad 3 knygos 18 skyrius reglamentuoja nepilnamečių vaikų, neturinčių visiško civilinio veiksnumo globą (rūpybą), kurių neprižiūri, neauklėja (arba negali to padaryti) jų tėvai.

3. Tėvų valdžia negali būti naudojama priešingai vaiko interesams. Valstybės būtinumas įsikišti į šeimos gyvenimą, apriboti tėvų valdžią pateisinamas dėl valstybės turimos pareigos garantuoti vaikui tinkamas gyvenimo sąlygas jo tinkamam augimui, vystimuisi, auklėjimui, jei to negali suteikti šeimoje vaiko tėvai. Tėvų valdžios apribojimas galimas esant dviem sąlygoms: valstybės intervencija turi būti teisėta, ir ši intervencija turi būti būtina, neišvengiama demokratinėje visuomenėje. Valstybės pareiga apsaugoti vaiko teises reiškia net tik vaiko paėmimą iš šeimos, tėvų valdžios apribojimą bet ir vaiko globos (rūpybos) skyrimą įgyvendinimą, įgyvendinimo priežiūrą.

4. Šeimos autonomijos ir valstybės intervencijos į šeimą klausimas buvo, yra ir išliks opus demokratinėje visuomenėje. Šeima yra neginčijama vertybė, kurią galima riboti tik tuo atveju, jei valstybės sprendimai yra būtini demokratinėje visuomenėje, vaiko interesų prioritetą kitų interesų atžvilgiu laikytinas aplinkybe, nulemiančia priimtojo sprendimo proporcingumą siekiamiems tikslams. Šeimos autonomijos ribos baigiasi ten, kur tėvų valdžios įgyvendinimas pakenkia arba gali pakenkti vaiko interesams, kur akivaizdu, kad tokie tėvų veiksmai (ar neveikimas) pažeidžia vaiko teises, vaikas tampa nesaugus. Tad nors valstybės intervencija laikoma grėsme socialinei įvairovei ir individų laisvei, tačiau gali būti būtinybe vaiko teisių apsaugoje.

5. Tais atvejais, kai laikinoji vaiko globa (rūpyba) steigama psichinės tėvų ligos atveju, pačios globos (ne)nustatymo būtinybę reikia labai atsargiai ir kruopščiai įvertinti. Kai kurios psichinės ligos yra nepagydomos arba sunkiai valdomos, negalima nuolatos dėl dažnų ligos neigiamų požymių pasireiškimo pasikartojančiai vaiko perkelti iš biologinės šeimos ir vėl atgal. Tad tėvų prigimtines tėvų teisės įgyvendinimo ir vaiko saugumo užtikrinimo klausimas tokiais atvejais labai sudėtingas, atsakymą duodantis kiekvienu atveju individualiai.

6. EŽTT jurisprudencija leidžia teigti, kad ir nuolatinei globai (rūpybai) turi būti keliamas tikslas grąžinti vaiką į biologinę šeimą.

7. Lietuvoje ne visais atvejais nustatoma laikinoji vaiko globa (rūpyba) laikantis nustatytų teisės reikalavimų, taikomos kontrolės priemonės ne visados pakankamos. Laikinoji vaiko globa (rūpyba) turi būti steigama esant būtinoms dviem sąlygoms: realus laikinosios vaiko globos (rūpybos) pagrindų buvimas ir to fakto formalus patvirtinimas. Todėl šio proceso metu turėtų būti nustatomos ir įvertinamos visos aplinkybės, surenkami reikiami dokumentai ir tik tada priimamas sprendimas dėl laikinosios vaiko globos (rūpybos) nustatymo.

8. Apžvelgus tarp globojamo (rūpinamo) vaiko ir globėjų (rūpintojų) susiklostančius teisinius santykius galima daryti išvadą, kad tie teisiniai santykiai yra ypatingi konstitucinės, daiktinės, prievolinės (apskritai civilinės) teisės požiūriu. Lyginant globėjų (rūpintojų), biologinių tėvų, kaip asmenų, kurie įgyvendina tėvų valdžią vaikams, susiklostančius teisinius santykius su auklėjamais, prižiūrimais vaikais, galima pastebėti, kad jie nors daugeliu atvejų ir sutampa, yra analogiški, bet ne visais atvejais vienodi ir tapatūs visų pirma laiko atžvilgiu, antra - apimtimi. Įgyvendinant šiuos tarpusavio teisinius santykius už netinkamą pareigų atlikimą atsakomybė pasireiškia tėvų bei globėjų (rūpintojų) atžvilgiu nevienodai. Esamas nepilnamečių globos (rūpybos) teisinio reguliavimo mechanizmas nepakankamai veiksmingai tuos santykius reguliuoja globėjų (rūpintojų) atžvilgiu.

9. Nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo įgyvendinimo principus reikia suvokti ne kaip faktorius, nulemiančius tam tikros kategorijos asmenų pirmumo teise tapti vaiko globėjais (rūpintojais), bet kaip vertybinius kriterijus, kuriais remiantis kiekvienu konkrečiu atveju parenkamas vaiko globėjas (rūpintojas). Siekiant užkirsti kelią asmens teisių pažeidimams dėl netinkamo vaiko globos (rūpybos) principų praktinio taikymo, svarbu užtikrinti, kad priimami sprendimai būtų: 1) grindžiami ekspertų (vaiko teisių apsaugos tarnybų, kitų valstybinių ir nevalstybinių organizacijų, susijusių su vaiko teisių apsauga) rekomendacijomis; 2) grindžiami išimtinai vaiko interesų pirmumo principu; 3) priimti tinkamai įtraukus į jų priėmimo procesą visus suinteresuotus asmenis, įskaitant ir patį vaiką.

10. Vaiko interesų pirmumo principo samprata yra kur kas platesnė, neapsiriboja vien tik tinkamu globos (rūpybos) formos parinkimu bei tinkamu asmens paskyrimu globėju ar rūpintoju.

Vaiko interesų pirmumo principas yra absoliutus, jo privaloma paisyti tiek nustatant, tiek įgyvendinant vaiko globą (rūpybą). Šio principo turinys kiekvienu individualiu atveju yra skirtingas, tačiau galima teigti, kad pati bendriausia ir būtina jo realizavimo prielaida yra tai, kad priimti bet kokius su vaiku susijusius sprendimus bei nuspręsti kas yra geriausia vaikui leidžia tik visų reikšmingų aplinkybių ištyrimas bei įvertinimas. Tik įgyvendinus šį principą galima įgyvendinti ir kitus vaiko (rūpybos) principus. Vaiko interesų pirmumo principo įgyvendinimas praktikoje visų pirma reiškia, kad nustatant vaiko globą (rūpybą) reikia įgyvendinti visus vaiko globos (rūpybos) nustatymo principus sistemiškai, o esant tarp jų prieštaravimams turi sprendimus nulemti tik vaiko interesai, kurie yra svarbiausi.

11. Praktikoje įgyvendinant nepilnamečių globos (rūpybos) principus susiduriama su šiomis problemomis: nepakankamas globėjų (rūpintojų) pasiruošimas; ne visad pateisinami įstatymo leidėjo nustatyti reikalavimai fiziniams asmenims, norintiems tapti globėjais, rūpintojais; didelis globojamų (rūpinamų) vaikų skaičius valstybinėse globos institucijose; kompetencijos stoka įgyvendinant globojamų brolių bei seserų neišskyrimo principą; menkas vaiko globos (rūpybos) tikrosios paskirties suvokimas globėjų tarpe. Pagrindinės problemos įgyvendinant principą, kad tėvai turi teisę matytis su globojamu (rūpinamu) vaiku yra šios: neaiškios tėvų bendravimo ribos su globojamu (rūpinamu) vaiku; neteisingas globos (rūpybos) paskirties suvokimas; vengimas sudaryti tinkamas sąlygas vaikui sugrįžti į biologinę šeimą; bei adekvačių priemonių taikymas apsaugant vaiko teises, interesus.

PASIŪLYMAI

Tobulinti vaiko globos (rūpybos) teisinį reglamentavimą bei valstybės mastu organizacinėmis priemonėmis skirti daugiau dėmesio šiais klausimais:

1. Šiuo metu esantys fizinių globėjų (rūpintojų) atrankos kriterijai privalo ne tik garantuoti, kad būsiami globėjai (rūpintojai) tinkamai atliks pareigas, bet pati atrankos sistema turi skatinti fizinius asmenis kuo daugiau globoti, rūpintis vaikais. Įstatymų leidėjui reikėtų atidžiai dar kartą peržiūrėti ir įvertinti fizinių globėjų (rūpintojų) atrankos kriterijus, o taip pat globėjų (rūpintojų) sutuoktinių atsakomybės klausimus turint omenyje, kad už vaiko globą (rūpybą) šeimoje atsakingi yra abu sutuoktiniai.

2. Brolių ir seserų neišskyrimo principo samprata turėtų būti suprantama tik siaurai, o ne plečiamai, ir principo įgyvendinimas reiškia tik tai, kad teismai priimdami sprendimus dėl vaiko globos (rūpybos) nustatymo, formos parinkimo, VTAT parinkdamos globėjus (rūpintojus) turi neišskirti tuo metu visus žinomai esančius brolius ir seseris. Lietuvos aukščiausiasis teismas turėtų pateikti šio principo išaiškinimą taikymui praktikoje.

3. Kiekvienas laikinosios vaiko globos taikymo atvejis turėtų būti suderintas su pagrindiniu tikslu – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką. Turi būti nustatyta teisinga pusiausvyra

tarp vaiko intereso likti viešojoje globoje ir tėvų intereso vėl būti kartu su vaiku. Sprendžiant šią užduotį ypatinga svarba teikiama vaiko interesams, kurie, priklausomai nuo jų prigimties ir rimtumo, gali būti viršesni už tėvų interesus. Tėvams negali būti suteikta teisė į priemones, kurios padarytų žalą vaiko sveikatai ir vystimuisi. Būtina didinti globėjų, rūpintojų pasiruošimą globoti (rūpintis) ir kelti kitų asmenų, kurie susiję su vaiko globos (rūpybos) nustatymu, įgyvendinimo priežiūra, kompetenciją.

4. Turto administravimo klausimai nepilnamečių globos (rūpybos) institute turėtų būti sprendžiami taip, kad būtų maksimaliai užtikrinti globojamo (rūpinamo) vaiko interesai. Turto administratoriaus veiklai taikomi CK 3.244 str. reikalavimai nepriklausomai nuo to ar administratorius yra fizinis ar juridinis asmuo. Įstatymų leidėjui reikėtų peržiūrėti detaliau globotinių (rūpintinių) turto administravimo teisinį reglamentavimą, kad jo reikalavimai leistų praktikoje spręsti turto administravimo problemas lanksčiau ir efektyviau.

5. Tikslinga peržiūrėti laikinosios vaiko globos (rūpybos) instituto turinį ir keisti jos nustatymą iš administracinės tvarkos į teismo, pakeičiant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normas, susijusias su laikinosios globos (rūpybos) globos nustatymu. Valstybės intervencija administraciniu sprendimu nesuteikia jokios garantijos, kad ši intervencija bus visada pateisinama teisiškai ir visada atitiks vaiko interesus.

6. Valstybė turi sukurti tokį teisinį vaiko globos (rūpybos) reguliavimo mechanizmą, kuris sukurtų globojamo (rūpinamo) vaiko ir globėjų (rūpintojų) teisių bei pareigų, interesų pusiausvyrą. Jei to negalima padaryti, valstybė turėtų sukurti kompensacinį mechanizmą globojančių (rūpinančių) fizinių asmenų atžvilgiu.

SANTRAUKA

K. Bauža magistriniame darbe „Nepilnamečių globa (rūpyba) kaip alternatyvi auklėjimo bei priežiūros forma“ nagrinėja nepilnamečių globos (rūpybos) institutų sampratą įvairiais aspektais, pateikia vertinimą, kodėl tai yra svarbu nustatant nepilnamečių globą (rūpybą). Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, kuris reglamentuoja nepilnamečių globos (rūpybos) nustatymo ir pasibaigimo pagrindus, steigimo, įgyvendinimo principus, naudojama nepilnamečio ir vaiko sąvokos. Autorius atskleidžiamas šių sąvokų sampratas tuo pačiu atskleidžia ir CK 3 knygos 18 skyriaus teisės normų reguliavimo apimtį.

Per paskutinius du dešimtmečius į Lietuvos nacionalinę teisę buvo perkelta daug tarptautinių teisės reikalavimų. Įgyvendinant nepilnamečių globą (rūpybą) praktikoje siekiama perkelti Europos šalių patirtį, vadovujamasi Europos žmogaus teisių teismo sprendimuose atskleista principų samprata. Autorius išnagrinėjo darbe tėvų valdžios apribojimo pagrindus bei valstybės intervencijos ir šeimos autonomijos santykį, nepilnamečių globos (rūpybos) pagrindus ir atskleidžia valstybės subsidiarią pareigą vaiko teisių apsaugoje, įvertina ar teisiškai pateisinami tokie veiksmai, ar tinkamai sukurtos teisinės prielaidos nepilnamečių globos (rūpybos) steigimui bei įgyvendinimui.

Nagrinėdamas nepilnamečių globos (rūpybos) principų sampratą autorius atskleidžia nemažai praktikoje esančių problemų, susijusių tiek su teisiniu reglamentavimu, tiek su valstybės vykdoma politika vaiko teisių apsaugoje, kurios neleidžia praktikoje maksimaliai įgyvendinti principus, užtikrinti, kad kiekvienu globojamo (rūpinamo) vaiko atveju bus tinkamai pagal tarptautinius teisės reikalavimus pasirūpinta jo teisių apsauga.

Autorius išnagrinėjęs globojamo (rūpinamo) vaiko ir globėjų (rūpintojų) susiklostančius teisinius santykius pastebi, kad šiuo metu Lietuvoje yra sukurtas teisiniu, valstybės vykdomos politikos požiūriu toks nepilnamečių globos (rūpybos) reguliavimo mechanizmas, kuris nepakankamai veiksmingai tuos santykius reguliuoja globėjų (rūpintojų) atžvilgiu. To pasekmė – didelis globojamų (rūpinamų) vaikų skaičius valstybinėse globos įstaigose, mažas globojančių fizinių asmenų, kurie nesusiję giminystės ryšiais su vaiku, skaičius. Todėl valstybė turėtų ir toliau tobulinti teisinėmis, organizacinėmis priemonėmis nepilnamečių globos (rūpybos) reguliavimo mechanizmą siekiant kuo geriau ir optimaliau apsaugoti vaikų teises.

CHILD GUARDIANSHIP (CURATORSHIP) AS AN ALTERNATIVE FORM OF CHILD CARE AND UPBRINGING

SUMMARY

In the MA thesis *Child Guardianship (Curatorship) as an Alternative Form of Child Care and Upbringing*, K. Bauža analyses the concept of child guardianship (curatorship) institutions from various aspects, provides an assessment why it is so important in defining the guardianship (curatorship) of a child. Concepts of a child and a minor are used in the Civil Code of the Republic of Lithuania, which regulates the basis for the allocation and termination of child guardianship (curatorship), establishment and implementation principles. Disclosing the definitions of these concepts the author also discusses the regulation volume of legal standards defined in Book 3, Chapter 18 of the Civil Code.

During the last two decades many international legal requirements were transferred to the national law of Lithuania. Implementation of child guardianship (curatorship) in practice is carried out in order to transfer the experience of the European countries following the concept of principles disclosed in decisions of the European Court of Human Rights. The author analyses in the thesis the basis of parent authority limitation and the interface between government intervention and the autonomy of the family, the basis of minor guardianship (curatorship) and discloses the subsidiary duty of the government in the defence of children rights, assesses if such actions are legally authorized, if legal assumptions for the establishment and implementation of child guardianship (curatorship) are properly create.

Analysing the concept of minor guardianship (curatorship) principles the author discloses many problems common in practice related both to legal regulation and policy carried out by the government on the defence of human rights, which do not allow to maximally implement the principles in practice, to ensure that in every case of a guarded (fostered) child the protection of his/her rights will be properly taken care of according to the international legal requirements.

Having examined the legal relationship between the guarded (fostered) child and the guardians (curators) the author notices that at the moment in Lithuania such a minor guardianship (curatorship) regulation mechanism is created from the point of you of the government policy carried out which insufficiently effectively regulates such relationship from the point of view of guardians (curators). As a result, a large number of guarded (fostered) children are present in the national foster institutions and the number of physical persons fostering children which are not in relation is very small. For this reason the government should further improve the mechanism of child guardianship (curatorship) regulation in order to protect the rights of children as better as possible.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai:

1. 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995 Nr.60-1501.
2. 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 „Dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinančio reglamentą (EB) Nr. 1347/2000“. 2004 Specialusis leidimas, 2004-12-30, Nr. 1.
3. Dėl Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutarties „Dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose“ ratifikavimo (Sutartis) Valstybės Žinios, 1996 Nr.: 20-522
4. Europos konvencija dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo įsigaliojo po sąlygų įvykdymo. Valstybės žinios, 2002 Nr. 126-5732.
5. Konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje. Valstybės Žinios, 2003 Nr. 91-4125.
6. Konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų. Valstybės Žinios, 2002 Nr. 51-1932.
7. Konvencija dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje. Valstybės Žinios, 2001 Nr. 75-2640 (patvirtinta Lietuvos Respublikos įstatymu Dėl Konvencijos dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje ratifikavimo, Valstybės žinios, 2001. Nr.75-2633).
8. Lietuvos Respublikos ir Uzbekistano Respublikos sutartis „Dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose“ (Sutartis). Valstybės žinios, 1997 Nr.101-2552.
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000 Nr.: 74-2262.
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000 Nr.: 74-2262.
11. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002 Nr. 36-1340
12. Lietuvos Respublikos gyvenamosios vietos deklaratavimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės Žinios, 1998 Nr. 66-1910.
13. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos konvencijos dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo ratifikavimo. Valstybės žinios, 2002, Nr.126-5725.

14. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2004, I-621.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
16. Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr VIII-674.
17. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas. Valstybės žinios, 2000 Nr.50- 432.
18. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1996 Nr. 33-807.
19. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1994, Nr. 55-1049, 2000, Nr. 91-283
20. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr.17-589.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gegužės 5 d. nutarimas Nr. 643 „Dėl specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų laikinųjų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės Žinios, 1995 Nr.: 39-971.
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr.403 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“ (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr.35-1275.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 3 d. nutarimas Nr. 1037 „Dėl Šeimynų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės Žinios, 2002 Nr. 70-2888.
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 28 d. nutarimas Nr. 302 „Dėl vaiko laikino išvykimo į užsienio valstybes tvarkos aprašo patvirtinimo“ (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės Žinios, 2002 Nr. 23-858.
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 194 „Dėl vaiko teisių apsaugos valdymo srities priskyrimo socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir kitų ministerijų kompetencijos nustatymo“
26. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 24 d. nutarimas Nr. 1655 „Dėl užsienio valstybėse likusių be tėvų globos vaikų parvežimo į Lietuvą taisyklių patvirtinimo“. Valstybės Žinios, 2004 Nr. 186-6929.
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. spalio 20 d. nutarimas Nr. 1114 „Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2005 Nr.126-4501.

28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 184 „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 metų plano patvirtinimo“. Valstybės žinios.2007, Nr. 25-802.
29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. „Dėl Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2012 metų plano patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007, Nr.118-4817.
30. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 56 „Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės Žinios, 2002 Nr. 68-2798.
31. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. kovo 3 d. įsakymas Nr. A1-68 „Dėl bendrųjų valstybės ir savivaldybių vaikų globos namų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės Žinios, 2005 Nr. 33-1079.
32. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. birželio 27 d. įsakymas Nr. A1-179 „Dėl Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2006 Nr. 73-2795.
33. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymas Nr. A146 „Dėl Socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007, Nr.24-931.
34. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007-10-11 įsakymas Nr. A1-282 Dėl Vaikų globos įstaigų tinklo optimizavimo plano patvirtinimo. Valstybės žinios, 2007 Nr.107-4385.
35. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2001 m. liepos 17 d. įsakymas Nr. 386 Dėl ligų, kuriomis sergantis asmuo negali būti skiriamas vaiko globėju (rūpintoju), sąrašo patvirtinimo. Valstybės Žinios, 2001 Nr. 64-2373.
36. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2001 m. birželio 19 d. įsakymas Nr. 349/79 „Dėl norinčių tapti vaiko globėju (rūpintoju) asmenų sveikatos pažymėjimo formos nustatymo:.. Valstybės Žinios, 2001 Nr. 55-1959.
37. Lietuvos Respublikos valstybinių pašalpų šeimoms , auginančioms vaikus, įstatymo pakeitimo įstatymo projektas 2004-04-08. IXP-3406.
38. Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo 2005-2012 metų priemonių planas. Valstybės žinios, 2005 Nr. 25-802.
39. 2008 m. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės ataskaita „Vaiko teisių apsaugos vykdymas“.
40. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigos 2006-05-10 pažyma dėl A.Š. skundo tyrimo.

Specialioji literatūra:

Andriulis V. Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė. Vilnius: Teisinės Informacijos Centras, 2003.

1. Barkauskaitė M., Griepėdienė V. Vaikų globos ir rūpybos Lietuvoje istorinės pedagoginės raidos apžvalga. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1998.
2. Brazaitytė V., Kaganas I. Globa ir rūpyba. - Vilnius: Mintis, 1975.
3. Civilinė teisė, Kaunas: Vijusta, 1997.
4. Černiauskas R. Institucijoje rūpinamo nepilnamečio rengimo savarankiškam gyvenimui tobulinimas. Magistro darbas VPU, 2006.
5. Čiočys P. Teisės pagrindai. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002.
6. Derkinytė S. Socialinės globos ir rūpybos teisinis reguliavimas ir jo socialinis veiksmingumas. Magistro darbas, MRU, 2004.
7. Girard Paul Frederic. Romėnų teisė. Kaunas, 1931. T.1,
8. Jovaiša L. Hodogetika. Kaunas: Technologija, 1994.
9. Jovaiša L. Pedagogikos terminų žodynas. Kaunas: Šviesa, 1993.
10. Kabašinskaitė D. Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos Mokslų Akademija, 2002, Nr. 3.
11. Kučinskas V., Kučinskienė R. Socialinis darbas švietimo sistemoje. - Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2000.
12. Leonavičius J. Sociologijos žodynas. Vilnius: Academia, 1993.
13. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita.
14. Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Trečioji knyga. Šeimos teisė : Komentaras. Vilnius : Justitia, 2002.
15. Naujanienė R., Užaitė V. Seno neįgalaus žmogaus globa šeimoje: moters patirtis// Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos. Kaunas: VDU Socialinio darbo institutas, 2002.
16. Pivorienė J. Šeima, draugai ir giminaičiai // Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos. Kaunas: VDU Socialinio darbo institutas, 2002.
17. Psichologijos žodynas. Vilnius. 1993.
18. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius, Vilnius: MRU, 2006.
19. Socialinės apsaugos terminų žodynas // http://www.sec.lt/pages/zodynas/index_.html.
20. Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiškos teisės subjekto, problema. Jurisprudencija, 2003, T. 42 (34)
21. Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: Egalda, 1995.
22. Vitkevičius.P. Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai. Vilnius: UAB „Justitia“, 2006.

23. Žalimienė L. Socialinės paslaugos. Vilnius: VPU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija. Vilnius: Seimo informacijos technologijų departamentas, 2003.

24. Римское частное право. Москва Юриспруденция, 1999.

Elektroniniai dokumentai:

25. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija trumpai [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-12-09], Prieigaper internetą: <http://www.gelbvaik.lt/lt/ch_rights/jt_conv_short>

26. Pabedinskienė R. Teoriniai vaiko globos metmenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-03], Prieigaper internetą: <<http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=61286da6-8b0a-43ba-8d83-41a6ca60e0ce>>

27. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos siūlymas Dėl tėvų valdžios ribojimo ir globos vaikams nustatymo teismo sprendimu [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-03], prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter/vaikai?sakid=5339&dokid=68655&kalbid=1>>

28. Socialinės apsaugos terminų žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-03], prieiga per internetą: <http://www.sec.lt/pages/zodynas/index_.html>

29. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-03], prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/KPXAZCHB.DOC>>

30. EŽTT sprendimų santraukos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-03], prieiga per internetą: <<http://litlex.cust.lt/Litlex/LL.DLL?Tekstas=1?Id=98292&Zd=Europos%2B%2DEmogaus%2BTeisi%2BF8%2BTeismo%2Bsprendim%2Bsantraukos&BF=4#7z>>

31. Žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-07], prieiga per internetą: <<http://www.ivaikinimas.lt/index.php?p=0&l=LT&n=86>>

32. Statistiniai duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-02-06], prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/LT_Vaikai_Soc_aps.doc>

33. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM 2007 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-10-03], prieiga per internetą: <http://www.ivaikinimas.lt/document_db/tfiles/529.pdf>

34. Europos Komisijos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-09-10]. prieiga per internetą: <http://209.85.135.104/search?q=cache:SnIfLnTuPJIJ:ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_fin_lt.htm+u%C5%BEsienio+%C5%A1alyse+vaiko+globa&hl=lt&ct=clnk&cd=4&gl=lt&lr=lang_lt>

35. Europos Komisijos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-09-10] prieiga per internetą: <<http://209.85.135.104/search?q=cache:IrrqsqzIe->

kJ:ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_cze_lt.htm+vaiko+glob%C4%85+nustato&hl=lt&ct=clnk&cd=4&gl=lt>.

36. Europos Komisijos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-09-10], prieiga per internetą: <http://209.85.135.104/search?q=cache:Rz_kozlWHWkJ:ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parentalresp_ita_lt.htm+vaiko+globa+nustatoma&hl=lt&ct=clnk&cd=7&gl=lt&lr=lang_lt>.

37. Vaikų globėjai sako bankrutuojantys. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-10-02], prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=18713635>>.

38. R.Šalaševičiūtė: už brolių ir seserų išskyrimą Lietuvai gresia sankcijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-11-30], prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=19427343>>. Minėtas Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tarnybos tyrimas

Teismų sprendimai:

39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje Vytautas Šeškas v Zita Lengvelienė, Jonas Lengvelis, Civilinė byla Nr. 3K-3-105/2001 Bylų kategorija 71.3, 71.4

40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje V.Lenkauskienė v R.Lenkauskas. Civilinė byla Nr. 3K-3-650/2002. Procesinio sprendimo kategorija: 71.4.

41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Prienų rajono savivaldybės Vaikų teisių apsaugos tarnyba v Gintautas Sanda, Živilė Sandienė, Jonas Dranginis, Rita Dranginienė, Civilinė byla Civilinė byla Nr. 3K-3-1285/2002. Procesinio sprendimo kategorija: 71.5; 72.2.

42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje R. Čeplinskienė v Birštono miesto savivaldybės socialinės paramos skyrius ir Prienų rajono savivaldybės vaikų teisių apsaugos tarnyba. Civilinė byla Nr. 3K-3-1225/2002. Procesinio sprendimo kategorija 71.5.

43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje UAB “Senamiesčio ūkis” v Audronė Laurenčikienė, Kęstutis Laurenčikas, Jurga Laurenčikaitė. Civilinė byla Nr. 3K-3-587/2003 Procesinio sprendimo kategorija 31.5; 45.9.1.

44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. spalio 15 d. nutartis civilinėje byloje J. Genienė v D. Šerpytienė ir R. Šerpytis. Civilinė byla Nr. 3K-3-965/2003. Procesinio sprendimo kategorija 71.4, 71.5, 76.1.

45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje M.Jucius, G.Juciuvienė, Mažeikių rajono savivaldybės administracijos Vaikų teisių

apsaugos skyrius v S.Šarapajeva, V.Šarapajevs. Civilinė byla Nr. 3K-3-126/2003. Procesinio sprendimo kategorija: 76.2, 77, 117.

46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje S.Šarapajeva, V.Šarapajevs v M.Jucius, G.Juciuvienė, Mažeikių rajono savivaldybės administracijos Vaikų teisių apsaugos skyrius. Civilinė byla Nr. 3K-3-198/2005. Procesinio sprendimo kategorija: 82.1, 82.2.2.

47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. rugsėjo 14 d. nutartis civilinėje byloje Kretingos socialinių paslaugų centras ir D. Bičiuša v O. Kalinauskienė. Civilinė byla Nr. 3K-3-399/2005. Procesinio sprendimo kategorija: 44.5.2.12.

48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 23 d. nutartis nuasmenintoje civilinėje byloje A. A. v I. F., Česlavas (Č.) F. Civilinė byla Nr. 3K-3-530/2006. Procesinio sprendimo kategorija: 77.5; 77.4.2 (S).

49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. vasario 20 d. nutartis nuasmenintoje civilinėje byloje P. S. ir V. S. v E. S.. Civilinė byla Nr. 3K-3-57/2007 (S). Procesinio sprendimo kategorija: 77.4.4.

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje J.S. ir V.L. v V.D. (M) ir A.D., Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius, Klaipėdos miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius Civilinė byla Nr. 3K-3-209/2008. Procesinio sprendimo kategorija 77.6; 82.2.2.

51. LR Aukščiausiojo Teismo Senato 1999 gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 24 “Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant įvaikinimo bylas

52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas 2002 m. birželio 21 d. Nr. 35 Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium

53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas 2003 m. birželio 20 d. Nr. 41 Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant bylas dėl teismo leidimų išdavimo pagal civilinio proceso kodekso XXXIX skyriaus taisyklės

54. Europos žmogaus teisių Teismo 1985 m. liepos 10 d. sprendimas byloje U and G.F. v Federal Republic of Germany // appl. 11588/85.

55. Europos žmogaus teisių Teismo 1988 m. kovo 24 d. sprendimas byloje Olsson v Sweden // appl. 10465/83.

56. Europos žmogaus teisių Teismo 1988 m. kovo 24 d. sprendimas byloje Olsson v Sweden // appl. 10465/83.

57. Europos žmogaus teisių Teismo 1989 m. liepos 22 d. sprendimas byloje Eriksson v Sweden // appl. 11373/85.

58. Europos žmogaus teisių Teismo 1992 m. vasario 25 d. sprendimas byloje *Margareta and Roger Andersson v Sweden* // appl. 12963/87.

59. Europos žmogaus teisių Teismo 1996 m. rugpjūčio 07 d. sprendimas byloje *Johansen v Norway* // appl. 17383/90.

60. Europos žmogaus teisių Teismo 2001 m. birželio 12 d. sprendimas byloje *K. and T. v Finland* // appl. 25702/94.